

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ
ANA BİLİM DALI
TÜRKÇE EĞİTİMİ BİLİM DALI**

**KAZAKİSTAN ORTAOKUL DERS KİTAPLARINDA FİİL
ÇEKİMİ VE ÖĞRETİMİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Arailym YESSENALY**

**Danışman
Prof. Dr. Turgut BAYDAR**

AĞUSTOS 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

“Kazakistan Ortaokul Ders Kitaplarında Fiil Çekimi ve Öğretimi” adlı “Yüksek Lisans” tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Arailym YESSENALY

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi
Program Adı : Tezli Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Kazakistan Ortaokul Ders Kitaplarında Fiil Çekimi ve Öğretimi

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 92 sayfalık kısmına ilişkin 21/08/2023 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı % 24'tir.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 21/08/2023

Danışman: Prof. Dr. Turgut BAYDAR

Öğrenci: Arailym YESSENALY

KILAVUZA UYGUNLUK

“Kazakistan Ortaokul Ders Kitaplarında Fiil Çekimi ve Öğretimi” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Arailym YESSENALY

Danışman

Prof. Dr. Turgut BAYDAR

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Turgut BAYDAR danışmanlığında **Arailym YESSENALY** tarafından hazırlanan “**Kazakistan Ortaokul Ders Kitaplarında Fiil Çekimi ve Öğretimi**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı Türkçe Eğitimi Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği/oy çokluğu kabul edilmiştir.

21/08/2023

JÜRİ:

Danışman : **Prof. Dr. Turgut BAYDAR**

(İmza)

Üye : **Doç. Dr. Adilhan ADİLOĞLU**

(İmza)

Üye : **Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR**

(İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /2023 tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /.... /2023

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Kazakistan'da 6, 7 ve 8.sınıf Ortaokul düzeyinde okutulan Kazak Türkçesi ders kitaplarındaki fiil çekiminin incelenmesini konu almıştır. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi “Ortaokul Kazak Türkçesi ders kitaplarındaki fiil çekimi nasıl öğretilmektedir?” sorusu üzerine kurulmuştur.

Dil ve edebiyat dersinin amacı, öğrencilerin okuma- yazma ve konuşma-dinleme becerilerinin yanında, bir yandan da ders kitabında bulunan metinler aracılığı ile öğrencilerin duyuşsal bilgilerine seslenmek, duygu, değer, düşünce ve davranışlarının gelişmesini sağlamaktır. Bu bağlamda ders kitapları, eğitim-öğretim sürecine kılavuzluk eden en önemli ve ulaşılabilir kaynaklardır.

Bu çalışma, Kazakistan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış Ortaokul Kazak Türkçesi ders kitaplarının incelenmesiyle gerçekleştirilen bir betimsel araştırmayı kapsamaktadır. Nitel veri analizi tekniklerinden yararlanılarak gerçekleştirilen bu çalışma, mevcut bir durumu ayrıntılı bir şekilde belgelemek amacıyla yapılmıştır. Verilerin toplanmasında, doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, Kazakistan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış Ortaokul Kazak Türkçesi ders kitaplarını içermektedir. Çalışma, bu ders kitaplarında yer alan fiil çekimi konularıyla sınırlıdır. Dolayısıyla, Kazak Türkçe fiil çekimlerinin öğretimi ve kullanımı bu ders kitapları temel alınarak incelenmektedir. Bu araştırma, Kazakistan'daki ortaokul seviyesinde Kazak Türkçesi ders kitaplarına odaklanarak, fiil çekimi konularının kapsamını ve öğretim yaklaşımlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma, öğretim materyalleri ve müfredat açısından önemli bir kaynak sağlamakta ve Kazak Türkçesi fiil çekimi konusunda daha geniş bir anlayış geliştirmeye yardımcı olmaktadır.

Arailym YESSENALY, Erzincan, 2023

TEŐEKKÖR

Tez çalışmamın her aşamasında bana yardımcı olan ve desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Turgut BAYDAR'a, tez çalışmalarında büyük yardımı dokunan hocam Prof. Dr. Arzu Sema ERTANE BAYDAR'a, bu süreçte yanımda olan aileme ve arkadaşlarıma çok teőekkör ederim.

Arailym YESSENALY

KAZAKİSTAN ORTAOKUL DERS KİTAPLARINDA FİİL ÇEKİMİ VE ÖĞRETİMİ

Arailym YESSENALY

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ağustos 2023

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Turgut BAYDAR

ÖZET

Bu çalışma, Kazakistan'da 6, 7 ve 8.sınıf Ortaokul düzeyinde okutulan Kazak Türkçesi ders kitaplarındaki fiil çekiminin incelenmesini konu almıştır. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi “Ortaokul Kazak Türkçesi ders kitaplarındaki fiil çekimi nasıl öğretilmektedir?” sorusu üzerine kurulmuştur.

Dil ve edebiyat dersinin amacı, öğrencilerin okuma- yazma ve konuşma-dinleme becerilerinin yanında, bir yandan da ders kitabında bulunan metinler aracılığı ile öğrencilerin duyuşsal bilgilerine seslenmek, duygu, değer, düşünce ve davranışlarının gelişmesini sağlamaktır. Bu bağlamda ders kitapları, eğitim-öğretim sürecine kılavuzluk eden en önemli ve ulaşılabilir kaynaklardır.

Çalışma, var olan bir durumu belge incelemeye dayalı bir biçimde betimlediği için nitel veri analizi tekniklerinden yararlanılarak gerçekleştirilen betimsel bir çalışmadır. Verilerin toplanmasında nitel araştırma desenlerinden doküman incelenmesi kullanılmıştır. Çalışma dokümanını, Kazakistan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanmış Ortaokul Kazak Türkçesi ders kitapları oluşturmaktadır. Bu araştırma Kazakistan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan Ortaokul Kazak Türkçesi ders kitabı ile bu kitaplarda kullanılan fiil çekimi konularıyla sınırlıdır.

Anahtar Kelimeler: Fiil, Fiil Çekimi, Fiil Çekimi Öğretimi, Kazak Türkçesi.

VERB CONJUGATION AND TEACHING IN KAZAKHSTAN SECONDARY SCHOOL TEXTBOOKS

Arailym YESSENALY

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School Of Social Sciences

Master's Thesis, August 2023

Thesis Supervisor: Prof. Dr. Turgut BAYDAR

ABSTRACT

This study is about the examination of the verb conjugation in the Kazakh language textbook taught at the 6,7 and 8. grade secondary school level in Kazakhstan. In this direction, the problem sentence of the research is "How is the Verb Conjugation taught in the Secondary School Kazakh Language coursebooks?" It is based on the question.

The aim of the language and literature course is to address the students' affective knowledge through the texts in the textbook, as well as to develop their feelings, values, thoughts and behaviors, in addition to the students' reading, writing and speaking-listening skills. In this context, textbooks are among the most important and accessible resources that guide the education process.

Since the study describes an existing situation based on document analysis, it is a descriptive study using qualitative data analysis techniques. Document analysis, one of the qualitative research designs, was used to collect the data. The working document consists of Secondary School Kazakh Language textbooks approved by the Ministry of National Education of Kazakhstan. This research is limited to the Secondary School Kazakh Language course book approved by the Ministry of National Education of Kazakhstan and the verb conjugation subjects used in these books.

Keywords: Verb Conjugation, Kazakh Language, Verb Conjugation Teaching.

İÇİNDEKİLER

KAZAKİSTAN ORTAOKUL DERS KİTAPLARINDA FİİL ÇEKİMİ VE ÖĞRETİMİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖN SÖZ	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
RESİMLER LİSTESİ	xiv
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Kazak Türkleri	6
1.2.Kazak Türkçesinin Tarihi	11
1.3.Kazak Türkçesinin Grameri.....	20
1.4.Kazak Türkçesinde Fiil.....	28

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Deseni	34
2.2.İncelenen Dokümanlar.....	36
2.3.Verilerin Toplanması ve Analizi	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1.Kazak Türkçesi Kitabında Yer Alan Fiil Çekimi Konuları.....	38
3.1.1.Yalın Fiil (NegizgiEtistik)	39
3.1.2.Türemiş Fiil (TuındıEtistik).....	40
3.1.3.Tek Fiil (Dara Etistik).....	42
3.1.4. Karmaşık Fiil (KurdeliEtistik).....	43
3.1.5.Olumlu Fiil (Bolyndy Etistik)	44
3.1.6.Olumsuz Fiil (BolymsyzEtistik).....	45
3.2. Geniş Zaman, Geçmiş Zaman, Gelecek Zaman	47
3.2.1.Geniş Zaman (OsyŞaq).....	47
3.2.2. Geçişli Şimdiki Zaman (AuyspalıOsyŞaq)	48
3.2.3.Şimdiki Zaman (Naq Osy Şaq).....	48
3.3.Geçmiş Zaman (Otken Şaq)	49
3.3.1.Bilinen Geçmiş Zaman (Jedel Otken Şaq)	50
3.3.2.Öğrenilen Geçmiş Zaman (Buryngy Otken Şaq)	51
3.3.3.Geçişli Geçmiş Zaman (Auyspalı Otken Şaq).....	51
3.4.Gelecek Zaman (Keler Şaq)	52
3.4.1.Tahmini Gelecek Zaman (Boljamdy Keler Şaq)	53
3.4.2.Kesin Gelecek Zaman (Maqsatty Keler Şaq)	53

3.4.3.Geçişli Gelecek Zaman (Ayıspalı Keler Şaq).....	53
3.5.Fiilin Kipleri	55
3.5.1.Gereklilik Kipi (Ashyq Rai)	56
3.5.2.Emir Kipi (Buyryq Rai).....	56
3.5.3.Şart Kipi (Şarttı Rai).....	57
3.5.4.İstek Kipi (Qalau Rai).....	57
3.6.Türkiye Türkçesinde Fiil Çekimi	62
3.7.Türkçe Ortaokul Ders Kitabında Fiil Çekimi	65
3.8.Türkçe ve Kazak Türkçesi Ders Kitabında Fiil Çekimleri İşlenişİ	86
3.9.Fiil Çekimi Öğretimi ile Öğretmen Görüşleri	88
SONUÇ VE ÖNERİLER	90
KAYNAKÇA.....	93
ÖZ GEÇMİŞ	95

KISALTMALAR LİSTESİ

TT	: Türkiye Türkçesi
KT	: Kazak Türkçesi
TDK	: Türk Dil Kurumu

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1: Kalıp Fiillerin Çekimi.....	49
Tablo 3.2: Geçişli Şimdiki Zaman Çekimi	49
Tablo 3.3: Bilinen Geçmiş Zaman Çekimi	50
Tablo 3.4: Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi.....	51
Tablo 3.5: Geçişli Geçmiş Zaman Çekimi	52
Tablo 3.6: Belirsiz Gelecek Zaman Çekimi	53
Tablo 3.7: Geçişli Gelecek Zaman Çekimi	54
Tablo 3.8: Emir Kipinin Çekimi.....	57
Tablo 3.9: Şart Kipinin Çekimi	57
Tablo 3.10: İstek Kipinin Çekimi	57
Tablo 3.11: Kazak Türkçesi Ortaokul Ders Kitabındaki Fiil Konuları	58
Tablo 3.12: Türkiye Türkçesinde Asıl Zaman Kiplerinin Çekimi	64
Tablo 3.13: Türkiye Türkçesinde Uyarı Kiplerinin Çekimi	65

RESİMLER LİSTESİ

Resim 3.1: 6. Sınıf Kazakça Ders Kitabı	41
Resim 3.2: Kazakça Ders Kitabı 6. Sınıf Sayfa 113	44
Resim 3.3: Kazakça Ders Kitabı 6. Sınıf Sayfa 115	46
Resim 3.4: Kazakça Ders Kitabı 6. Sınıf Sayfa 115	48
Resim 3.5: Kazakça Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 88	50
Resim 3.6: Kazakça Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 90	51
Resim 3.7: Kazakça Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 84	54
Resim 3.8: Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 26	66
Resim 3.9: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 31	67
Resim 3.10: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 31	68
Resim 3.11: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 32	69
Resim 3.12: Türkçe Ders Kitabı 7 Sınıf.....	70
Resim 3.13: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 51	71
Resim 3.14: Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf.....	73
Resim 3.15: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf.....	74
Resim 3.16: Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 77	75
Resim 3.17: Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 84	76
Resim 3.18: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 157	77
Resim 3.19: Türkçe Ders Kitabı 7 Sınıf.....	78
Resim 3.20: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf.....	79
Resim 3.21: Türkçe Ders Kitabı 7 Sınıf Sayfa 184	80
Resim 3.22: Türkçe Ders Kitabı 7 Sınıf Sayfa 191	81
Resim 3.23: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 195	82
Resim 3.24: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 207	84

Resim 3.25: Türkçe Ders Kitabı 7 Sınıf.....	85
Resim 3.26: Kazak Türkçesi Öğretmeni.....	89

GİRİŞ

Aynı toprak parçası üzerinde yaşayan ortak bir dil ve kültüre sahip olan milletler, üyelerini bir arada tutabilmek ve bu birlikteliğin devamını sağlayabilmek için değerlerini yeni kuşaklara kazandırmak ister. Bilgisayar çağının yaşandığı günümüzde insanlar birbirinden bu kadar uzaklaşmışken bu amacı gerçekleştirmek daha zor olmaktadır.

Dil ve edebiyat dersinin amacı, öğrencilerin okuma- yazma ve konuşma-dinleme becerilerinin yanında, bir yandan da ders kitabında bulunan metinler aracılığı ile öğrencilerin duyuşsal bilgilerine seslenmek, duygu, değer, düşünce ve davranışlarının gelişmesini sağlamaktır. Özellikle, çalışma örnekleminizi oluşturan ortaokul öğrencilerin edebî eserlerle tanışacağı, onları kavrayacağı ve onlarla kültür dünyasını geliştireceği dönemdir. Bu bağlamda ders kitapları, eğitim-öğretim sürecine kılavuzluk eden en önemli ve ulaşılabilir kaynaklardır.

TDK güncel sözlüğüne göre, "Fiil" kelimesi iş, davranış veya durumu ifade eden, olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte kişi kavramını veren bir kelime veya eylem olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2022). "Fiil", bir eylemi, durumu, süreci veya olguyu ifade eden, cümlede özneyle anlam ilişkisi kuran bir kelime türüdür. Fiiller, dillerde önemli bir yer tutar çünkü cümlelerde hareketi veya durumu ifade ederek iletişimi zenginleştirirler. Kazak Türkçesi sözlükte "fiil" terimi, eylem veya hareketi ifade etmek için kullanılan kelime veya kelime grubunu ifade eder. Fiiller, cümlede eylemi gerçekleştiren veya durumu belirten kelimelerdir. Kazak Türkçesinde fiiller, çekim ekleri aracılığıyla zaman, şahıs, çoğul-ltekil, olumlu-olumsuz ve emir gibi çeşitli gramer unsurlara göre çekimlenir. Fiil çekimleri, fiilin zaman, şahıs ve diğer dilbilgisi özelliklerine bağlı olarak değişir ve cümledeki anlamını belirler. Kazak Türkçesinde fiiller, genellikle kök hâlinde verilir ve çekim ekleriyle birleştirilerek kullanılır. Bu çekim ekleri, fiillerin zamanını, şahsını, çoğul-tekilini ve diğer dilbilgisi özelliklerini ifade eder. Fiiller, dilde gerçekleşen eylemleri veya durumları ifade ederler. Örneğin, "koşmak", "yemek", "uyumak", "konuşmak", sevmek" gibi kelimeler fiil örnekleridir. Bu fiiller, belirli bir eylemi veya durumu ifade ederler ve cümlede özneyle anlam ilişkisi kurarak cümleye anlam katarlar. Fiiller, çeşitli zamanlarda kullanılabilirler. Örneğin, geçmiş zamanda bir eylemi ifade etmek için "-di" ekini alırken, gelecek zamanda "-ecek" veya "-acak" eklerini alabilirler.

Fiiller ayrıca çeşitli çekimlenme kurallarına tabi olabilirler. Türkçede fiiller, çekimlenme ekleriyle şahıs, zaman, kip ve diğer dilbilgisi özelliklerine göre değişiklik gösterebilirler. Dilbilimde, fiil bir dil birimini ya da kelimeyi, genellikle eylem, durum veya süreç anlamı taşıyan, cümlede özneyle anlam ilişkisi kuran ve zaman, kip, kişi gibi dilbilgisi özelliklerine göre çekimlenen kelime türüdür (Özsoy & Özsoy, 2012). Fiil, dilsel bir birim olarak, bir eylemi, durumu veya süreci ifade eden ve cümlede özneyle anlam ilişkisi kuran kelime veya kelime grubudur. Fiiller, zaman, kip, kişi, sayı gibi dilbilgisi özelliklerine göre çekimlenir ve dilde iletişimi zenginleştiren önemli bir dil unsuru olarak kabul Türkçedir (Crystal, D., 2008). Fiil, bir dilde gerçekleşen eylemi, durumu veya süreci ifade eden, cümlede özneyle anlam ilişkisi kuran ve çeşitli dilbilgisi özelliklerine göre değişen bir kelime türüdür. Fiiller, Türkçesin yapısal ve işlevsel unsurlarından biridir ve iletişimde temel bir rol oynar (Yule, 2014).

Bu tanımlar, fiil kavramını dilbilim ve dil bilgisel açıdan akademik bir perspektifle ele alırken, fiilin temel özelliklerini vurgulamaktadır.

Ayrıca, "Fiil Çekimi" terimi TDK'nın güncel sözlüğünde şu şekilde tanımlanmıştır: "Fiil, ad kök veya gövdelerine zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı da veren eklerin getirilmesi, fiil tasrif" (TDK, 2013).

Fiil kök ve gövdeleri, eylemleri tek başına temsil eder. Ancak, bu eylemlerin bir varlığa bağlanmasıyla kullanılmaya başlanır. Fiil kök ve gövdeleri, çeşitli eklerle değişik ilgi kalıplarına girerek şekillenir. Fiil kök ve gövdelerinin varlıklara bağlandığı bu kalıp ve şekillenme sürecine "Fiil çekimi" denir. Fiil çekimleri, eylemi, zamanı ve diğer dilbilgisi unsurlarını ifade eder (Özdemir, 1967, s. 178).

Bu tanımlar, TDK'nın güncel sözlüğünde yer alan açıklamalardır ve fiil kavramının işlevlerini, çekimleri ve kullanımlarını belirtmektedir.

"Fiil Çekimi" terimi, eylemin kök veya gövdesine çekim ekleri getirilerek eylemin çekime sokulması sürecini ifade eder (Hengirmen, 1997, s. 218).

Fiillerin bir cümle içinde yüklem olarak kullanılabilmesi için çekimli olmaları gerekmektedir. Fiil çekimleri, fiil kökünün üzerine kip eki ve onun üzerine şahıs eklerinin getirilmesiyle gerçekleştirilir. Türkçede, tek zamanlı fiiller ve bileşik zamanlı fiiller olmak üzere iki tür fiil çekimi bulunmaktadır. Tek zamanlı fiiller, asıl fiiller ve yardımcı fiiller olarak iki kategoriye ayrılır. Asıl fiiller, kendi başlarına var olabilen ve başka bir

kelimeye dayanmayan fiillerdir. Yardımcı fiiller veya bileşik fiil zamanları ise, kendi başlarına kullanımı sınırlı olan ve başka bir kelimeyle birlikte kullanılmaya daha uygun olan fiillerdir. Türkçede dokuz zamanı olan asıl fiiller, bildirme kipleri ve isteme kipleri olmak üzere iki gruba ayrılır. "Fiil çekimi", bir fiilin dilbilgisi kurallarına göre farklı zamanlarda, kiplerde, kişilerde ve diğer dilbilgisi özelliklerine uygun olarak değişiklik göstermesini ifade eder. Fiil çekimi, fiilin cümle içinde kullanıldığı zaman, kip, kişi, sayı gibi faktörlere göre çeşitli eklerin eklenmesi veya kökünün değiştirilmesi yoluyla gerçekleşir.

Türkçede fiiller, şahıs, zaman, kip gibi faktörlere bağlı olarak çekimlenir. Örneğin, "yemek" fiili şu şekilde çekimlenir:

- Geçmiş zaman: Yedim, yedin, yedi, yedik, yediniz, yediler.
- Gelecek zaman: Yiyeceğim, yiyeceksin, yiyecek, yiyeceğiz, yiyeceksiniz, yiyecekler.
- Şimdiki zaman: Yerim, yersin, yer, yeriz, yersiniz, yerler.

1. Fiil çekimi, fiillerin cümle içinde zamanı, kişiyi, kipi ve diğer dilbilgisi unsurlarını ifade etmek için uyarlanmasını sağlar. Bu sayede, cümlelerde belirli bir eylemin veya durumun zamansal, kişisel veya diğer özelliklerine göre doğru anlatılabilir. Fiil çekimi, Türkçesin iletişim ve anlatım gücünü artıran önemli bir dilbilgisi özelliğidir. "Fiil çekimi, bir fiilin zaman, kip, kişi, sayı gibi dilbilgisi özelliklerine uygun olarak eklenen eklerle veya kökünün değiştirilmesi yoluyla çeşitli biçimlere bürünmesini ifade eder. Fiil çekimi, fiillerin farklı zamanlarda ve kişilerde kullanılmasını sağlayarak dilde zaman, kip ve diğer dilbilgisi unsurlarını ifade etme imkânı sağlar." (Özsoy & Özsoy, 2012).

2. "Fiil çekimi, bir fiilin dilbilgisi kurallarına göre zaman, kip, kişi, sayı gibi faktörlere bağlı olarak çeşitli eklerin eklenmesi veya kökünün değiştirilmesi yoluyla çeşitli biçimlere dönüşmesini ifade eder. Fiil çekimi, dilde iletişimi ve anlatımı zenginleştirerek fiillerin farklı zamanlarda, kiplerde ve kişilerde kullanılmasını sağlar." (Crystal, 2008). "Fiil çekimi, bir fiilin dilbilgisi kurallarına göre belirli dilbilgisi unsurlarına uygun olarak değişiklik göstermesini ifade eder. Bu değişiklikler, genellikle zaman, kip, kişi ve sayı gibi faktörlere bağlı olarak çeşitli eklerin eklenmesi veya kökünün değiştirilmesiyle gerçekleşir. Fiil çekimi, dilde eylemleri, durumları veya süreçleri

zaman, kip ve diğer dilbilgisi özelliklerine göre ifade etme imkânı sunar." (Yule, 2014). Bu tanımlar, fiil çekimi kavramını dilbilim ve dil bilgisel açıdan akademik bir perspektifle ele alırken, temel özelliklerini vurgulamaktadır.

Bu çalışma, Kazakistan Ortaokul Ders Kitaplarında Fiil Çekimi ve Öğretimi ortaya koyması bakımından önemlidir. Alan yazında, ders kitaplarının karşılaştırmalı incelemesine yönelik çeşitli çalışmalar olmasına rağmen Kazakistan Ortaokul Ders Kitaplarında Fiil Çekimi ve Öğretimi hakkında bir çalışmanın daha önce yapılmamış olması da çalışmanın önemli olduğu niteliğini taşımaktadır.

Bu araştırma, Kazakistan'da Ortaokul düzeyinde okutulan Kazak Türkçesi ders kitaplarındaki fiil çekimi öğretimi konu almıştır. Bu doğrultuda araştırmanın problem cümlesi Ortaokul Kazak Türkçesi ders kitaplarındaki fiil çekimi nasıl öğretilmektedir?" sorusu üzerine kurulmuştur. Bu araştırmanın amacı, Kazakistan ortaokul ders kitaplarındaki fiil çekimi ve öğretimi tespit etmektir.

Bu amaçla araştırmanın problem cümlesi, "Ortaokul Kazak Türkçesi ders kitaplarındaki fiil çekimi nasıl öğretilmektedir?" sorusu oluşturmakta olup aşağıdaki alt sorulara cevap aranmıştır:

1. Kazakistan'da okutulmakta olan 6. sınıf, Kazak Türkçesi ders kitaplarında yer alan fiil çekimleri nasıl işlenmektedir?
2. Kazakistan'da okutulmakta olan 7. sınıf, Kazak Türkçesi ders kitaplarında yer alan fiil çekimleri nasıl işlenmektedir?
3. Kazakistan'da okutulmakta olan 8. sınıf Kazak Türkçesi ders kitaplarında yer alan fiil çekimleri nasıl işlenmektedir?
4. Kazakistan'da okutulmakta olan 6,7 ve 8. sınıf Kazak Türkçesi ders kitaplarında yer alan fiil çekimleri ile Türkiye Türkçesindeki fiil çekimlerinin arasındaki farklar nelerdir?
5. Kazakistan'da okutulmakta olan 6, 7 ve 8.sınıf Kazak Türkçesi ders kitaplarında yer alan fiil çekimleri ile Türkiye Türkçesindeki fiil çekimlerinin arasındaki örtüşen noktalar nelerdir?

Araştırmanın sınırlılıkları ise Kazakistan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan 6, 7ve 8. sınıflarda okutulan Kazak Türkçesi ders kitabı ile bu kitapta kullanılan metinlerle sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Kazak Türkleri

Günümüzde bağımsız bir millet olarak Orta Asya’da- Hazar Denizi’nden Çin sınırına kadar uzanan coğrafyada yaşayan Kazaklar’ın ne zaman tarih sahnesinde yer aldığı konusu tartışılmaya devam etmektedir. Genellikle kabul edilen görüşe göre Kazaklar, Ebulhayır Han’a uymayan bir topluluğun Çu ve Talas nehirleri arasında özgür (başboş, yani belli bir yerde ve yönetim altında olmadan konar-göçer şekilde yaşantı süren) yaşamaya yönelmesiyle ortaya çıkmışlardır. Şöyle ki, “Tarih-i Raşidi” ve yukarıda belirtilen kaynaklarda, kazak teriminin Yedisu’ya göçüp yerleşen Canıbek ve Kerey’in başkanlığındaki siyasi topluluğu ifade etmek için kullanıldığı belirtilmektedir. Bu topluluk önceleri “Özbek Kazaklar”, sonra “Kazaklar” diye isimlendirilmiştir.

XV. yüzyıla gelindiğinde “Özbekler” ve “Kazaklar” denilen terimin etnik önemi kalmadı; yalnızca Doğu Deşt-i Kıpçak’taki Türk topluluklarının politik grubunu ifade etmiştir. Amancolov, bu konuda XVI. yüzyılın başında İbn Ruzbehan İsfehani’nin şöyle dediğini bildirmektedir: “Özbekler’e üç halk girmektedir; onların birincisi Şeybaniler, ikincisi çalışkanlığı ve kahramanlığı ile dünyaya ün salan Kazaklar, üçüncüsü ise Hacı Tarhan (Astrahan)’ın yöneticisi olduğu Mangıtlar”. Aynı yerde o, Fars-Tacik şairi Firdevsi’nin (X-XI. asırda yaşadı) “Şahname” isimli destanında Kazakları, “en eski devirlerde yaşayan bir halk” diye ifade ettiğini nakletmektedir. “Kazak” kavramının “kay” ve “sak” kabilelerinin birleşik adı “kay-sak” (kazak) olduğu ve bu ad ile tarih sahnesine çıktıkları da ileri sürülmektedir. Aslında, “Kazak” sözünün etimolojisi de tartışmalıdır. “Kendi başına buyruk hareket eden, yiğit, cesur, bekar” anlamlarına gelen “Kazak” kavramının tarihte ne zamandan itibaren kullanıldığı da kesin olarak bilinmemektedir. Bu bakımdan çok farklı anlamda ve alanda kullanılmaktadır. Vuran-

kıran, asankesen, öldüren-yağmalayan, haydutluk eden (eşkiya veya mafya) kişi ve kişilere lakap olarak verildiği gibi, Türkiye’de hem erkek giyisisine hem de hanımına sert, katı veya acımasız, kaba davranan, sevecen ve hoşgörülü olmayan, ev işlerinde eşine yardım etmeyen koca (taşfırın erkek) için de “kazak” sözü kullanılmaktadır.

Kazakların kökeni, gerçekte, Sakalar, Hunlar ve Göktürkler’den başlamaktadır. Böylece Kazak kavminin en eski zamanlarda yaşamış olan Türk kavimlerinden olduğu ilmi bir hakikat olarak ortaya çıkmaktadır. “Türk” sözü tarihte ilk olarak Çin yıllıklarında kullanılmıştır. Tarih kaynakları da VI-VIII. asırlarda Büyük (Ulu) Topraklarda Türk Kaganlığı’nın yaşadığını söylemektedir. Türk Kaganlığı, Türkçesi ve dini aynı uluslardan oluşan bir devlet idi. Bu durum, Kazak, Özbek, Kırgız, Uygur, Oguz, Başkurt, Tatar ve benzeri aslı-Türkçesi bir toplulukların “akraba halklar” olduklarını da ortaya koymaktadır. Bununla beraber “kazak” sözünün, Kazak Hanlığı’nın kuruluşundan çok önce, IX. asırdan itibaren kullanıldığı belirtilmektedir. Macar asıllı İngiliz doğu bilimci alim German Wambery’nin konumuzla ilgili görüşü şöyledir: “kazaklar çok eskilerden gelen bir halktır”.

“Kazak” adının “has” (kas) ve “sak” isimli iki kabilenin birleşmesiyle “kassak” (kazak) anoniminin oluştuğunu söyleyenler de vardır.¹¹ Kazakistan’ın yeni 5 ciltlik tarihinin 2. Cilt yazarları, yukarıdaki görüşleri değerlendirdikten sonra şu açıklamayı yapıyorlar: “IX-X.asırlarda Doğu Deşt-i Kıpçaklarının arasında “kazak” unvanı ile sosyal, fakat XI-XII. asırlarda etnik sosyal toplulukların var olduğu söylenebilir. Yani “kazak” adı önce halka verildi, sonra kabilenin(topluluğun) adına dönüştü”.

“Kazak” adındaki halk, bin yıldan fazla bir süreyi kapsayan çok önemli politik ve sosyal gelişmelerin doğurduğu bir topluluktur. Bu tarihi süreçte kazak halkı önce aşiret-kabile olarak oluştu, sonra kabileler birliği ve toplum-ulus seviyesine yükseldi. Tarihin her devrinde bu kabilelerin başından çok önemli olaylar geçti. Kazak kabileleri zaman zaman birleşip “bir atanın evladınız” diyerek birbiriyle çok iyi ilişkiler içinde de yaşadılar, bazen de onlardan güçlü olanlar zayıfları yok etmek için çaba harcadılar. Her şeye rağmen Kazaklar da zamanla başka uluslar gibi, dini bir, Türkçesi ve kültürü bir ulus haline gelmeyi başardı. Fars memleketinin tarihçileri ve seyyahları, XII. asrın başında, günümüzdeki Kazakistan’ın yerinde yaşayan toplulukları “Kıpçaklar”, Hazar Denizi’nin sahillerinde yerleşen Kıpçakları ise “Deşt-i Kıpçak” diye adlandırmışlardır. 1200-1212

yıllarında Karadağ ile Sırderya otlaklarını Muhammed Harezmsah basıp aldı, böylece Karahanlı devletinin varlığına son verdi. Bu sırada Yedisu bölgesinde yaşayan Karluk Hanlığı da en zayıf dönemini yaşıyordu. Kara İrtiş bölgesi ile Altay havzası ise Nayman Hanlığı'nın hakimiyetindeydi. Moğol hükümdarı Cengiz Han, 1204-1206 yıllarında Tatar, Kereyt uluslarını ve Nayman Hanını yenerek, Yedisu'yu kendine bağladı. XIV-XVI. asırlarda, Yedisu'da Moğolistan ve Aksak Timur Emirliği, Sırderya'da da Şeybaniler egemenlik kurdu. Bu durumda, “Kazak” adının IX-X. asırlardan itibaren kullanılmaya başladığı; bundan önce ise “Alaş” isminin kullanıldığı söylenebilir. Öyleyse, yurdundan uzaklaşan, ulusundan ayrılan göçebeli akraba topluluklar “Kazak” diye adlandırılmıştır. Gerçekte Kazak halkı, dün dünyaya gelen, tarihi olmayan bir halk değil; eskiden beri devleti, Türkçesi, medeniyeti, yurdu ve milli mirası bulunan köklü bir kavimdir. Kazak adı, eski devirlerde, uzak-yakın yurtlarda, yani Kazak Hanlığı kurulduktan çok önceleri bilinmektedir.

Bununla birlikte, Kazak halkının varlığını XVI. yüzyıldan, Kazak Hanlığı'nın kuruluşundan çok sonra başlatan tarihçiler de küçümsenmeyecek sayıdadır. Onlardan Abdulvahhab Kara, “Kazakistan ve Kazaklar” isimli çeviri eserinin arka kapağında şunları söyler: “Kazaklar, XVI. yy'da Orta Asya'daki değişik Türk boylarının karışımıyla tarihçilerin gözleri önünde oluşmuş bir halktır. Türktürler, dilleri de Türkçedir” (aktaran Hizmetli, yıl, s. 28).

Kazak Türkleri, Kazakistan'da çoğunlukla yaşayan ve Türk dillerini konuşan bir etnik gruptur. Akademik çalışmalarda Kazak Türkleri, dilbilim, antropoloji, etnografya ve tarih gibi disiplinlerde incelenmektedir.

1. Dil ve Kültür: Kazak Türkleri, Kazak Türkçesi adı verilen Türk Türkçesini konuşurlar. Kazak Türkçesi, Türk dilleri ailesinin Kıpçak grubuna ait bir dil olarak kabul eTürkçesir. Kazak Türklerinin dilbilgisi yapısı, kelime hazinesi ve dildeki özellikleri akademik çalışmalarda ele alınır. Kazak Türkleri, dil ve kültür açısından zengin bir mirasa sahip olan bir etnik grup olarak tanınır. Kazak Türkleri, Kazakistan'ın çoğunluğunu oluşturduğu gibi, Çin'in Xinjiang bölgesinde, Rusya'nın bazı bölgelerinde ve diğer Orta Asya ülkelerinde de yaşamaktadır. Kazak Türklerinin edebiyat geleneği oldukça zengindir. Destanlar, efsaneler, manzumeler ve halk hikâyeleri Kazak edebiyatının önemli bir parçasıdır. Kazak Türkleri, sözlü geleneklerini korumuş ve nesilden nesile

aktarmışlardır. Edebiyat, Kazak Türklerinin kültürel kimliğinin önemli bir yönünü oluşturur. Aynı zamanda Kazak Türklerinin geleneksel kültürü, müzik, dans, el sanatları, mutfak ve diğer kültürel ifadeler akademik incelemelerde değerlendirilir. Kazak Türklerinin müzik ve dans kültürü oldukça gelişmiştir. Kopuz adı verilen geleneksel bir telli çalgı, Kazak müziğinin önemli bir parçasıdır. Kazak Türkleri, tarih boyunca göçebe yaşam tarzıyla tanınmışlardır. Göçebe yaşam tarzı, el sanatlarına da yansımıştır. Kazak Türkleri, kilim dokuma, keçe yapımı, deri işleme ve ahşap oyma gibi geleneksel el sanatlarında uzmandırlar. Bu sanatlar, Kazak Türklerinin kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturur. Kazak müziği, doğa, aşk, kahramanlık ve göçebe yaşam gibi temalara odaklanır. Aynı şekilde, Kazak Türkleri dans kültüründe de çeşitli ritmik ve sembolik danslar sergiler.

2. Tarih: Kazak Türklerinin tarihi, göçebe yaşam tarzından itibaren incelenir. Orta Asya steplerindeki göç hareketleri, Kazak Türklerinin tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Tarih boyunca Kazak Türkleri, Moğollar, Ruslar ve Çinliler gibi farklı güçlerin etkisi altında kalmıştır. Bu etkiler, Kazak Türklerinin siyasi, sosyal ve kültürel yapıları üzerinde izler bırakmıştır.

Kazak Türklerinin tarihi, Orta Asya steplerindeki göçebe yaşam tarzı, siyasi olaylar ve kültürel etkileşimlerle şekillenmiştir. Kazak Türklerinin tarihindeki bazı önemli dönemler:

Orta Çağ: Kazak Türklerinin tarihi, Orta Çağ'da Orta Asya steplerindeki Türk boylarının birleşmesiyle başlar. 15.yüzyılda, Kazak boyları arasında siyasi bir birlik kurulmaya başlanmış ve Kazak Hanlığı'nın temelleri atılmıştır. Bu dönemde Kazak Türkleri, Moğol İmparatorluğu'nun etkisi altında kalmıştır.

Kazak Hanlığı: 16. ve 17. yüzyıllarda Kazak Hanlığı güçlü bir devlet haline gelmiştir. Kazak Hanları, bağımsızlık mücadelesi vermiş ve Rus ve Çin egemenliğine karşı direnmiştir. Kazak Hanlığı, güçlü bir göçebe ordusuyla Orta Asya steplerinde etkili olmuş ve Kazak Türklerinin siyasi ve sosyal organizasyonunun merkezi olmuştur.

Rus İmparatorluğu Dönemi: 18. yüzyılda Rus İmparatorluğu, Kazak Hanlığı üzerinde etkinlik göstermeye başlamıştır. Ruslar, Kazak Türklerine karşı askeri operasyonlar düzenlemiş ve Kazak topraklarını kontrol altına almaya çalışmışlardır. 19.

yüzyılda Kazak Hanlığı resmen Rus İmparatorluğu'nun bir parçası olmuş ve Kazakistan olarak bilinen bölge Rus yönetimi altına girmiştir.

Sovyet Dönemi: 20. yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte Sovyetler Birliği'nin kurulması Kazakistan'ı etkilemiştir. Kazakistan, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin bir parçası haline gelmiş ve Sovyet yönetimi altında siyasi ve ekonomik değişikliklere uğramıştır. Bu dönemde Kazakistan'da kolektivizasyon politikaları, sanayileşme ve modernleşme çabaları gerçekleştirilmiştir.

Bağımsızlık Sonrası: Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1991 yılında Kazakistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık sonrası dönemde Kazakistan, demokratik reformlar yapmış ve ekonomik gelişmeyi hedeflemiştir. Kazakistan, Orta Asya'nın önemli bir ülkesi olarak uluslararası ilişkilerde aktif bir rol oynamıştır.

Sosyal Yapı: Kazak Türklerinin sosyal yapısı, tarih boyunca göçebe yaşam tarzıyla şekillenmiştir. Ancak modern zamanlarda, yerleşik hayata geçiş ve modernleşme süreçleriyle birlikte sosyal yapıda değişiklikler yaşanmıştır. Kazak Türklerinin geleneksel sosyal yapısı aşiret ve kabilelere dayanır. Aşiretler, genellikle aynı soydan gelen insanlardan oluşur ve aile bağlarına dayanan güçlü bir toplumsal birliktelik sağlar.

Bu aşiretler genellikle birliderin yönetiminde birleşir ve toplum salkarlar alır.

Kazak Türklerinde cemaat, aynı coğrafi bölgede yaşayan insanları ifade eder. Bir cemaat, genellikle belirli bir bölgede yaşayan aşiretlerden oluşur. Cemaat, toplumsal dayanışmayı ve iş birliğini teşvik eder. Göçebe yaşam tarzıyla birlikte cemaat, insanların ortak ihtiyaçlarını karşılamak, güvenliği sağlamak ve toplumsal düzeni korumak için önemli bir rol oynamıştır.

Geleneksel olarak erkekler göçebe yaşamın liderliğini ve at yetiştiriciliği gibi faaliyetleri üstlenirken, kadınlar ev işleri, çocuk bakımı ve aile içi görevlerle ilgilenir. Ancak modern zamanlarda, toplumda kadınların eğitim ve iş yaşamında daha aktif roller üstlendiği ve toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ilerlemeler kaydedildiği görülmektedir.

Kazak Türklerinin sosyal yapısında misafirperverlik büyük önem taşır. Göçebe yaşam tarzında, Kazaklar diğer insanları ağırlama ve onlara yardım etme geleneğine

sahiptirler. Misafirperverlik, toplumsal ilişkilerin güçlendirilmesi ve dayanışmanın sağlanması açısından önemlidir.

Eğitim, modernleşme süreciyle birlikte önemli bir rol oynamıştır. Kazakistan'da eğitim sisteminin geliştirilmesi ve okuryazarlık oranının artması, toplumsal değişimi ve sosyal yapıda dönüşümleri tetiklemiştir.

Kimlik ve İnançlar: Kazak Türkleri, etnik kimliklerini korumada, geleneksel inançlarını sürdürmede ve İslam dininin etkisi altında olmada önemli bir rol oynamıştır. Kazak Türklerinin kimlik algısı, milliyetçilik, dinî pratikler ve etnik ilişkiler akademik çalışmalarda incelenen konulardır.

Kazak Türklerinin çoğunluğu Müslümandır. İslam, Kazak Türklerinin inanç sistemlerinin önemli bir bileşenidir ve İslam kültürü Kazakistan'ın sosyal ve kültürel dokusunu etkilemiştir. İslam, Kazak Türklerinin günlük yaşamında, ibadetlerde, bayramlarda ve özel törenlerde önemli bir rol oynamaktadır.

Kazak Türklerinin tarihinde şamanizm, önemli bir dini ve kültürel inanç sistemidir. Şamanizm, doğa ruhlarına ve spiritüel varlıklara tapınmayı içeren bir inanç sistemidir. Şamanlar, toplumda dini liderler ve aracılar olarak görev yaparlar. Günümüzde, Kazakistan'da bazı Kazak Türkleri hala şamanizmi benimsemekte ve şaman ritüellerine katılmaktadır. Kazak Türklerinin inanç ve kültüründe Türk mitolojisi önemli bir rol oynar. Kazak Türkleri, Orta Asya mitolojisi ve efsanelerinde yer alan kahramanlar, tanrılar, doğa ruhları ve efsanevi yaratıklarla ilgili hikayeleri korumuşlardır. Bu mitolojik unsurlar, Kazak Türklerinin kimlik ve inanç sistemini şekillendiren önemli unsurlardır.

1.2.Kazak Türkçesinin Tarihi

İnsanların bağımsızlığının en önemli göstergesi adilleri, milli kültürleridir. Ana Türkçesi ve milli kültürü olmayan bir ülke, kendi başına devlet olamaz. Tüm dünya halkları, ulusal onurlarını, kültürlerini ve adillerini korumak için bağımsızlık mücadelesi vermektedir. Bu nedenle Kazak Türkçesinin tarihi, farklı dönemler yaşamış olan Kazak halkının tarihi ile yakından bağlantılıdır. Kazak Türkçesinin oluşumu 11.-12. yüzyıllarda Türk Kağanlığının ortaya çıkışı ile başlamış ve tam olarak 15. yüzyılda Kazak hanlığı döneminde oluşmuştur. Kazak Türkçesinin tarihi, Türk bilimindeki en karmaşık sorunlardan biridir. Kural olarak, Türkçesin tarihi, ulusun tarihi ile iç içe geçmiştir.

Kazak Adı Kazak Türklerine ad olan “Kazak” kelimesinin kökeni hakkında çeşitli görüşler vardır. Bunlar arasında en yaygın ve ittifak edilen görüş, kelimenin “kaz-” fiilinden türediğidir. “Kaz” fiili “serseri dolaşmak, evsiz yurtsuz gezmek” anlamına gelmektedir. Kelime bu anlamıyla Çağatay sözlüklerinde ve Kumuk lehçesinde mevcuttur. Houstma tarafından yayımlanan, Kıpçak lehçesine benzeyen 1245’te Mısır’da yazılmış el yazma lûgatte “kazak” kelimesi, “ailesiz, yalnız başına olan” anlamlarına gelmektedir. Abuşka sözlüğünde de “kazak” kelimesi, “evsiz, başıboş dolanan” anlamındadır (Samayloviç, 1957, s. 98-99). Samayloviç, Barthold, Radloff, Vambéry, Zenker, Gombocz gibi pek çok âlim “kazak” sözünün “başıboş gezen, evsiz barksız” anlamlarına geldiği görüşündedir (Buran, 2006, s, 192). Kazak sözü, ilk olarak güney Kafkasya, Azerbaycan ve Horasan Türkeri’nden bahseden belgelerde görülmektedir. Kırgız ve Kazak şivelerinde “hür adam, gözü pek binici” anlamlarında kullanılan “kazak” sözü, Tatar Türkçesi’nde “bekâr”, Türkiye Türkçesi’nde “karısının sözüyle iş görmeyen koca” anlamları kazanmıştır. İlk önce sultanlar için kullanılan Kazak adı, daha sonra sultanların yönettiği kabile ve devletler için kullanılmıştır. Kazak kelimesinin, siyasi maksatla veya başka sebeplerle dağa çıkan silahlı maceracılar için kullanılmasıyla ortaya çıkan anlamı Rusça ‘ya da geçmiştir (Çetinkaya, 2012).

Kazak halkı da diğer Türk halkları gibi birkaç asırdır Orhun-Yeneseý yazıtlarından gelen Türk edebî Türkçesini kullanmıştır. Bu dil zaman içinde tekdüze değildi. Tarihsel dönemlerde Arap, Fars ve Moğol dillerinin yanı sıra hakim kavimlerin Türkçesinden de etkilenmiştir. Ancak temel söz varlığı ve gramer yapısı korunmuştur. Bunun nedeni Arap yazısının evrenselliğidir.

Kazak edebî Türkçesinin tarihi araştırmacıları onu 3 döneme ayırırlar. İlk dönemi 15. yüzyıldan 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar olan dönemi kapsar. Bu dönemin edebî Türkçesine kadim edebî dil diyoruz ve bu dönemi 15-17. 18. yüzyıl. Kazak edebî Türkçesinin yazılı nüshalarının son dönemde hayat bulduğuna ve resmi belge olarak müze ve arşivlerde muhafaza edildiğine dayanmaktadır. Ve ilk aşamada bu tür seçenekler korunmadı. Bu nedenle o dönemin edebî Türkçesimize sözlü edebî dil diyoruz. Kanaatimizce iki dönemin dil bilimsel açıdan farklılık göstermediği söylenebilir. 1.dönemde Kazaklar arasında yazılı versiyonların bulunmadığını ancak bu kayıtların korunduğunu ve bize ulaşmadığını söylemek güvenlidir.

Böylece Kazak toplumunda eski Kazak yazı Türkçesi 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kullanılmış, hatta bazı üsluplarda 20. yüzyılın başına kadar korunmuştur. Ancak söz konusu dönemde eski yazı Türkçesi aynı değildi. Örneğin 18. yüzyıl yazıları bir önceki döneme göre önemli ölçüde "Kazaklaştırılmıştır", Türk edebî Türkçesinin unsurları Kazak Türkçesinin sözlü edebî Türkçesinden gelen karakterlerle yer değiştirmiş ve halkın anlayışı artmıştır. Örneğin Abylay'ın 1745'te Sibiry'a valisine yazdığı mektuplar ile Syrym Datov'un 1790'da II. Ekaterina'ya yazdığı mektuplar alınabilir.

II dönemi, 19. yüzyılın ikinci yarısından 20. yüzyılın 30'lu yıllarına kadar olan dönem kapsıyordu. 19. yüzyılın ikinci yarısı Kazakların kültürel hayatında bir takım değişikliklere neden olan bir dönem olmuştur. İlçe merkezlerinde Rus-Kazak okulları açılmış, Kazak çocukları ilk ve orta öğrenim görmüşlerdir. Bölgenin merkezinde Rusça-Kazak Türkçesi bir gazete çıkarılarak kitap basımına başlandı. Çarlık hükümeti Kazak topraklarını tamamen fethettikten sonra toprak zenginliğini, edebiyatını ve Türkçesini, etnografyasını ve tarihini incelemek için çeşitli seferler düzenlemeye başladı. Durumu bir dereceye kadar değiştiren tarihi olay, Kazakistan'ın Rusya'ya katılımının tamamen sona ermesiydi. Daha bu süreç sona ermeden, geçen yüzyılın ortalarında, Rusya ile yakın ilişkileri olan Türk halklarının şahsiyetleri, kendi milletlerinin yazı Türkçesinin, halkın konuşma Türkçesinden farklı olmasına dikkat etmişler ve diğer dillerden kelimelerle karıştırılmış olmasıdır.

İlk Kazak eğitimci Sh. Ualikhanov, eserlerini ağırlıklı olarak Rusça yazmasına rağmen, anaTürkçesine çok değer vermiş ve saflığı için mücadele etmiştir. Kazak Türkçesinin Tatarca ve diğer halk sözcükleri ile karıştırılmasına karşıydı. Shokan'ın arkadaşı Ş. İbragimov, anılarında Şokan ile ilgili şu ilginç bilgileri verir: "Şokan, babasının köyüne gelir gelmez ünlü Kazak şairi Orynbay onu sevinçle karşılar ve şiirlerle övmeye başlar. O dönemde Shokan, Orynbay'ı "Kazak Türkçesini Tatarca kelimelerle karıştırmamalısınız, Kazak Türkçesinin sanatsal gücü zaten sınırlarına ulaşıyor" diye uyardı (Sochinenia & Valikhanova, 1904). Ancak nesnel durum nedeniyle Shokan, yeni bir Kazak yazı Türkçesi oluşturma konusunu gündeme getirememiş, Kazak Türkçesi yazılarında önündeki eski yazı Türkçesini kullanmıştır. Akademisyen Veselovsky, "Shokan, Kazak halkı arasında okuryazar bir ortam bulsaydı, halkının bir dehası olurdu ve kabile üyelerinin edebi yeniden doğuş sürecini başlatırdı" diye yazıyor. Kazak öğrenci için yazan Kazak yayıncı ya da Kazak yazar olacaktı, ama hayat onun oryantalist bir bilim

adamı ya da Kazaklar hakkında yazan bir Rus yazar olmasını gerektiriyordu" (Sochinenia & Valikhanova, 1904). Yaşadığı dönemde Tatar edebî Türkçesinin durumuyla ilgili sorunlar yaşayan Tatar eğitimci Kayum Nasiri ayrıca şunları yazdı: "U russkikh tatar v upotreblenii knigi, pasikannye na prichh dvuh narechiyah: Jagatai, özel bir taretskom. Rusya'daki Tatarlar tarafından bestelenen küçük kompozisyonlarda, Türkçesin gramer biçimleri, iki ana lehçenin - Çağatay ve Osmanlıca - biçimlerinin bir karışımıdır ve Arapça ve Farsça kelimelerle yüklenmiştir, böylece bazı kompozisyonlar bunlardan birçok kelimeyle dolup taşar. diller, eğitimsiz bir meslekten olmayan kişi için anlaşılabilir hale geliyor" (Nasyrov, 1860).

K.Nasyri'nin yakın arkadaşı, Kazak eğitimci Y. Altynsarin de aynı dönemde N.I. . "Bu iki eğitimci daha sonra kendi milletlerinin yazılı edebî dillerini halk esasına göre oluşturmak için çok çalıştılar. Bu, o zamanki tarihsel durumdan kaynaklandı. Bu, Rusya'da kapitalizmin gelişmesiyle bağlantılı ilerici siyasi ve toplumsal öneme sahip önlemlerin Rusya'nın sömürge ülkelerinde de uygulanmaya başladığı zamandı. Kazakistan'ın geri kalmışlığını ortadan kaldırmanın bir yolu olarak Rusça öğrenen Kazak halkının ileri kesimi, Rus halkının kültür ve teknolojisindeki kazanımlarını öğrenmeye çağırdı.

Ana dilde eğitim veren bir okul açmak, bir yandan Kazak halkının Çağatay yazı Türkçesinin etkisinden henüz kurtulamamış yazı Türkçesini sözlü edebiyat Türkçesi ve konuşma Türkçesi temelinde yeniden inşa etmek anlamına gelmektedir. insanların Böylece "19. yüzyılın ortalarından itibaren Kazak toplumunun tarihsel gelişim faktörlerinden dolayı yazılı bir edebî dile olan ihtiyaç artmıştır. O Türkçesi iki yerde aramak gerekecektir: Ya uzun zamandan beri kullanılan ancak bu dönemde Kazak kültüründe faaliyet alanı daralmış olan Orta Asya yazılı edebiyat Türkçesini kullanmak ve onu canlandırmak, veya yeni bir yazılı edebî Türkçesin temellerini atmak" (Ilminsky, 1860).

Böylesine şerefli bir gaye yolunda hizmet verme şerefi, büyük Kazak eğitimcileri İbyray ve Abay'a düşmüştür. Biraz önce, yani 1858'de, Kazan Üniversitesi profesörü, ünlü oryantalist N.I.Ilminsky, okumak için Orinbor'a geldi. Sınır komisyonu tarafından toplanan Kazak Türkçesi belgeleri okuyarak Kazak Türkçesini öğrenmeye başladı. Tanınmış tarihçi bilim adamı V. Grigoriev, sınır komisyonu başkanı ona şunları söyledi:

“Bu gazetelerde gerçek Kazak Türkçesini bulamayacaksınız. "Gerçek Kazak Türkçesini öğrenmek istiyorsanız, taşraya gidin ve insanlarla konuşun, ancak o zaman Kazak Türkçesinin nasıl olduğunu anlarsınız" tavsiyesinde bulunuyor. Bu teklifi kabul eden N. I. Ilminsky, birkaç ay boyunca Kazakistan'ın doğu ve batı bölgelerini gezdi ve onun sözlü edebiyatını, tarihini ve kültürünü kendi gözleriyle gördü. Bunun sonucunda Kazak Türkçesini o kadar iyi öğrendi ki o dilde mektuplar ve ilmi eserler bile yazdı. Öncelikle Kazak Türkçesinin gramerini yazar ve bir sözlük oluşturur.

N. I. Ilminsky'den önce Kazak Türkçesinin grameri ayrı ayrı incelenmemişti ve sadece diğerk Türk dilleri arasında ortak bir kelimeydi. N. I. Ilminsky'nin çalışmasında Kazak Türkçesinin gramer kategorileri tam olarak resmedilmiş ve kitapta bir sözlük de sağlanmıştı. Bu araştırma, Türk dilleri üzerine yapılmış en iyi araştırma olarak kabul eTürkçesir ve daha sonraki araştırmalar için temel oluşturur. Ancak bilim adamı, kitabına "gramer" yerine çok alçakgönüllü bir şekilde "Kırgız Türkçesini çalışmak için materyaller" adını verdi ve girişinde "bu tam bir gramer değıl, sadece Kırgız (Kazak) Türkçesi ile Tatar Türkçesi arasındaki farkı gösterdim" diyor. dil" (Vestnik, 1894, s. 1377).

Ayrıca Kazak ocukların kendi başlarına Rusça öğrenmelerine yardımcı olmak için "Samouchitel russkoi gramoty dlya kirgizov" (1861) adlı bir kitap yayınladı. Bu kitapta Rusça kelime ve cümle oluşturma yolları örneklerle anlatılmış olup, Arapça harflerle Kazak Türkçesi yazılmıştır, yani modern Rus Türkçesi ğretim metodolojisinden tamamen farklıdır. Kitabın son 50 sayfasında bizlere sunulan, çeşitli bilim dallarında derlenmiş Rusça-Kazak Türkçesi metin, bilimsel-halk edebiyatının ilk örneğı sayılabilecek olması bakımından değıerlidir.

N. I. Ilminsky, o ülkeye yaptığı ziyaretler sırasında Kazak şairlerle tanışmış ve onlardan sözlü edebiyat örnekleri yazmıştır. Örneğın, 1862'de Marabai, şairin yazdığı "Er Targyn" şiirini ayrı bir kitap olarak yayınladı. Bu yayınlanan ilk Kazak kitabıydı. Kayda değıer bir başka haber de şudur: 1870-1883 yıllarında Taşkent'te Kazak Türkçesi ve Özbekçe olmak üzere iki dilde yayınlanan "Türkistan Ulayaty" gazetesinin Türkçesi, Orta Asya Türk yazı Türkçesinin etkisinden tamamen arınmış, sözlü olarak yazılmıştır. Kazakların edebi Türkçesi ve konuşma Türkçesi. Bunun sebebinin ise yaklaşık on yıldır gazeteyi çıkaran Şokan ile Harbiyeli Kolordu'da okuyan Shahmerdan Ibragimov'un

büyük eseri olduğuna inanıyoruz. Bu koşulların Ybrai Altynsarin üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Y. Altynsarin, halkını ileri Rus kültürüyle tanıştırmak için ilk mücadele eden kişi oldu. Kazak halkının ekonomik ve manevi gelişimini hızlandırmanın temel aracı olarak tüm Kazak köylerinde Rus-Kazak okulları açmayı görev edindi.

"Kırgız Antolojisi"nin derlenmesi ve yazılması sırasında İbrai, Kazak halkının geleceği için büyük ilke ve büyük önem taşıyan sorunları çözmek zorunda kaldı. Bunlardan biri, Kazak milli yazı Türkçesinin gelecekteki gelişiminin yönünü belirlemektir. O dönemdeki halkın konuşma Türkçesi ve sözlü edebî Türkçesinden yola çıkarak "Kırgız Chrestomaty"ye dahil ettiği halk edebiyatı örneklerinin yanı sıra özgün hikâye ve şiirlerini de kaleme almıştır. Böylece yüzyıllar boyunca sözlü edebiyat ve konuşma Türkçesi düzeyinde kalan Kazak Türkçesinin ulusal bir yazı Türkçesi olarak gelişmesinin temellerini atmıştır. Kurduğu bu yazı ve edebî dilde Kazak Türkçesi bir gazete çıkarma konusunu gündeme almış ve bunun ilk örneğini kendi elleriyle oluşturmuştur. Bu dilde, İslam'ın şartlarını basit Kazak Türkçesi ile halka açıkladığı "Şariat-ül-İslam" adlı bilimsel-halksal bir kitap yazdı. İbrai'nin bu faaliyetinin kendi döneminde oldukça takdir edildiğini ve kendisinden sonra eğitim gören gençler tarafından desteklendiğini görmekteyiz.

İbrai'nin arkadaşı A. Alektorov, "Kırgız halkının yazılı edebiyatı" adlı makalesinde şunları yazdı: "Edebi yaratıcılık açısından Kırgız ulusunun en parlak temsilcisi, Puşkin tarafından haklı olarak Kırgız olarak kabul edilen I.A. Altynsarin olarak adlandırılabilir" (Vestnik, 1894, s. 1377). 1888-1902 yılları arasında yayınlanan "Dala Ulayaty" gazetesinin sayfalarında Kazak edebî Türkçesinin durumu ve geleceğinin geniş ölçüde tartışıldığı bilinmektedir. Makalenin yazarlarından Asylkozha Kurmanbaev, "Kazak Türkçesi hakkında" adlı makalesinde, Kazak halkının Türkçesinin, Kazak halkının ekonomik hayatına uygun olarak diğer Türk halklarından farklı bir şekilde geliştiğini ve bilmediğini söyledi. sadece kendi Türkçesi değil, diğer birçok doğu Türkçesini de karşılaştırma fırsatı buldu. İbrai Altynsarin, "Kazak Türkçesi o kadar zengindir ki, onunla her konuda kitap yazılabilir" derdi.

Daha sonraki dönemde İbrai'nin yaratıcılığından bahseden edebiyatçılarımız ve gazeteci bilim adamlarımızın eserlerinde, Kazak Türkçesi'nin yeni ve kaliteli bir yazı Türkçesinin oluşmasında İbrai'nin rolü ve rolü geniş bir şekilde gösterilmektedir.

İbrai Altynsarin'in yardımcısı Abai (İbrahim) Kunanbayev, yeni demokratik Kazak şiir Türkçesinin oluşumuna büyük katkı sağlamıştır. Abai'nin tamamen yeni bir şiir türü yaratma modeli, 19. yüzyıl Rus gerçekçi demokratik şiiridir ve kullandığı dil, halkımızın sözlü edebiyat Türkçesi ve o dönemin konuşma Türkçesidir. Bu iki kanalı, içlerindeki basit kelimeleri değiştirerek kendi imajını oluşturmak amacıyla ustalıkla kullanmıştır. Abai'nin Kazak Türkçesi'nin yeni yazı Türkçesinin oluşumundaki aktif rolü ve birçok araştırmacının çalışmalarındaki rolü kapsamlı bir şekilde ele alındığı bilinmektedir. 30'ların ortalarında, Profesör K. Zhubanov, Kazak gazeteciler arasında Abai'nin Kazak edebi Türkçesini yaratma konusundaki çalışmalarına doğru bir şekilde işaret eden ilk kişiydi.

K. Zhubanov'un sözleriyle, "Abai'nin şiirini ve diğer niteliklerini bir kenara bıraksak ve edebi Türkçesimizi oluştururken yalnızca onun çalışmalarını alsak bile, bundan kurtulmamızın hiçbir yolu yok." Yazar, Abai'nin "Kazak edebî Türkçesinin oluşturulmasındaki çalışmalarını" ayrıca şöyle özetliyor: "Edebi dilde halk modeli üstünlük sıfatlarından arındırılmış, doğu modelinden gelen Arapça-Farsça kelimeler çıkarılmış, edebî dil arındırılmış, ve yazılı edebiyat Türkçesimizin temellerini attı" (Zhubanov, 1966).

"Abay, - diye yazmıştı akademisyen yazar M. Auezov, - Puşkin gibi, eserlerinde bize gramer yapısı ve kelime dağarcığı açısından bugün Kazakların edebi Türkçesinden pek de farklı olmayan bir dil örneği bıraktı." (Auezov & Kunanbayev, 1966). Böylece, büyük Kazak eğitimcileri Y. Altynsarin ve A. Kunanbayev, geçen yüzyılın 80'lerinde Kazak ulusal yazı Türkçesinin temellerini attılar ve gelecekteki gelişiminin yönünü belirlediler. Tüm araştırmacılara göre Ybyray ve Abai, yeni ve kaliteli bir Kazak edebî Türkçesi oluşturmuşlar ve yaratıcılıklarıyla bir edebî dil üslubu oluşturmuşlardır.

İbrai ve Abai tarafından kurulan bu edebi dil modeli, onlardan sonra değişmeden kaldı ve daha fazla gelişmedi. Böyle nesnel bir durum yoktu. Elbette fikirlerini ve modelini sürdürmek için çalışan bireysel figürler vardı. Bu bağlamda "Dala Ulayat" gazetesinde çalışan A.Kurmanbaev, D.Sultangazin, R.Duysenbaev vb. isimlendirilebilir. Ancak görüşleri kitlelerin desteğini kazanamadı ve halkı harekete geçiremedi. Bu arada, geçen yüzyılın başında, ana Türkçesimizin geleceğini düşünen ve onun kurduğu yeni

yazılı edebî dil modelini daha da geliştirmek için yorulmadan çalışan, İbrahim'in gerçek bir öğrencisi olan Ahmet Baitursynul'u özel olarak anmalıyız. eğitimciler.

Kazak Türkçesinin kanunlarını anlattığı temel eserlerinin yanı sıra Kazak toplumunu şoke eden ilk ulusal basın gazetesi olan "Kazakh"ı (1913-18) çıkarmış ve yeni yazılı edebî Türkçesimizin gerçek bir örneğini oluşturmuştur. Böylece büyük aydınlarla başlayan yeni yazılı edebî dil modeli, Kazak gazetecilerin doğru bir şekilde ortaya koyduğu gibi, içinde bulunduğumuz dönemde kapsamlı bir şekilde gelişerek mükemmeliyetine ulaşmaktadır.

Kazak halkının Avrasya'nın en eski halklarından biri olduğu açıktır. 15-16. yüzyıllarda "Kazak" adında koca bir ulus oluşmasına rağmen, "Kazak" tabiri eski çağlardan beri biliniyordu. 11. yüzyılda yaşamış büyük şair Ferdowsi'nin eserlerinde "Kazak" kelimesi etnos anlamında kullanılmıştır. Geçmiş bu kadar derin olan Kazak halkının Türkçesinin tarihi çok katmanlıdır. Kazak Türkçesi eğitiminin tarihi şu koşullara bağlıdır: a) ulusal dil eğitiminin oluşumundan önceki dönem; b) Ulusal dil eğitimi iki döneme ayrılır. Ulusal dil bilgisinin oluşumundan önceki dönem 19. yüzyılın ikinci yarısında Kazak Türkçesinin sözlük bilimsel çalışmaları gelişmeye başlamıştır. Ayrıca bu dönemde 40'a yakın sözlük yayımlanmıştır. Ulusal dil eğitiminin şekillenmeye başladığı dönem: a) Baskı öncesi dönem (1912-29); b) baskı sonrası dönem (1930-88) ikiye ayrılır. Kazak Türkçesi eğitiminin bir bilim olarak oluşumu ve gelişimi, A. Baitursynov'un adıyla yakından bağlantılıdır. Kazak Türkçesinin ders kitabı niteliğindeki "Dil-araç" adlı çalışmasında, makaleleri ve raporları dil eğitiminin güncel sorunlarını tartışmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında Y. Altynsarin, Kazak yazısını Rus grafiğine dayandırmaya çalıştı ve 20. yüzyılın başında A. Baitursynov, kullanılan Arapça grafiği iyileştirerek Kazak alfabesine uyarladı.

20. yüzyıl başlangıçta dilbilgisi bilimsel çalışmaları ve ortaokullar ve pedagoji okulları için sözlükler yayınlandı. 1946'da Kazakistan İlimler Akademisi'nin kurulması, buna bağlı olarak Dil ve Edebiyat Enstitüsü'nün örgütlenmesi ve 1961'de Dilbilim Enstitüsü'nün ayrılması, Kazak Türkçesi eğitiminin birçok sorununun çözülmesine, kapsamlı bilimsel çalışmaların yürütülmesine zemin hazırlamıştır. çok sayıda araştırma ve eğitim uzmanı. 1920-30'larda edebî Türkçesin durumu, özellikleri, kaya yazıtları ve

epigrafik anıtlar ele alındı. Buna dayanarak "Kazak Türkçesi tarihi ve diyalektolojisi" başlıklı 7 koleksiyon yayınlandı. Diyalektolojik atlaslar oluşturuldu.

Dil kültürü ve üslubu alanındaki temel araştırmalar 1960 yılında başlamıştır. 1969 yılında Dilbilim Enstitüsü bünyesinde Dil ve Kültür Dairesi'nin kurulmasından sonra araştırmalar daha sistemli hale geldi. Halk biliminin Türkçesi, kurmaca Türkçesi 1970'den beri çalışılmaktadır. 1991'den sonra Kazak Türkçesi eğitiminin ana yönleri: edebi dil de dahil olmak üzere ulusal Türkçesin tarihini oluşturmak, farklı ulusal dillerin Kazakistan topraklarındaki karşılıklı etkisini incelemek, iki dilliliğin ilerlemesini incelemek, çok dillilik, sözlük oluşturmak Kazak Türkçesinin tarihsel gramerini yazmak, diyalektolojik bir atlas oluşturmak, pratik anlamda ses sistemini araştırmak, yabancı kelimeler sözlüğü oluşturmak, çeşitli bilim dallarıyla ilgili tam ad sözlükleri oluşturmak, teoride problemler çözmek. sözlük bilimi, kurmaca, folklor, dil kültürü ve üslup bilimi problemlerinin geliştirilmesi, Kazak Türkçesinin ses sisteminin eş zamanlılık ve artzamanlılık açısından yapılandırılması, matematik yöntemleri kullanılarak kapsamlı bir dil bilimi çalışması günümüzde uygulanmaktadır.

Kazak Türkçesi, diğer Türk dillerine kıyasla söz varlığı bakımından eski saflığını koruyan dillerden biridir. Oluşumunun bütün aşamalarını yaşamış olan Kazak Türkçesien olgun milli dildir. Kadim atalarımızın tarihi, şeceresi ve çeşitli edebî mirasları, kazak Türkçesi aracılığıyla günümüz kuşağına ulaşmaktadır. Son yüzyılda Kazakların özgürlüğü için savaşı ve mağdur olan Yusipbek Aimaurov, "Anadil, kalbin derin sırlarını, yaşanan devirleri, kısacası tüm dalgaları aktaran ve muhafaza eden bir hazinedir" dedi. nesilden nesile ruhun." Devlet başkanı N. A. Nazarbayev sürekli olarak "Kazakistan'ın geleceği Kazak Türkçesinde" kavramından bahsediyor. Kazak Türkçesi konusunun devlet düzeyine taşındığı son yıllarda, genel halk da anaTürkçesi için etkindir. Bugün hepimiz biliyoruz ki devlet Türkçesi, ülkemizdeki insanların ulusal örgütlenmesinin ve birleşmesi için ana faktör haline geliyor. En önemlisi de günümüzün yeni toplumunda, yeni dönemde Kazak Türkçesine olan ihtiyaç yerleşmeye başlamıştır. Devlet Türkçesini bilmek ve hakim olmak günün ihtiyacı haline geldi.

Kazak Türkçesi, Türk dilleri ailesine ait olan bir Türk lehçesidir ve Kazakistan'ın resmi Türkçesidir. Kazakistan'da ve bazı çevre ülkelerde konuşulan bu dil, Orta Asya'daki

Türk toplulukları arasında yaygın olarak kullanılmaktadır. Kazak Türkçesi, Türk dilleri arasında en büyük konuşmacı sayısına sahip dillerden biridir.

Kazak Türkçesinin tarihi, Orta Asya'nın Türk boylarının göç hareketleri ve etkileşimleriyle yakından ilişkilidir. Orta Asya'da Türk halkları arasında dil değişimi ve dilsel etkileşimlerin sürekli bir süreç olduğunu söylemek mümkündür. Kazak Türkçesinin kökeni, Altay Dağları'nın batısında bulunan Kırgızistan ve Kazakistan bölgesine kadar uzanır.

Kazak Türkçesinin tarihi, Türk halklarının Orta Asya'ya göç ettiği dönemlere dayanmaktadır. 15. ve 16. yüzyıllarda Kazak Türkleri, Orta Asya bozkırlarında bağımsız bir topluluk olarak yerleşimler kurmuşlardır. Bu dönemde, Kazak Türkçesi diğer Türk lehçeleriyle etkileşim halinde olmuş ve şekillenmeye başlamıştır.

17. Yüzyılda Kazak Türkleri, Cungan istilaları ve diğer siyasi olaylar nedeniyle Orta Asya'da hareket etmek zorunda kalmışlardır. Bu dönemde, Kazak Türkçesi farklı etkiler altında kalmış ve diğer lehçelerle daha fazla etkileşime girmiştir. 18. yüzyılda Kazak Türkçesi, Kıpçak Türkçesi etkisiyle zenginleşmiş ve gelişmiştir.

18.Yüzyılda Rus İmparatorluğu'nun Orta Asya'yı ele geçirmesiyle birlikte, Kazak Türkçesi üzerinde Rusça etkisi artmıştır. Rusça, eğitim, yönetim ve ticaret alanlarında yaygın bir dil haline gelmiştir. Bu dönemde Kazak Türkçesinde Rusça kelimelerin kullanımı artmış ve bazı dilbilgisi özellikleri Rusça etkisiyle değişmiştir.

Sovyet dönemi, Kazak Türkçesinin resmiyet kazandığı ve standartlaştırıldığı bir dönem olmuştur. Kazak Türkçesi, Sovyetler Birliği döneminde Latin alfabesinden Kiril alfabesine geçiş yapmıştır. Bu dönemde Kazak Türkçesi, eğitim, yayınlar ve resmi işlemler için kullanılan bir dil haline gelmiştir.

1.3.Kazak Türkçesinin Grameri

Türk diyalektik grupları arasında, kolları ve konuşan insanların sayısı bakımından en geniş alana sahip bulunan Kıpçak Türkçesi, Kazak Türkçesinin de bağlı olduğu bir lehçe olarak kabul edilebilir. Bu lehçe grubu, Kıpçak grubu olarak anıldığı gibi, konuşan insanların yaşam alanlarına göre Kuzey-Batı Türk lehçeleri grubu olarak da adlandırılabilir. Kazak Türkçesiyle birlikte, modern Kıpçak grubunda yer alan şiveler şunlardır: Kırgız, Tatar, Karakalpak, Karaçay, Başkurt, Karayim, Balkar, Kumuk, Nogay

Türkçesi. Bu belirtilen Türk şiveleri, hepsi yazılı dil haline gelmiştir ve Altay Dağları'ndan başlayarak Avrupa içlerine kadar oldukça geniş bir coğrafyada konuşulmaktadır. Türk lehçelerinin aralarındaki ilişkilerini ve onları belirli bir sınıflandırmaya tabi tutma konusu, sadece Türkologların değil, aynı zamanda tarihçi ve etnografların da ilgi duyduğu önemli bir konudur (Omuralieva, 2022, s. 45).

Türk Türkçesine ait tüm lehçelerin kendi yerlerini belirlemek ve bu lehçelerin dil özelliklerini, özellikle ses ve yapı bakımından, sınıflandırmak için yapılan ilk çalışma olarak kabul edilen Kaşgarlı Mahmud'un 1072-1074 yıllarında yazdığı "Divanî-Lügat-it Türk" adlı eseri büyük bir katkı sağlamıştır. Kaşgarlı Mahmud, bu benzersiz eserinde dönemine ait Türk boylarının kökenlerini ve her bir boyun ait olduğu yerlerle ilgili bilgiler sunmuştur. Ayrıca eserinde 11. yüzyılda kullanılan Türk Türkçesine ait çeşitli türleri ve bu türleri gruplandırmaya yardımcı olan dil kurallarını da içermektedir (Kaşgarlı, 1998, s. 28-33).

Ancak Kaşgarlı Mahmud'un bu sınıflandırması klasik dilbilimde tam anlamıyla kabul görmemiştir. Türk Türkçesinin sınıflandırması olarak kabul edilen sınıflandırma, bilimselliği 19. yüzyıldan itibaren kanıtlanan bir sınıflandırmadır. Bu sınıflandırmalar, Türk halklarına dair tarihi, coğrafi ve dil özelliklerine göre çeşitli prensiplere göre şekillenmiştir. Arat'a göre Türk Türkçesinin Sınıflandırması, coğrafi konumlara, terimlerin karışık kullanımına, coğrafi ve etnik isimlere, dil özelliklerine bakılarak çeşitli gruplara ayrılmıştır (Arat & Temir, 1992, s. 241-243). Türk lehçeleri hakkında genel bir bakış sunan ilk bilimsel sınıflama, Berezin (1848) tarafından yapılmıştır. Berezin, Kazak Türkçesini Tatar ve Kıpçak grupları içine alarak, Nogay, Karaçay, Meşer, Başkurt, Kumık, Sibiry Türkçeleri gibi adlandırdığı isimlerle birlikte değerlendirmiştir (Arat & Temir, 1992, s. 229; Şçerbak, 1994, s. 13). Berezin'in sınıflandırma çalışması, Türkoloji alanında önemli bir isim olan ve hatta kurucu olarak kabul edilen Radloff (1882/1883) tarafından da benzer sonuçlar doğrultusunda desteklenmiştir.

Radloff, Türk lehçelerini, ses özellikleri ve coğrafi dağılımlarına göre dört gruba bölmüştür. Radloff, bu sınıflandırmada Kazak Türkçesini Batı grubuna Kazak-Kırgız adı altında eklemiştir. Bu gruba ilgili fonetik açıdan bazı özellikler de Radloff tarafından belirtilmiştir (Arat & Temir, 1992, s. 230; Eren, 1998, s. 8; Kaydar & Orazov, 2004, s. 194; Şçerbak, 1994, s. 13). Macar Türkolog Vámbéry ise (1885) Radloff'un ardından

yaptığı sınıflandırmada, Orta Asya Türkleri grubunda bulunan Kazak Türkçesini diğer Türk lehçeleriyle birlikte (Uygur, Karakalpak, Özbek, Kırgız, Türkmen) Kazak Kırgızcası olarak kabul etmiştir (Eren, 1998, s.9). Bu alandaki en dikkate değer çalışmalardan birini gerçekleştiren Fin Türkologu Ramstedt, Türk lehçelerini altı grupta tasnif etmiştir. Kazak Türkçesini, Kırgız, Karakalpak, Nogay, Kumuk, Karaçay ve Balkar dilleriyle birlikte Doğu ve Batı Karayimce, Tatarca, Mişerce, Başkurtça, Kumanca ve Kıpçakça gibi dilleri Batı grubuna dahil etmiştir (Eren, 1998, s. 10; Gadjiyeva, 1996, s. 19; Şçerbak, 1994, s. 15).

Macar Türkolog Vámbéry gibi başka bir Macar Türkolog olan Ligeti de Türk Dilleri Tasnifi çalışmaları yapmıştır. Ancak Ligeti'nin tasnifi hakkında yazılı bir makale bulunmamakta, Ligeti'nin çalışmaları özet olarak Bárczi (1941) tarafından sunulmuştur. Ligeti'nin eski ve yeni Türk dillerini dokuz gruba ayırdığı tasnifinde, Kazak Türkçesini Kıpçak grubuna dahil ettiği belirtilmiştir (Arat & Temir, 1992, s. 234; Eren, 1998, s. 16).

Türk lehçeleri üzerine yapılan tasnif çalışmalarına önceki çalışmaları değerlendirerek fonetik kriterlere dayalı olarak sınıflandırma yapan bir diğer Türkolog ise Tekin (1990) olmuştur. Tekin, çalışmasında Türk lehçelerini altı ses kriterine göre tasnif etmiştir. Yaptığı sınıflandırmada Kazak Türkçesi, Kıpçak grubunda yer almıştır. Aynı zamanda Orta Asya'da Moğol saldırıları sonrasında Kazak halkının Türkler ve Moğollar arasındaki karışımından oluştuğunu belirten Tekin, bu nedenle Karakalpakça'nın Kazak Türkçesiye çok yakın olduğunu ve Kazak Türkçesiye ait bir diyalekt olarak değerlendirilmesi gerektiğini ifade eden bir Türkolog olarak bilinmektedir (Tekin & Ölmez, 1999, s. 56-57, 98, 107-108).

Kazak Türkçesiyle ilgili sınıflandırma çalışmalarına son eklenen Türkolog ise Reşit Rahmeti Arat'tır. Arat, yaptığı çalışmada, bu sınıflandırmaların sadece rastgele olmadığını, kavmi birlik konseptine dayandırılması gerektiğini belirtmiş ve bu birlik kavramına dayalı olarak diğer bazı konuların da belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Arat'ın gerçekleştirdiği tasnif, diğer sınıflandırmalardan belirli farklılıklar gösterir. Kendi özgün sınıflandırması, Türk Türkçesine özgü diyalekt ve şive gruplarını farklı bir yaklaşımla ele alırken, Eski Türkçe döneminden başlayarak gerçekleştirdiği çalışma da bu sınıflandırmaya özgün bir değer katar. Daha önceki çalışmaları inceleyen Arat, Türk lehçeleri hakkındaki tasnifinde bazı özellikleri belirlemiştir. Örneğin; z/r, y/s,

d(t) ve ğ seslerinin, farklı şivelerdeki varyasyonlarını ortaya koymuştur. Arat'ın sınıflandırmasında, Kazak Türkçesi Türk Şive grupları arasında tavlı, alğan, tav, ayak gibi özellikler taşıyan Tav grubuna dahil edilmiştir (Arat & Temir, 1992, s. 224-247). Dillerin sınıflandırılırken ağız özelliklerini dikkate almamak büyük bir eksikliktir. Serebryennikov (1961, s. 67) bu eksikliği şu şekilde ifade eder: Ağızlar bir değer olarak kabul edildiğinde, tam olarak doğru kriterlerin seçimi zor olacaktır. Ancak dillerin kendisiyle ilişkili olan diller arasındaki bağları ve bu dillerin konumunu belirleme konusunda yardımcı olacağı kesindir.

Bu bağlamda Jirmunskiy (1963, s.10)'in ifadeleri de Serebryennikov'un görüşünü destekler niteliktedir. Jirmunskiy, genel olarak şunu ifade eder: Genel olarak kabul edilen yazı ve edebi Türkçesin öncelikleri göz önüne alındığında, ağız özellikleri dikkate alınmadan sadece standart Türkçesi incelemek, normal Türkçesin ötesinde karmaşık ağızları göz ardı etmek anlamına gelir. Bu yaklaşım, dil ve lehçelerin tarihî bağlarını zayıflatır ve zaman içinde belki de kopabilir. Ancak ağız özelliklerine gerçek anlamda değer verilerek yapılan sınıflandırmalar, dil ve lehçelerin tarihî gelişimini ve aralarındaki ilişkileri daha doğru bir şekilde açıklayabilir.

Bu perspektifte Şçerbak (1994, s.21-26) da benzer görüşleri paylaşır. Şu anki aşamada Türklük Bilgisi, karşılaştırmalı olarak Türk lehçelerinin incelenmesi çalışmalarını sürdürecektir. Günümüze kadar olan büyük ilerlemelere rağmen (hem niceliksel hem de niteliksel olarak), bunlar yeterli değildir. Eski ve yeni dillerin sınıflandırmalarının aynı olmasının hatalı olduğuna işaret eden Şçerbak; bazı diller üzerinde çalışırken, hedef Türkçesin diğer dillerle etkileşiminin dikkate alınması gerektiğini vurgular. Eren (1998, s.20) ise; bugüne kadar yapılan çalışmaların ve sınıflandırmaların tam anlamıyla genel kabul görmediğini veya tartışmalı noktalarının bulunduğunu, bu sınıflandırmaların birleştirilmesi veya tamamlanmasının gerekli olduğunu ve aynı zamanda gelecekteki çalışmalarda yeni lehçelerin ve ağızların da bu sınıflandırmaya entegre edilmesi gerektiğini belirtir. Şu ana kadar, Kazak Türkçesinin hangi gruplara dahil edildiği, sınıflandırma çalışmaları sonucunda gözlemlenmiştir.

Bu verilerden ve bilim insanlarının bakış açılarından hareket ederek ifade edilebilir ki: Kazak Türkçesi, farklı isimlerle adlandırılarak zaman zaman Kıpçak Dilleri'ne, bazen Kuzey-Batı Kıpçak grubuna, bazen Tatar, Kuzey veya Kıpçak grubuna,

bazen Orta Asya Türkleri ve Orta Asya grubuna, bazen Türk Şive grubunun Tav grubuna, bazen Batı ve Batı Türk grubuna, bazen En Yeni Dil ve Kuzeybatı grubuna dahil edilmiştir. Türk boylarının kuzey (Kıpçak) koluna mensup olan Kazak Türklerinin kullandığı dil, Kazak Türkçesi de Kıpçak grubu lehçeleri içinde kabul edilmektedir. Günümüzde büyük bir sahada yaygın bir şekilde konuşulan Kazak Türkçesi, Kazakistan, Özbekistan, Doğu Türkistan ve Türkmenistan bölgelerinde yaşayan Kazak halkı tarafından farklı alanlarda kullanılmaktadır.

Bu kadar geniş bir alanda konuşulduğu için Kazak Türkçesi, Kıpçak grubunun en önemli lehçesi olmuştur. Bağlı olduğu Kıpçak diyalektlerine yakınlık açısından Nogay ve Karakalpak lehçelerine yakın olan Kazak Türkçesi, geliştiği bölgenin koşulları nedeniyle serbest bir şekilde evrilmiştir. Kıpçak grubundaki Türk lehçelerinden Kazak Türkçesini farklı kılan unsurlardan biri, söz başındaki -y ünsüzünün -j'ye dönüşmüş olmasıdır. Bu gruptaki diğer Türk lehçelerinde yaygın olan -y ünsüzü, bazen korunurken bazen de -c'ye dönüşmektedir. Ünsüz ve ünlülerin uyumu açısından, yazı Türkçesi haline gelmiş diğer Türk lehçelerinden daha fazla gelişme göstermiştir. Kazak Türkçesini diğer lehçelerden ayıran en belirgin özellik ise, ünsüzlerin daha sık ünsüz uyumu kuralına uyması ve genel Türkçedeki ş harfinin yerine s harfi, ç harfinin yerine ise ş harfinin kullanılmasıdır (Ercilasun, 2007b).

Kazak Türkçesi, diğer Türk diyalektleriyle karşılaştırıldığında Farsça ve Arapça etkisinin düşüklüğü dikkat çeker. Bu, dini eğitimin yaygınlaşmaması nedeniyle dini kültür merkezlerine uzak olmalarından kaynaklanır. Ayrıca Kazak Türkçesine diğer dillerden gelen kelimeler, sadece sözlü yolla girdiği için Kazak Türkçesinin ses kurallarına tamamen uygun hale gelmiştir. Öncelikle kelime haznesi Türk kökenli kelimelerden oluşan Kazak Türkçesinde; Türkçe olmayan kelimelerin yanı sıra Moğolca, Soğdca, Toharca kökenli kelimelere de rastlamak mümkündür. Daha sonraki dönemlerde İslam'ın seçilmesiyle Arapça ve Farsçadan az da olsa etkilenmeye ve bu dillerden kelimeler almaya başlamıştır. Ayrıca uzun yıllar boyunca Rus egemenliği altında kalmış olmaları, Rusça'dan birçok kelimenin alınmasına, kavramların ve dilbilgisinin çevirisinin yapılmasına neden olmuştur. Kazak Türkçesi; batı, kuzeydoğu, güney olmak üzere üç ana bölüme ayrılmıştır. Bu bölünmelerin içinde yer alan kuzeydoğu kolunun, çağdaş yazılı Türkçesin temelini oluşturduğu kabul edilmektedir (Buluç, 1982, s. 241).

On dokuzuncu yüzyılda yazı Türkçesine dönüşen Kazak Türkçesi, uzun süre boyunca Kıpçak lehçesi olarak varlığını sürdürdü. İlk kez on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Kazak Türkçesi, İlminskiy adlı araştırmacı yazar tarafından Kiril alfabesini kullanarak yazıya döküldü. Bu dönemlerden sonra Kazak Türkçesi, Kazaklar tarafından Arap harfleriyle yazıldığı gerçeğiyle karşı karşıya kaldı. Ancak, Kazak Türkçesi'nin gerçek anlamda yazılı bir dil haline gelmesi, ünlü Kazak yazarı Baytursınulı'nın Kazak Arap alfabesi üzerine yaptığı araştırmaların başlamasıyla oldu. 1929 yılında Kazak Türkçesinde kullanılan alfabe zorunlu olarak Latin alfabesine geçirildiğinde, idari bir mesele olarak ele alınmaya başlandı. Bu geçiş sürecinde, Kazak Türkçesinin önceki dönemlerde sağlam bir yazılı dile sahip olmaması, Rusların Kazak alfabesini değiştirmeyi amaçlayan girişimine büyük kolaylık sağladı. Ruslar, Kazaklara yapay bir yazı Türkçesi sunmuşlardı. Geniş bir toprak parçasına sahip olan Kazakistan'ın farklı bölgeleri arasındaki lehçe farklılıkları oldukça azdır. Ancak SSCB döneminde Kazak Türkçesinin yazılı Türkçesi, Kuzey Kazak lehçelerine dayanmaktaydı (Sarıbayev & Qaliyev, 1991). Ses kelimelerinin ve harf kelimelerinin anlamları sık sık karıştırılan bir konudur. Oysa ses kelimesinin anlamı, anlamlı kelimeleri oluşturan ses titreşimlerini ifade eder; harf kelimesi ise bu seslerin yazılı olarak, yani şekillerle ifade edilmesidir. Alfabe, bir Türkçesin harflerinin bir araya getirilmiş halidir. Günümüze kadar elde edilen belgeler ve bilgiler göstermektedir ki, Türkler tarih boyunca 13 farklı alfabe kullanmışlardır. Bu alfabeler sırasıyla: Köktürk, Soğd, Uygur, Brahmi, Tibet, Süryani, Arap, Grek, Ermeni, İbrani, Latin ve Kiril alfabeleridir. Bu alfabeler içinde Türkler tarafından en fazla kullanılanlar: Köktürk alfabesi, Uygur alfabesi, Arap alfabesi, Latin alfabesi ve Kiril alfabesidir (Tekin, 1997). Tarih boyunca farklı alfabeleri kullanan Türkler arasında bulunan Kazak Türkleri de çeşitli alfabeler kullanmışlardır. 1929 yılına kadar Arap alfabesini kullanmış olan Kazak Türkleri; 1929 yılında Latin alfabesine geçmişlerdir. Bu geçiş süreci kolay olmamıştır. Dönemin önde gelen yazarları, şairleri, gazetecileri, aydınları ve araştırmacıları, değişimi savunanlar ve karşı çıkanlar arasında tartışmalar yaşamışlardır.

Arap alfabesini destekleyenler arasında özellikle Ahmet Baytursınulı, M. Jumabayulı, M. Duwlatulı, E. Omarulı, K. Kemeñgerulı, S. Sadwakasulı, J. Aymawıtulı gibi ünlü Kazak bilim adamları, Kazak Türkçesi için Arap alfabesinin korunmasını aşağıdaki nedenlere bağlıyorlardı: a. Kazak halkının yazılı ve sözlü mirası daima Arap

alfabesiyle ifade edilmiştir. Bu nedenle geçmişle geleceğin bağının kopmaması için bu alfabenin devamının gerekli olduğu, b. Arap alfabesini istemeyenler mantıksız bir talebe kapılmış söz oyunları oynayan kişilerdir. c. Latin alfabesi basit olduğu için genç yaş gruplarına hitap etmektedir. d. Latin alfabesini kabul etmek, misyonerlerin etkisinde kalmak anlamına gelir. e. Bu değişime sadece bilim dünyası değil din dünyası da karşı çıkacak ve Kazak halkı onların görüşlerine önem verip uygulayacak. f. Birden alfabe değişimi, halkın okuma yazma yeteneğini kaybetmesine yol açabilir. g. Alfabe değişimi için uygun zaman henüz gelmemiştir. h. Alfabe değişimi maliyetleri artıracaktır. i. Kazak Türkçesinin yıllardır kullandığı Arap alfabesi, Kazak halkıyla bütünleşmiş ve bir şekilde milli bir alfabe olarak kabul edilmiştir. Ancak Latin alfabesi, Kazak halkı için yabancı bir semboldür. j. Arap alfabesindeki eksiklikleri gidermek mümkündür. Kazak Türkçesi için kullanılan alfabedeki harf sorunlarını çözmek için gerekli düzeltmeleri yaparak yazılı iletişimdeki sorunlar çözülebilir (İjanov, 2000, s. 2-3). 1940 yılında, SSCB yönetiminin müdahalesiyle Kiril alfabesi kullanmaya başlayan Kazak halkı, 1991'e kadar Rusça'yı eğitim Türkçesi olarak kullanmıştır. Bağımsız Kazakistan, 1993 yılında, yani bağımsızlıktan iki yıl sonra Yeni Anayasa'yı kabul ederek Kazak Türkçesini resmi dil olarak ilan etti. Günümüzde Kiril alfabesiyle yazan Kazakistan, tekrar Latin alfabesine geçişi düşünmektedir. Latin alfabesine geçiş konusunda diğer Türk Cumhuriyetlerine göre Kazakistan'ın daha temkinli davranmasının ana nedeni, Kazakistan'da bulunan geniş Rus nüfusudur (Doğan, 2003, s. 479). Kazak Türkçesinde 9 ünlü bulunmaktadır: a, ä, e, ı, i, o, ö, u, ü. Görüldüğü gibi, Türkiye Türkçesinde bulunmayan 8 ünlüye ek olarak Kazak Türkçesinde açık e (ä) ünlüsü yer almaktadır. Bu ses, a ile e arasında hafifçe vurgulanmış bir e sesidir.

Birçoğu genellikle kelimenin ilk hecesinde bulunur. Vokallerle ilgili daha ayrıntılı bilgi verildiğinde: a, e, ä: düz- geniş; ı, i: düz- dar; o, ö: yuvarlak geniş; u, ü: yuvarlak dar vokalleridir. Kazak Türkçesindeki ünsüzler: b, ç, f, g, ğ, d, j, z, y, k, q, l, m, n, ñ, p, r, s, t, v, x, h, ş. Bunların 5 tanesi Türkiye Türkçesindeki ünsüzlerden farklıdır: ğ (yumuşak g'den daha belirgin), q (kalın k'ya nazaran gırtlak kısmına daha yakın), ñ (damak n'sidir), v (iki dudağın büzülmesi ile çıkarılır), x (Türkiye Türkçesi ağızlarında sıkça kullanılan gırtlak h'si olarak söylenir). Ek olarak, Kazak alfabesinde çift ses değerine sahip olan ІІ (Ts), ІО (Yu), Ё (YO), ІІІ (Şç), ІІ (iy, ıy), У (uv, üv, v), Я (Ya) sembolleri sadece Rusça kökenli kelimelerde görülür (Ercilasun, 2007: 433). Kazak Türkçesinde yer alan ünsüzler

hakkında bazı özellikleri Buran ve Alkaya (2011) aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir. Bu özellikler, araştırma konusuyla ilgili olduğundan önemlidir. Çünkü Kazak öğrenciler, Türkçeyi kullanırken bu özelliklerden etkilenir ve bu özelliklere dikkat etmemek hatalara yol açabilir. Kazak Türkçesi ve alfabesi, araştırmanın doğru bilgiler sunması açısından önem taşır. Kazak Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki bazı özellikler aşağıda karşılaştırmalı bir şekilde verilmiştir: a. TT'deki tüm ş harfleri KT'de s'dir: beş-bes, eşik-esik, aşık-asık, b. TT'deki tüm ç'ler KT'de ş'dir: çay-şay, çöl-şöl, ağaç-ağaş, c. TT'de kelimelerin ilk harfi olan tüm y'ler KT'de j'dir: yer-jer, yılan-jılan, yol-jol, yüz-jüz, d. TT'de kökeni Türkçe olan tüm kelimelerin ilk harfi olan g'ler KT'de k'dir: göl-köl, gün-kün, gel-ke-, e. TT'de kökeni Türkçe olan tüm kelimelerin ilk harfi olan d'ler KT'de t'dir: top-dop, dağ-taw, dayak-tayaq, f. TT'de kalın ünlü ve tek heceli olan sözcüklerin sonundaki ğ'lar KT'dew'dir: dağ-taw, tuğ-tuw, g. TT'de v ile başlayan bazı sözcükler KT'de b ile başlar: var-bar, var-bar-, ver-ber-, h. TT'de Farsça ve Arapça kökenli kelimelerin başında bulunan f harfi genellikle p harfine, bazen de b harfine dönüşür. Fikir-pikir, fakir-pakır, fayda-payda, fatiha-bata, i. TT'de kökeni Arapça olan sözcüklerdeki ayın sesi, KT'de kelimenin başında ve ortasında g-ğ. j. TT'de iki ünlü arasında ince k'leri KT'de g olarak değişir. Ekin-egin, evdeki-üydegi, bakarım-bagamın, n. TT'de iç ünlü olan ğ'ler KT'de v veya y olur. Soğuk- suvık, doğru-tuvra, buğday-bıyday, o. TT'de sonundaki n harfi bulunan sözcüklerin başındaki b'ler KT'de m olur. Benmen, burunmurın, boyun-moyın, p. TT'de dar ünlü ile başlayan bazı sözcüklerin başında KT'de ünlü harfler oluşur. Irak-jırak, ılık-jılı, ipek-jibek, q. TT'de ilk ünlüde o veya ö bulunan bazı sözcükler KT'de u veya ü ile değişir: doğ-tuw-, soğuk-suwıq, öğret-üyret-, gözet-küzet, r. TT'de sözcük içinde yer alan ğ'lerin çoğu KT'dew'dir: ağırırwır, ağız- awız, bağırbawır, doğru- tuwra, s. Eski Türkçede fiilden isim türeten -g, -ğ eki KT'de -w olmuş, TT'de düşmüştür. Tolıg- "toluw-dolu", ağırg- "awruw-ağrı" (Ercilasun, 1991). t. KT'deki l ünsüzü, TT'dekinden farklı olarak l, m, n, ñ ve z ünsüzlerinden sonra geldiğinde değişerek d olur. Bu değişim daha çok l ünsüzü ile başlayan eklerde (çokluk eki -lar, -ler; isimden isim yapma eki -lıq, -lik ve -lı, -li; isimden fiil yapma eki -la-, -le-) görülür. Yıllar- Jıldar, adamlar- adamdar, hanlık- xandıq, u. KT'deki l ünsüzü, sesli olmayan ünsüzlerden (k, q, p, s, ş, t) sonra geldiğinde t olarak değişir. TT'de bu tür bir değişiklik görülmez. Bu değişiklik daha çok l ile başlayan eklerde görülür. Kitaplar-kitaptar, dostluk-dostıq, güçlü- küşti (Tamir, 2007, s. 320-327).

1.4.Kazak Türkçesinde Fiil

Kazak dilbiliminde uzun süredir üzerinde çalışılan fiilin seyrinde bilim adamları çeşitli çelişkilerle karşılaşmışlardır. Fiillerin incelenmesi şu anda bile güncel konulardan biridir. Fiil, Türkçemizde kelime sınıfları arasında en karmaşık ve en geniş gramer kategorisidir. Fiilin karmaşıklığı ve hacmi, geniş sözcüksel-anlamsal karakteri, zengin sözcüksel-dilbilgisel biçimleri ve söz dizimsel işlevi ile yakından ilgilidir. Bilim adamlarının çoğu, fiillerin kelime sınıfları arasında kelime bakımından zengin olduğuna ve bu kelime sınıfının karmaşıklığının sözlüksel-anlamsal özelliklerinden, gramer kategorilerinin sayısından, cümle içindeki işlevinden, türetme sisteminden kaynaklandığına inanmaktadır. Kazak dilbilimciler tarafından fiil konusunda yapılan çalışmalardan bazıları aşağıda listelenmiştir:

Ahmet Baitursynuly, “Kazak Tili men Oqu Agartuga Katystı Enbekteri”, Mukhamedzhan Seralin “Kazak Türkçesinde Fiiller”. Mukhamedzhan Seralin, Kazak Türkçesinde fiil konusunu ele alan önemli bir çalışmaya imza atmıştır. Bu çalışmasında Kazak Türkçesindeki fiil yapısını ve çekimlerini detaylı bir şekilde inceler.

Äzärbay Äuyghanov "Kazak Türkçesi Fiil Sistemi". Äzärbay Äuyghanov, Kazak Türkçesindeki fiil sistemi üzerine bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmasında fiil çekimlerini, zamanları ve diğer morfolojik özelliklerini açıklar.

Qairat Myrzäkov “Kazak TiliFilderi”.

Qairat Myrzäkov, Kazak Türkçesindeki fiillerin yapısını ve çekimlerini inceleyen bir çalışma gerçekleştirmiştir. Bu eserinde fiillerin anlam yapısını, kullanımlarını ve dilbilgisel özelliklerini ele alır.

Z. Kabdullin "Kazak Türkçesinin Fiil Sistemine Ait Belirli Sorunlar". Z. Kabdullin, Kazak Türkçesinin fiil sistemiyle ilgili belirli sorunlara odaklanan bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmasında fiil çekimlerinin yapısal ve anlamsal özelliklerini analiz eder.

Bu çalışmalar, Kazak dilbilimcilerin fiil konusunda yaptıkları bazı önemli çalışmaların örnekleridir. Bu listede yer alan eserler, Kazak Türkçesindeki fiil yapısını, çekimlerini ve dilbilgisel özelliklerini ayrıntılı bir şekilde ele alır.

Ahmet Baitursynuly "Fiiller, şeylerin ne yaptığını ya da yapmadığını gösteren kelimelerdir" [2; 231 s.] ve olumlu, olumsuz, isim ve edat türlerini vurgular.

Y. Mamanov, "fiilleri, bir nesnenin eylem sürecini, durumunu ifade eden, kip, görünüş, kip, fiil, olumlu, olumsuz ve cümle yapımında özel bir işlevi yerine getiren bir kelime grubu" olarak tanımlar [3; 47 s.], Sauranbaev'e göre: "Bir fiil, bir hareketi veya hareket şeklinde gerçekleşen çeşitli süreçlerin adını ifade eden bir kelime grubudur" [4; 8 s.]. Fiiller diğer ders kitaplarında ve gramer çalışmalarında verilmektedir. Bunların arasında S. Isaev yanlışlıkla "fiil bir harekettir, eylemin adıdır" der: "Fiil bir harekettir, eylemin adı değil, bizzat şeyin kendisidir ve ad (ad) temsil eTürkçesir. Fiilin belirli bir biçimiyle (eylemin adı)" [5; 81s.]. Fiil hakkında başka tartışmalı görüşler de var. Örneğin fiilin kökü ve kökü hakkındaki görüşler. Fiilin morfolojik özelliklerinden bahseden A. Toleuov, "Fiilin kökü 2. kişinin emir kipidir ve diğer biçimleri bu biçime eklemeler yapılarak oluşturulur. Yani morfolojik kategorileri emir kipinden gelişir: oku, -r, -ytin, -galy, -y, -gan, -yp, -s, -dy, -sa, vs." diyor [6; s.68]. Bir fiil, karmaşık bir kelime oluşum sistemine sahip bir kelime sınıfıdır. Türkçesin tarihsel gelişimi boyunca sürekli olarak fiiller ekleyen türemiş kelimeler açısından çok zengindir. Fiilin kelime yapım sisteminde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Sentetik, analitik, anlamsal yaklaşımlardır. Uygulamada, ilk iki yaklaşım çok verimlidir. Fiiller kök ve türemiş kök sözcüklere dayanır. Anlamli morfemlere daha fazla bölünemez: al, aç, beyaz, bil, gel, ayrıl, kaç, dök, öl, kaybol, bak, vb. Çoğu tek heceli kök, ana kök olarak adlandırılır. Modern Kazak Türkçesi açısından tasy, shoki, sandal, tebiren vb. Pek çok fiilin bir bütün morfem, yani ana kök fiil olduğunu düşünüyoruz. Sentetik (morfolojik) yaklaşımla, belirli anlamlı biçimleri köke veya tabana ekleyerek ve bağlayarak yeni türemiş fiillerin, bunların çeşitli anlam kategorilerinin oluşturulmasını kastediyoruz.

Fiil, Kazak Türkçesindeki en karmaşık kelime sınıflarından biridir. Karmaşıklığı, sözcüksel-anlamsal karakterinden, gramer biçimlerinin ve kategorilerinin sayısından ve söz dizimsel işlevinden bellidir. Fiilin bu tür yönlerinin incelenmesine adanmış az sayıda çalışma olmamasına rağmen, bir gramer kategorisi olarak fiilin tüm özelliklerinin tanındığı ve tam olarak incelendiği söylenemez. Çünkü fiilin sözcüksel-anlamsal yapısı ve gramer özelliklerinin incelenmesinde, bireysel problemler hakkında farklı görüşlerin yanı sıra eklenmesi gereken noktalar da vardır. Kazak Türkçesinde fiilin kökü de açıklığa kavuşturulması gereken noktalardan biridir. Kökün, bir kelimenin daha fazla bölünemeyen anlamlı bir son kısmı olduğu bilinmektedir. Fiil sapının kendine özgü özellikleri, sözcüksel-gramer niteliğinden kaynaklanmaktadır.

Fiilin kökünü özel olarak inceleyen A. Khasanova, fiilin kökü hakkında şunları söylüyor: “Kök kelime veya kök kişi açısından fiil, diğer kelime sınıflarından kendine özgü bir benzersizliğe sahiptir. İster ana ister türemiş kök şahıslarda olsun, kip, kip, vb. gramer kategorilerinin belirli anlamlarında kullanılır. Bu fiiller, fiilin emir kipinde, başlangıca "sen" ile bağlı olarak, hâli, tekil ve emir hallerinde kullanılırlar. Emir kipi, kip kategorisindeki fiilin belirli bir kişisidir, emir kipini ifade etmenin özel bir gramer şeklidir. Yani burada fiil kökünün başka bir gramer özelliği daha vardır. Aradaki fark, fiilin kökünün kök halinde kullanılmamasıdır.

Türkiye Türkçesi ve Kazak Türkçesi doğuda Moğolistan ve Çin içlerinden batıda Arnavutluk’a kadar uzanan çok geniş bir sahada ana Türkçesi olarak konuşulan ve yazılan Türk Türkçesinin iki lehçesidir. Bunlardan Kazak Türkçesi, Türk lehçelerinin kuzey-batı (Kıpçak) grubuna, Türkiye Türkçesi ise güney-batı (Oğuz) grubuna girmektedir. Türkiye Türkçesi ile Kazak Türkçesi arasında birtakım farklılıklar vardır. Türk lehçelerini sınıflandırmada çoğu zaman temel ölçü kabul edilen üçlü etnik tasnife (Oğuz, Karluk, Kıpçak) göre Kazak Türkçesi, öteden beri tüm yerli ve yabancı dil bilginleri tarafından eski Kıpçak Türkçesinin bir devamı şeklinde değerlendirilmiş ve “Kıpçak”, “Kuzey”, “Kuzey-Batı” grubu adlarıyla anılan Türk Lehçeleri grubuna dâhil edilmiştir. (Buluç, 1988: 456-468; Yüce, 1988: 468-530). Tarih içinde çok yayılmış olan Kıpçakların adını taşıyan dil alanı, Türk Türkçesi haritasında geniş bir yer tutmaktadır. Karadeniz’in kuzeyinden Sibirya’ya ve Tanrı Dağları’na kadar yayılan topraklar, bugün Kıpçak lehçelerinin konuşulduğu veya yazı Türkçesi olarak kullanıldığı alanı teşkil etmektedir.

Günümüz Kıpçak lehçeleri arasında Kazak Türkçesi haricinde şu çağdaş lehçeler de yer almaktadır: Karaim (Karay) Türkçesi, Kırım-Tatar Türkçesi, Karaçay-Balkar Türkçesi, Kumuk Türkçesi, Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Karakalpak Türkçesi, Nogay Türkçesi, Kırgız Türkçesi (Öner, 1998: XIII-XXIII). Sonuç olarak bugün Kazak Türkçesi, ağırlıklı olarak eski Kıpçak Türkçesinin özelliklerini göstermesinin yanında Göktürk metinlerinin Türkçesini de iyi yansıtan ve yer yer Çağatay Türkçesinin izlerini taşıyan önemli bir lehçedir.

Türkçesin uzun tarihi gelişimi içerisinde, yabancı etkilere karşı varlık ve canlılığını korumuş tek ögesi fiillerdir. İsimler, sıfatlar, zamirler, zarflar ve bağlaçlar gibi öbür sözcükler, kullanılış alanından çekilip yabancı karşılıklarıyla yer değiştirirken, fiiller

bu etkilenmenin dışında kalmıştır. Böylece Türkçenin ulusal benliğini yitirmemesinde fiiller önemli bir etken olmuştur. Fiillerin bu özelliği, genel bir deyişle, onların cümle içerisindeki yerinden ve görevinden gelir. Fiil cümlede temel ögedir, onsuz cümle kurulamaz. Cümlede özne, tümleç gibi öğeleri bir bakıma fiilin tamamlayıcılarıdır. TDK sözlüğünde “Fiil” kelimesi anlamı şu şekildedir: İş, davranış, olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı veren kelime, eylem olarak tarif edilmektedir.

“Fiil Çekimi” kelimesinin Türk Dil Kurumunun güncel sözlüğünde yer alan tanımında “Fiil, ad kök veya gövdelerine zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı da veren eklerin getirilmesi, fiil tasrifi” olarak ifade edilmektedir (TDK, 2013).

Fiil kök ve gövdeleri eylemleri tek tek karşılar. Bunların kullanılış alanına çıkmaları bir varlığa bağlanmaları ile olur. Bu da fiil kök ve gövdelerinin çeşitli eklerle değişik ilgi kalıplarına girmesi şekillenmesiyle belirir. İşte fiil kök ve gövdelerinin eylemleri varlıklara bağlarken girdikleri kalıp ve şekillenmeye “Fiil çekimi” denilir. Fiillerin çekimli şekilleri dört şey ifade eder: Eylem Zaman (Özdemir, 1967, s.178). Eylem kök ya da gövdesine çekim ekleri getirilerek eylemin çekime sokulmasına “Fiil Çekimi” denir (Hengirmen, 1997, s.218).

Fiillerin cümle içinde yüklem olabilmeleri için çekimli olması gerekir. Fiil çekimleri, fiil kökünün üstüne kip eki ve onun üstüne de şahıs eklerinin getirilmesiyle yapılır. Türkçede iki tür fiil çekim zamanı vardır: Tek zamanlı fiiller, bileşik zamanlı fiiller. Tek zamanlı fiiller, asıl fiiller ve yardımcı fiiller olarak kendi aralarında iki kısma ayrılırlar. Asıl fiiller kendi başlarına bulunabilen, başka bir kelimenin varlığı üzerine bina edilmeyen fiillerdir. Yardımcı fiiller veya bileşik fiil zamanları ise, kendi başlarına kullanıma imkânı az olan ve başka bir kelime ile birlikte bulunmaya yatkın fiillerdir. Türkçede dokuz zamanı olan asıl fiiller kendi aralarında, bildirme kipleri ve İsteme kipleri olmak üzere iki kısma ayrılırlar.

Kazak Türkçesinde fiiller, eylemleri veya durumları ifade etmek için kullanılan önemli bir dil bilgisi kategorisidir. Kazak Türkçesinde fiiller, zaman, kişi ve çekim ekleriyle değişebilir. İşte Kazak Türkçesinde fiillerin bazı özellikleri:

1. Zamana Göre Çekim: Kazak Türkçesinde fiiller, zamanı ifade etmek için çeşitli çekim ekleriyle değişir. Örneğin, geçmiş zaman için “-dı/-di”, şimdiki zaman için “-ar/-

er", gelecek zaman için "-sa/-se" gibi ekler kullanılır. Bu ekler, fiillerin zamana göre nasıl değiştiğini belirtir.

Örnek:

- Kel (gel-) (şimdiki zaman): Kel jatır- Geliyor
- Kel (gel-) (geçmiş zaman): Keldi- Geldi
- Kel (gel-) (gelecek zaman): Keledi- Gelecek

2. Kişiye Göre Çekim: Kazak Türkçesinde fiiller, konuşanın, dinleyenin veya hakkında konuşulan kişinin durumunu ifade etmek için kişiye göre çekim ekleri alır. Örneğin, "-mın/-min", "-sı/-si", "-mız/-miz", "-sın/-siz" gibi ekler kullanılır.

Örnek:

- Kel (gel-) (1. tekil şahıs): Kelemın- Geliyorum
- Kel (gel-) (2. tekil şahıs): Kelesın- Geliyorsun
- Kel (gel-) (3. tekil şahıs): Kele jatır- Geliyor

3. Olumlu ve Olumsuz Çekim: Kazak Türkçesinde fiiller, olumlu veya olumsuz anlamı ifade etmek için değişiklik gösterebilir. Olumsuzluk ekleri, fiillere eklenerek olumsuz anlamı verir.

Örnek:

- Ber (ver-) (olumlu): Ber- Veriyor
- Ber (ver-) (olumsuz): Berme- Vermiyor

4. Düzensiz Fiiller: Bazı fiiller, düzensiz bir şekilde çekimlenir ve düzenli çekim kurallarından farklılık gösterebilir. Bu fiillerin çekim ekleri ve değişimleri kendine özgüdür.

Örnek:

- Alu (almak) (şimdiki zaman): Aldı- Alır
- Alu (almak) (geçmiş zaman): Algan- Aldı

Kazak Türkçesinde fiiller, Türkçesin yapısal ve gramer kurallarının önemli bir parçasını oluşturur. Fiiller, cümlelerde eylemi ifade ederek anlamı tamamlar ve iletişimi

sağlar. Bu nedenle, Kazak Türkçesi öğrenenler için fiillerin doğru çekimi ve kullanımı önemlidir.

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1.Araştırmanın Deseni

Araştırmaverilerin nitel araştırma yöntemlerinden doküman analiz yöntemi ile elde edilmiştir. Nitel araştırma, olayları, durumları veya fenomenleri anlamak, açıklamak ve yorumlamak amacıyla derinlemesine bir şekilde incelenen bir araştırma yöntemidir. Bu araştırma yöntemi, sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılır ve katılımcıların deneyimlerini, tutumlarını, algılarını ve davranışlarını anlamak için kapsamlı ve ayrıntılı veri toplama tekniklerine dayanır.

Nitel araştırmanın bazı temel özellikleri şunlardır:

1. Açık Uçlu ve Derinlemesine Veri Toplama: Nitel araştırma, araştırmacının katılımcılarla doğrudan etkileşime geçerek açık uçlu sorular sormasına dayanır. Bu sorular, katılımcıların düşüncelerini, duygularını, deneyimlerini ve anlamlarını ifade etmelerini teşvik eder. Veri toplama teknikleri arasında derinlemesine mülakatlar, odak grupları, gözlem, günlükler, arşiv araştırmaları gibi yöntemler bulunur.
2. Katılımcı Merkezli Yaklaşım: Nitel araştırma, katılımcıların deneyimlerini ve bakış açılarını anlamak için odaklanır. Araştırmacılar, katılımcıların anlatılarını ve hikâyelerini dikkate alarak derinlemesine bir anlayış geliştirmeye çalışır. Bu yaklaşım, katılımcıların deneyimlerini tam olarak ifade etmelerine olanak tanır ve araştırmada katılımcıların seslerini yükseltir.
3. Betimsel ve İçsel Anlam Araştırması: Nitel araştırma, olayları ve fenomenleri betimlemeyi, anlamlandırmayı ve içsel perspektiflerle anlamayı hedefler. Araştırmacılar, katılımcıların düşüncelerini, inançlarını, değerlerini ve

deneyimlerini derinlemesine analiz eder. Bu analiz, araştırmada öne çıkan temaların, motiflerin ve desenlerin belirlenmesine yardımcı olur.

4. İleriye Doğru Kuramsal Gelişim: Nitel araştırma, kuramsal gelişimde önemli bir rol oynar. Araştırmacılar, veri analizinde ortaya çıkan temalar ve desenler üzerine kuramsal çıkarımlar yapabilirler. Bu çıkarımlar, mevcut teorileri genişletebilir, yeni teorik yaklaşımlar geliştirebilir veya var olan teorilere alternatif bir bakış açısı sunabilir.

Doküman analizi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı ve görsel materyallerin analizini kapsar (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 187). Doküman analizi deseni, az zamanda çok veri toplanmasına ve verileri seçmeye imkan sağlamaktadır. Kolay erişilebilir olması bu deseni işlevsel kılmaktadır. Doküman analizi deseni, nitel araştırma yöntemlerinden biridir ve belge, yazılı metin veya kaynak materyallerin sistematik olarak incelenmesini ve anlaşılmasını içerir. Bu analiz deseni, araştırmacıların mevcut dokümanları analiz etmesini, içeriklerini değerlendirmesini ve içgörüler elde etmesini sağlar. Doküman analizi deseni, araştırma konusuyla ilgili zengin ve kapsamlı bir veri kaynağına erişim sağlar.

Doküman analizi deseni, çeşitli kaynaklardan elde edilen dokümanları incelemek için kullanılabilir, bunlar arasında kitaplar, makaleler, mektuplar, resmi belgeler, arşivler, günlükler, raporlar, medya yayınları ve diğer yazılı metinler bulunabilir. Bu analiz deseni, araştırmacıların belgeleri sistemli bir şekilde okumasını, içeriklerini analiz etmesini, temaları ve desenleri belirlemesini ve sonuçlarını yorumlamasını sağlar.

Doküman analizi deseni, araştırmacıların belge verilerini analitik bir şekilde ele almalarını sağlar. Bu analizde, aşağıdaki adımlar genellikle izlenir:

1. Veri Toplama: Araştırmacı, ilgili dokümanları belirler ve toplar. Bu süreçte, araştırma soruları veya amaçlarına uygun olan kaynakları seçer. Dokümanlar, çeşitli kaynaklardan veya arşivlerden temin edilebilir.
2. Veri Sınıflandırma: Toplanan dokümanlar, analiz sürecinde daha kolay yönetilebilmesi için sınıflandırılır. Benzer özelliklere sahip dokümanlar bir araya getirilir ve gruplandırılır. Bu gruplandırma, analizde daha fazla yapı ve düzen sağlar.

3. Veri Okuma ve Özetleme: Araştırmacı, dokümanları dikkatlice okur ve anahtar noktaları özetler. Bu aşamada, önemli bilgiler, temalar veya desenler belirlenir. Araştırmacı, dokümanların içeriğini anlamak için önemli kısımları vurgular.
4. Veri Analizi: Araştırmacı, dokümanların içeriğini sistemli bir şekilde analiz eder. Belirli temaları, desenleri veya anlamları belirlemek için içerik analizi, kodlama veya nitel analiz teknikleri kullanılabilir. Araştırmacı, çeşitli analitik yöntemler kullanarak verileri anlamlı kategorilere ayırır ve ilişkileri, benzerlikleri veya farklılıkları belirler.
5. Yorumlama ve Son (Merriam 1988, Yin 1994, Bowen 2009).

Bir araştırmanın evreni, verilerin elde edildiği canlı veya cansız varlıklardan oluşan geniş bir grup olarak tanımlanır. Bu grup, araştırmada analiz edilen verilerin geçerli ve yorumlanabilir olduğu kapsamlı bir alandır (Büyüköztürk ve ark., 2016, s. 80). Araştırmanın hedeflediği evrenden, onu temsil edebilecek ve verilerin doğrudan elde edilebileceği bir bölümün seçilmesi örneklem olarak adlandırılır (Kaptan, 1973, s. 148-149). Nitel araştırmada kullanılan örneklem modeline "amaçlı örneklem" denir. Amaçlı örnekleme modelinde temel amaç, araştırmanın konusunu oluşturan kişi, olay veya durum hakkında belirli bir amaca yönelik derinlemesine bilgi toplamaktır (Maxwell, 1996).

Bu desen kapsamında izlenen araştırma süreci Yıldırım ve Şimşek'in (2006); Forster'dan aktardığına göre dokümanlara ulaşma, dokümanları kontrol etme, dokümanları anlama, veriyi analiz etme ve kullanmadır. Yapılan çalışmada benzer süreç izlenmiş olup 6, 7 ve 8.sınıf ortaokul düzeyinde okutulan Kazak Türkçesi ders kitaplarındaki fiil çekimi bakımından derinlemesine incelendiği için doküman analizi deseni kullanılmıştır.

2.2.İncelenen Dokümanlar

Çalışmaya veri teşkil edecek eserlerin seçimi için öncelikle 6, 7ve 8.sınıf Ortaokul Kazak Türkçesi ders kitaplarına ulaşılmıştır. Kitapta Fiil Çekimi konusunun üzerine odaklanmış ve alt konular tespit edilmiştir. Çalışma, var olan durumu bir belge incelemeye dayalı bir biçimde betimlediği için nitel veri analizi tekniklerinden yararlanarak gerçekleştirilen betimsel bir çalışmadır. Verilerin toplanmasında doküman inceleme deseni kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 187).

2.3.Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışma, var olan durumu bir belge incelemeye dayalı bir biçimde betimlediği için nitel veri analizi tekniklerinden yararlanarak gerçekleştirilen betimsel bir çalışmadır. Verilerin toplanmasında doküman inceleme yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 187).

Çalışmaya veri teşkil edecek konu seçimi için öncelikle 6, 7ve 8.sınıf Ortaokul Kazak Türkçesi ders kitaplarına ulaşılmıştır. Sonrasında fiil konusu üzerine odaklanılmış ve temalar alt başlıklara göre sınıflandırılmıştır. Daha sonrasında fiil çekimleri tespit edilerek fiil eklerinin başlıca karakteristik özellikleri maddeler halinde sıralanarak verilmiştir. Kazak Türkçesi öğretmenleri ile görüşme yapılarak, fiil çekimi işlenişi hakkında bilgiler alınmıştır. Son olarak Türkiye Türkçesindeki fiil çekimleri ile karşılaştırma yapılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

3.1.Kazak Türkçesi Kitabında Yer Alan Fiil Çekimi Konuları

Fiil- bir şeyin hareketini ve ne yapıp ettiğini bildirir. Fiil, “*ne yaptı? ne etti?*” sorularına cevap verir. Örnek: Çok *düşünürsen* âlim *olursun*, çok *oynarsan* bala(çocuk) *olursun*. Burada fiil “Ne yapsan?” sorusuna cevap vermektedir.

Fiil, bir eylemi, durumu veya süreci ifade eden bir kelime türüdür. Fiiller, çekimlenerek zaman, şahıs ve diğer dilbilgisi unsurlarına göre değişiklik gösterebilir. Kazak Türkçesi fiillerin çekimleri, çeşitli eklerin eklenmesiyle gerçekleşir. Bu ekler, fiillerin zaman, kişi, sayı ve kip gibi özelliklerini belirtmek için kullanılır. Fiil çekimi, Kazak Türkçesinde önemli bir dilbilgisi konusudur ve Kazak Türkçesi Ortaokul ders kitaplarında ayrıntılı bir şekilde ele alınır. Kazak Türkçesi Ortaokul ders kitaplarında fiil çekimi konuları genellikle aşağıdaki gibi ele alınır (İsayev vd., 2011, s. 110):

1. Fiil Kökleri, Kazak Dili ders kitabı 6 sınıf: Fiillerin kök halleri ve köklerin yapısı hakkında bilgi verilir.
2. Fiil Ekleri, Kazak Dili ders kitabı 6 sınıf: Fiillere çekim eklerinin nasıl eklendiği ve eklerin anlamı üzerinde durulur. Örneğin, zaman ekleri, şahıs ekleri, sayı ekleri gibi çeşitli eklerin kullanımı açıklanır.
3. Zaman Çekimi, Kazak Dili ders kitabı 7 sınıf: Fiillerin zaman açısından nasıl çekimlendiği anlatılır. Geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman gibi zaman kavramlarını ifade etmek için hangi eklerin kullanıldığı öğretilir.
4. Şahıs Çekimi, Kazak Dili ders kitabı 6 sınıf: Fiillerin şahıs açısından nasıl çekimlendiği üzerinde durulur. Farklı şahıslara göre eklerin nasıl değiştiği öğrencilere aktarılır.

5. Çoğul Çekimi, Kazak Dili ders kitabı 6 sınıf: Fiillerin çoğul durumda nasıl çekimlendiği anlatılır. Fiillere eklenen çoğul ekleriyle nasıl çoğul anlamı elde edildiği öğretilir.
6. Olumlu ve Olumsuz Çekimler, Kazak Dili ders kitabı 6 sınıf: Fiillerin olumlu ve olumsuz hallerinin nasıl çekimlendiği açıklanır. Olumsuz anlamını veren eklerin nasıl kullanıldığı öğrencilere aktarılır.
7. Diğer Çekimler, Kazak Dili ders kitabı 7 sınıf: Kazak Türkçesi ders kitaplarında ayrıca kip çekimi, yönelme çekimi, hareket çekimi gibi diğer çekim konularına da değinilebilir.

Bu konular ders kitaplarının ilgili bölümlerinde detaylı bir şekilde ele alınır. Öğrencilere örnek cümleler ve etkinlikler sunularak fiil çekimi konularının anlaşılması ve pratik yapılması sağlanır. Her konu, öğrencilerin dilbilgisi becerilerini geliştirmelerine yardımcı olacak şekilde adım adım açıklanır.

3.1.1.Yalın Fiil (Negizgi Etistik)

Fiil yapılış biçimine göre “*Yalın Fiil (Negizgi Etistik)*” ve “*Türemiş Fiil (Tuyndı Etistik)*” olarak ikiye ayrılır. Fiilin herhangi bir ek almamış hali- *Yalın Fiil* denir (İsayev vd., 2011).

Yalın Fiil: gel, git, var, ver, al, gör. Yalın Fiil (Negizgi Etistik), Kazak Türkçesi dilbilgisinde önemli bir konudur ve genellikle dil öğreniminde ayrıntılı bir şekilde ele alınır. Yalın Fiil, fiilin yalın, çekim ekleriyle değiştirilmeden kullanıldığı durumu ifade eder.

Kazak Türkçesi dilbilgisi kurallarına göre, Yalın Fiil kullanıldığında fiil kökü çekim ekleri almaz ve doğrudan cümlede yer alır. Bu durumda fiil, kişi, zaman veya çekim ekleriyle değiştirilmeden temel anlamını korur. Yalın Fiil, genellikle basit ve direkt ifadeler için kullanılır. Örneğin:

(Kör)- Gör

(Jaz)- Yaz

(Oyla)- Düşün

Bu fiiller, Yalın Fiil olarak kullanıldığında ek almazlar ve temel anlamlarını korurlar. Ancak, cümlede kişi, zaman veya diğer çekim eklerini ifade etmek istediğinizde, bu fiillere ilgili çekim ekleri eklemeniz gerekmektedir.

Kazak Türkçesi dilbilgisi ders kitaplarında, Yalın Fiil (NegizgiEtistik) genellikle temel fiil çekimi kurallarıyla birlikte ele alınır. Bu kitaplarda fiil kökleri ve Yalın Fiil örnekleri verilir ve öğrencilere bu fiillerin çekim ekleri olmadan nasıl kullanılabileceği öğretilir. Ayrıca, Yalın Fiilin cümle içindeki rolü, kullanım alanları ve özel durumları da açıklanır.

Yalın Fiil (NegizgiEtistik) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi öğreniminde önemli bir adımdır, çünkü öğrencilere temel fiil formlarını tanıtmakta ve Türkçesin doğrudan ve basit ifadesini öğretmektedir (İsayev vd., 2011).

3.1.2. Türemiş Fiil (TuyndıEtistik)

Fiilin ek aldığı hal ise – **Türemiş Fiil** denir.

Türemiş Fiil: gelip, giderek, alarak.

Türemiş fiil- fiilin yalın haline ekler eklenmesiyle yapılır.

1) -la,-le,-da,-de,-ta,-te: tis-te (ısır), taza-la (temiz-le), bas-ta (baş-la).

2) -a,-e: oin-a (oyna), tün-e (gecel-e).

3) -ai,-ei,-i: mol-ai (çoğal), az-ai (azal).

4) -ar,-er,-r: ag-ar (beyazlamak), kog-er (morarmak).

5) -gar,-ger,-qar,-ker: bas-qar (yönet), es-ker (dikkat et).

6) -ıq,-ik,-q,-k: kew-ik (gecikmek).

7) -ıra,-ire: jarq-ıra (parla) (İsayev vd., 2011).

Türemiş Fiil (TuyndıEtistik), Kazak Türkçesi dilbilgisinde önemli bir konudur ve dil öğrenimi sürecinde detaylı bir şekilde ele alınır. Türemiş Fiil, bir fiil köküne çeşitli ekler eklenerek oluşturulan fiil türünü ifade eder.

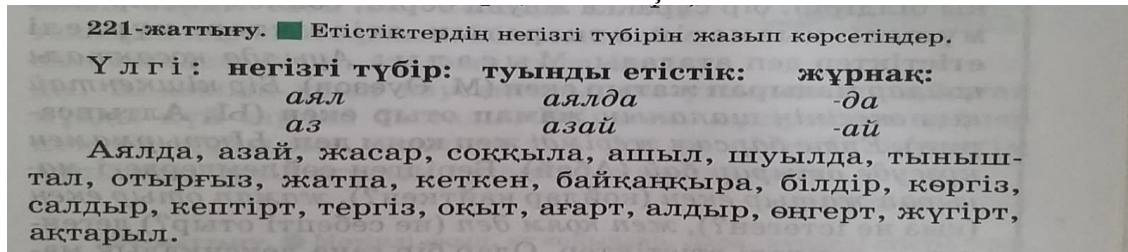
Kazak Türkçesi dilbilgisi kurallarına göre, Türemiş Fiiller çekim ekleri olarak çeşitli anlamlar ve zamanlar ifade eder. Bu ekler, fiil köküne eklenerek yeni fiil formları oluşturur. Türemiş Fiiller, Kazak Türkçesi'da sıklıkla kullanılan ve geniş bir kelime

hazinesine sahip olmanın temelidir. Türemiş Fiil (Tuyndı Etistik), Kazak Türkçesi dilbilgisi ders kitaplarında genellikle aşağıdaki konuları içeren bir şekilde işlenir:

1. Türemiş Fiil Ekleri: Ders kitaplarında Türemiş Fiil oluşturmak için kullanılan yaygın ekler ve bu eklerin anlamları öğretilir. Örneğin, **-u/ü** ekleri eylemin tamamlanmışlığını ifade ederken, **-ıp/-ip** ekleri eylemin hızlı veya ani bir şekilde gerçekleştiğini ifade eder.
2. Türemiş Fiil Örnekleri: Kitaplarda çeşitli Türemiş Fiil örnekleri verilir ve bu örnekler üzerinden öğrencilerin fiil çekimi kurallarını ve anlam farklarını anlamaları sağlanır.
3. Fiil Grupları: Türemiş Fiillerin belirli gruplara ayrıldığı konusu işlenir. Bu gruplar, belirli fiil ekleri veya anlam özellikleri temel alınarak oluşturulur. Öğrenciler, fiilleri gruplara ayırarak daha sistematik bir şekilde öğrenme imkânı bulurlar.
4. Özel Durumlar: Türemiş Fiillerin bazı özel durumları ve istisnaları da ders kitaplarında ele alınır. Bu durumlar, belirli fiil kökleri veya çekim ekleriyle ilgili özel kuralları içerebilir.

Türemiş Fiil (TuyndıEtistik) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi öğreniminin ileri düzeylerinde öğrencilere Türkçesin zenginliğini ve çeşitliliğini kavramada yardımcı olur. Öğrenciler, Türemiş Fiillerin çekim ekleriyle nasıl oluşturulduğunu ve anlamlandırıldığını öğrenerek Kazak Türkçesinde daha geniş bir ifade becerisi kazanırlar.

Resim 3.1: 6. Sınıf Kazakça Ders Kitabı

Aşağıdaki fiillerin ana köklerini yazın:

Örnek:	Yalın Fiil:	Türemiş Fiil:	Ek:
	Ayal	Ayalda	-da
	Dur	Durmak	-mak
	Az	Azai	-ai

Ayalda, azai, casar, sokkıla, aşıł, şulda, tınıştal, otırgız, catpa, ketken, bildir, körgiz, saldır, keptirt, tergiz, okıt, agart, aldır, cugurt, aktarıl.

3.1.3. Tek Fiil (Dara Etistik)

Fiil tek kelimededen ya da iki/ikiden fazla kelimededen oluştuğuna göre “**Tek Fiil (Dara Etistik)**” ve “**Karmaşık Fiil (Kurdeli Etistik)**” olarak ikiye ayrılır.

Tek bir kelimededen oluşan fiile- “**Tek Fiil (Dara Etistik)**” denir.

Örnek: Öner-bilim var jurttar, taştansaray**salgyzdy** (Y. Altynsarin). Bu cümlede **salgyzdy (yaptırdı)** kelimesi tek fiilden oluştuğundan dolayı- Tek fiildir (İsayev İsayev vd., 2011).

Tek Fiil (Dara Etistik), Kazak Türkçesi dilbilgisinde önemli bir konudur ve dil öğrenimi sürecinde detaylı bir şekilde ele alınır. Tek Fiil, tek başına kullanılarak anlamını ifade eden ve diğer fiillerle birleşmeden cümle oluşturabilen fiil türünü ifade eder.

Kazak Türkçesi dilbilgisi kurallarına göre, Tek Fiiller çeşitli anlamları ifade eden kök fiillerdir. Bu fiiller, tek başlarına bir cümle oluşturabilir ve kendilerine ait çekim ekleriyle kullanılırlar. Tek Fiiller, Kazak Türkçesi’de sıklıkla kullanılan ve dildeki temel fiil formlarını temsil eder.

Tek Fiil (Dara Etistik), Kazak Türkçesi dilbilgisi ders kitaplarında genellikle aşağıdaki konuları içeren bir şekilde işlenir:

1. Tek Fiil Kökleri: Ders kitaplarında Tek Fiil kökleri ve bu köklerin farklı anlamlarını ifade eden örnekler verilir. Öğrenciler, Tek Fiil köklerini tanıyarak fiillerin temel anlamlarını anlamaya başlarlar.
2. Tek Fiil Örnekleri: Kitaplarda çeşitli Tek Fiil örnekleri sunulur ve bu örnekler üzerinden öğrencilerin fiillerin kullanımını ve anlam farklarını anlamaları sağlanır.
3. Çekim Ekleri ve Zamanlar: Tek Fiillerin çekim ekleriyle kullanıldığı zamanlar ve çekim kalıpları öğretilir. Öğrenciler, Tek Fiillerin geçmiş, şimdiki zaman veya gelecek zamanda nasıl kullanıldığını öğrenirler.

4. Anlam Farkları: Tek Fiillerin çekim ekleriyle birlikte kullanılmasıyla oluşan anlam farkları üzerinde durulur. Öğrenciler, farklı çekim eklerinin fiillere nasıl bir anlam katıp değiştirdiğini öğrenirler.

Tek Fiil (Dara Etistik) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi öğreniminin temel aşamalarında öğrencilere Türkçesin yapısal özelliklerini ve fiil kullanımını anlamada yardımcı olur. Öğrenciler, Tek Fiillerin kullanımını ve anlamlandırılmasını öğrenerek Kazak Türkçesi cümlelerde daha doğru ve etkili bir şekilde ifade edebilme becerisi kazanırlar.

3.1.4. Karmaşık Fiil (KurdeliEtistik)

İki ya da ikiden fazla kelimedenden oluşan fiile – “**Karmaşık Fiil (Kurdeli Etistik)**” denir.

Örnek: Kızakesinin kurtessin jamapotireken. Bu cümlede “jamapotireken” kelimesi ikiden fazla kelimedenden oluştuğu için – Karmaşık fiildir (İsayev vd., 2011). Karmaşık Fiil (Kurdeli Etistik), Kazak Türkçesi dilbilgisinde önemli bir konudur ve dil öğrenimi sürecinde detaylı bir şekilde ele alınır. Karmaşık Fiil, birden fazla fiilin bir araya gelerek yeni bir anlam oluşturduğu ve tek bir fiil gibi kullanıldığı yapıları ifade eder.

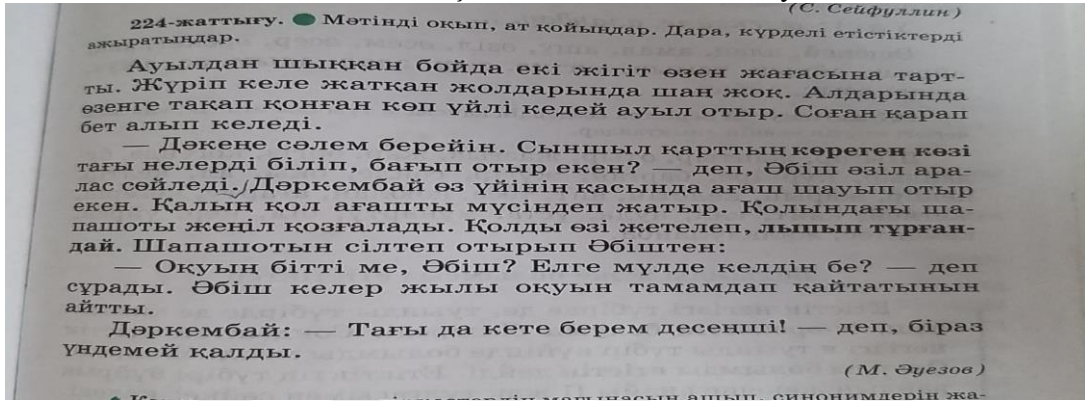
Kazak Türkçesi dilbilgisi ders kitaplarında Karmaşık Fiil (KurdeliEtistik) konusu genellikle aşağıdaki şekilde işlenir (İsayev vd., 2011, s. 112):

1. Karmaşık Fiil Yapısı: Ders kitaplarında Karmaşık Fiilin nasıl oluştuğu ve hangi fiillerin birleşerek yeni bir anlam oluşturduğu açıklanır. Öğrencilere, fiillerin birleşme kuralları ve bu birleşme sonucunda oluşan yeni anlamlar aktarılır.
2. Karmaşık Fiil Örnekleri: Kitaplarda çeşitli Karmaşık Fiil örnekleri sunulur ve bu örnekler üzerinden öğrencilere Karmaşık Fiillerin kullanımı ve anlamını anlama fırsatı verilir.
3. Çekim Ekleri ve Zamanlar: Karmaşık Fiillerin çekim ekleriyle kullanıldığı zamanlar ve çekim kalıpları öğretilir. Öğrenciler, Karmaşık Fiillerin geçmiş, şimdiki zaman veya gelecek zamanda nasıl çekimlendiğini öğrenirler.
4. Anlam Farkları: Karmaşık Fiillerin birleşmesiyle oluşan yeni anlamlar ve bu anlamların farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığı üzerinde durulur. Öğrenciler,

Karmaşık Fiillerin çekim ekleri ve kullanıldığı cümle yapılarıyla nasıl bir anlam katıp değiştirdiğini öğrenirler.

Karmaşık Fiil (Kurdeli Etistik) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi öğreniminin ileri aşamalarında öğrencilere Türkçesin daha derinlemesine yapısal özelliklerini ve fiil kullanımını anlamada yardımcı olur. Öğrenciler, Karmaşık Fiillerin kullanımını ve anlamlandırılmasını öğrenerek daha karmaşık cümle yapılarını anlama ve ifade etme becerisini geliştirirler.

Resim 3.2: Kazakça Ders Kitabı 6. Sınıf Sayfa 113

Metni okuyun ve bir ad verin. Tek ve karmaşık fiileri ayırın.

3.1.5. Olumlu Fiil (Bolyndy Etistik)

Fiil, hem ana kökte hem de türemiş kökte eylemin varlığı anlamına gelir. Bu nedenle fiil, asıl veya türemiş kök durumunda olumlu bir anlama sahiptir. Bunlara olumlu fiiller denir (İsayev vd., 2011). Olumlu Fiil (Bolyndy Etistik), Kazak Türkçesi dilbilgisinde önemli bir konudur ve dil öğrenimi sürecinde detaylı bir şekilde ele alınır. Olumlu Fiil, bir eylemin gerçekleştiğini veya var olduğunu ifade eden fiil şekillerini içerir.

Kazak Türkçesi dilbilgisi ders kitaplarında Olumlu Fiil (Bolyndy Etistik) konusu genellikle aşağıdaki şekilde işlenir:

1. Olumlu Fiil Yapısı: Ders kitaplarında Olumlu Fiilin yapısı ve nasıl oluşturulduğu açıklanır. Olumlu Fiilin temel fiil köküne hangi çekim eklerinin getirildiği ve bu eklerin nasıl birleştiği öğrencilere aktarılır.
2. Olumlu Fiil Örnekleri: Kitaplarda çeşitli Olumlu Fiil örnekleri sunulur ve bu örnekler üzerinden öğrencilere Olumlu Fiillerin kullanımı ve anlamı anlatılır.

Öğrenciler, eylemlerin gerçekleştiğini veya var olduğunu ifade eden Olumlu Fiilleri örneklerle öğrenirler.

3. Çekim Ekleri ve Zamanlar: Olumlu Fiillerin çekim ekleriyle kullanıldığı zamanlar ve çekim kalıpları öğretilir. Öğrenciler, Olumlu Fiillerin geçmiş, şimdiki zaman veya gelecek zamanda nasıl çekimlendiğini öğrenirler.
4. Anlam ve Kullanım: Olumlu Fiillerin farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığı ve hangi durumları ifade ettiği üzerinde durulur. Öğrencilere, Olumlu Fiillerin kullanıldığı cümlelerde nasıl bir anlam katıp nasıl bir ifade sunduğu gösterilir.

Olumlu Fiil örnekleri:

- Kelejatyrım. (Geliyorum.)
- Okıpjatyr. (Okuyor.)
- Alıp jatyr. (Alıyor.)
- Eşik jatyrıpjatyrım. (Yürüyerek geliyorum.)

Bu örneklerde, Olumlu Fiiller eylemlerin gerçekleştiğini veya var olduğunu ifade eder. Çekim ekleri ve kullanıldığı zamanlara bağlı olarak fiiller farklı çekimlere tabi tutulur ve anlam değişiklikleri oluşabilir.

Olumlu Fiil (BolymdyEtistik) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi öğreniminde eylemlerin gerçekleşme durumlarını ifade etmek için kullanılan önemli bir yapıyı öğretir. Öğrenciler, Olumlu Fiillerin çekimlerini ve kullanıldığı bağlamları anlayarak daha doğru ve akıcı bir şekilde Kazak Türkçesi cümleler kurmayı öğrenirler.

3.1.6.Olumsuz Fiil (BolymsyzEtistik)

Fiillere –ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe eklerinin eklenmesiyle ve bilinen geçmiş zamanlardan -gan, eki ile yapılan şeklinin olumsuzu, “emes” ve “joq” kelimeleriyle de yapılır.

Örnek: bar-ma, köbei-me, tiste-me, bergenjoq, alganemes.

Olumsuz Fiil (BolymdyEtistik), Kazak Türkçesi dilbilgisinde eylemlerin gerçekleşmediğini veya yok olduğunu ifade eden bir fiil şeklidir. Kazak Türkçesi dilbilgisi ders kitaplarında Olumsuz Fiil konusu genellikle aşağıdaki şekilde işlenir:

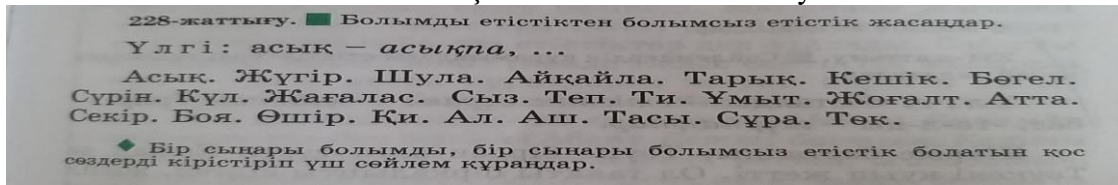
1. Olumsuz Fiil Yapısı: Kitaplarda Olumsuz Fiilin nasıl oluşturulduğu ve yapısı detaylı bir şekilde açıklanır. Olumsuz Fiilin temel fiil köküne hangi çekim eklerinin getirildiği ve bu eklerin nasıl birleştiği öğrencilere aktarılır.
2. Olumsuz Fiil Örnekleri: Öğrencilere çeşitli Olumsuz Fiil örnekleri sunulur. Bu örnekler üzerinden Olumsuz Fiillerin kullanımı, anlamı ve cümle içindeki yerleri öğrencilere gösterilir. Öğrenciler, eylemlerin gerçekleşmediğini veya yok olduğunu ifade eden Olumsuz Fiilleri örneklerle öğrenirler.
3. Çekim Ekleri ve Zamanlar: Olumsuz Fiillerin çekim ekleriyle kullanıldığı zamanlar ve çekim kalıpları öğretilir. Öğrenciler, Olumsuz Fiillerin geçmiş, şimdiki zaman veya gelecek zamanda nasıl çekimlendiğini öğrenirler.
4. Anlam ve Kullanım: Olumsuz Fiillerin farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığı ve hangi durumları ifade ettiği üzerinde durulur. Öğrencilere, Olumsuz Fiillerin kullanıldığı cümlelerde nasıl bir anlam katıp nasıl bir ifade sunduğu gösterilir.

İşte bazı Olumsuz Fiil örnekleri:

- Kelme (Gelme).
- Okuma (Okuma).
- Alma (Alma).
- JayauKelmedi (Yürüyerek gelmedi).

Bu örneklerde, Olumsuz Fiiller eylemlerin gerçekleşmediğini veya yok olduğunu ifade eder. Çekim ekleri ve kullanıldığı zamanlara bağlı olarak fiiller farklı çekimlere tabi tutulur ve anlam değişiklikleri oluşabilir.

Resim 3.3: Kazakça Ders Kitabı 6. Sınıf Sayfa 115

Olumlu Fiilden Olumsuz Fiil yapın.

Örnek: asık-asıkpa, acele et-acele etme...

Asık, Cügür, Şula, Aikaila, Tarık, Keşik, Bögel, Sürün, Kүl, Cagalas, Sыз, Tep, Ti, Umut, Cogalt, Atta, Sekir, Boya, Öşir, Ki, Al, Aş, Tası, Sura, Tök.

Fiilin zaman kategorisi- eylemin zamanını, varlık durumunu ve konuşma zamanı arasındaki ilişkiyi ifade eden dilbilgisel bir kategoridir. Fiilin zaman kategorisi eylemin konuşma anında gerçekleştiğini veya gerçekleşmekte olduğunu veya henüz gerçekleşmediğini, ancak gerçekleşeceğini ifade etmek için farklı şekillerde kullanılır (İsayev, S.- Nazargalieva, K.- Dauletbekova, J., 2011). Fiilin 3 zamanı vardır.

3.2. Geniş Zaman, Geçmiş Zaman, Gelecek Zaman

3.2.1.Geniş Zaman (OsyŞaq)

Konuşma anıyla ilgili eylem veya eylemin gerçekleştiğini ifade eder. *Örneğin: geliyor, okuyor, rüzgar esiyor.*

Nurlan hat jazıpotur. Nurlan mektup yazıyor.

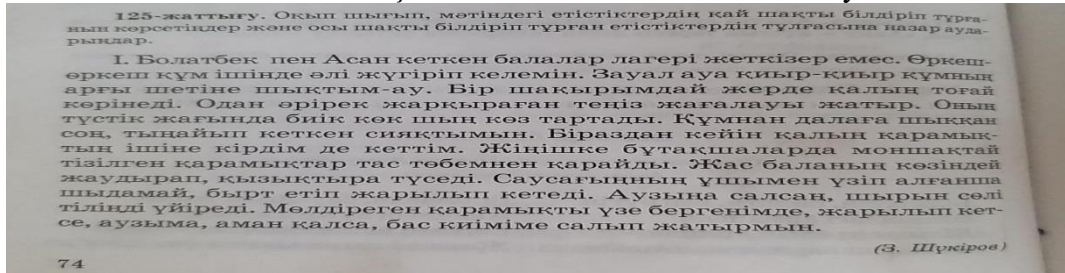
JazıpoturYazıyor

Geniş Zaman (OsyŞaq), Kazak Türkçesi dilbilgisinde şu anda gerçekleşen eylemleri veya genel geçerli olan durumları ifade etmek için kullanılan bir zaman şeklidir. Geniş Zaman (OsyŞaq) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi ders kitaplarında genellikle aşağıdaki şekilde işlenir:

1. Geniş Zaman Yapısı: Kitaplarda Geniş Zamanın nasıl oluşturulduğu ve yapısı detaylı bir şekilde açıklanır. Geniş Zamanın temel fiil köküne hangi çekim eklerinin getirildiği ve bu eklerin nasıl birleştiği öğrencilere aktarılır.
2. Geniş Zaman Örnekleri: Öğrencilere çeşitli Geniş Zaman örnekleri sunulur. Bu örnekler üzerinden Geniş Zamanın kullanımı, anlamı ve cümle içindeki yerleri öğrencilere gösterilir. Öğrenciler, şu anda gerçekleşen eylemleri veya genel geçerli olan durumları ifade etmek için Geniş Zamanı kullanmayı öğrenirler.
3. Çekim Ekleri ve Fiil Kökleri: Geniş Zamanın çekim ekleri ve fiil kökleri üzerinde durulur. Öğrencilere, fiil köklerinin Geniş Zaman çekim ekleriyle nasıl birleştiği ve çekimlenerek nasıl Geniş Zamanın oluşturulduğu gösterilir.
4. Anlam ve Kullanım: Geniş Zamanın farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığı ve hangi durumları ifade ettiği üzerinde durulur. Öğrencilere, Geniş Zamanın kullanıldığı cümlelerde nasıl bir anlam katıp nasıl bir ifade sunduğu örneklerle gösterilir.

Geniş Zaman (OsyŞaq) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi öğreniminde şu anda gerçekleşen eylemleri veya genel geçerli olan durumları ifade etmek için kullanılan önemli bir zaman şeklini öğretir. Öğrenciler, Geniş Zamanın yapısını ve kullanımını anlayarak Kazak Türkçesi cümleleri doğru bir şekilde oluşturabilir ve iletişim becerilerini geliştirebilirler.

Resim 3.4: Kazakça Ders Kitabı Tablo 3 1b 7. Sınıf Sayfa 74

Aşağıdaki metni okuyunuz. Metinde geçen fiillerin altın çiziniz ve hangi zamanda olduğunu belirtin.

Geniş Zamanın iki farklı türü vardır:

3.2.2. Geçişli Şimdiki Zaman (AuyspalıOsyŞaq)

1. Geçişli Şimdiki Zaman "-a", "-e", "-y" kişisel fiilin ("yüzüyorum, okuyorum". "Yüzüyorum, okuyorum". "Yüzüyorum, okuyorum". "O yüzüyor") bölünmesiyle oluşturulur), veya alışkanlıkla meydana gelen fenomenler anlamına gelir: "yağmur yağar", "kuş uçar", "köpek havlar". Bu fiilin şimdiki veya gelecek zaman olduğu cümlelerin anlamına göre belirlenir.

3.2.3.Şimdiki Zaman (Naq Osy Şaq)

2. Şimdiki Zaman, fiilin doğrudan tasnif edilmesiyle ("yürümek", "yatmak", "oturmak", "durmak") veya bu fiillerin ana fiillere ("Oturuyorum, yazıyorum") birleştirilip tasnif edilmesiyle oluşturulur. "Oturuyorsun, yazıyorsun". "Oturuyorsun, yazıyorsun". "O oturuyor, yazıyor"). Burada biçimlendirici fiillerin semantikleri bu gergin anlamı verir, dolayısıyla doğrudan diğer kök fiillerden farklı olarak sınıflandırılırlar. Anlamı, fiillerin mevcut şahıslarının kök olmadığıdır: "otur"- "o durur", "durur"- "durur", "yürür"- "yürür", "jat"- "yatar", yani "ur" meydana gelen eylemi ifade eder. , "ur", "ur", "r" ekleri.

Tablo 3.1: Kalıp Fiillerin Çekimi

		Otur (otur)	Tur (dur)	Jur (yürü)	Jatır (yat)
T E K İ L	I	Otır ın	Tur ın	Jur ın	Jatır ın
	II	Otır sın	Tur sın	Jur sın	Jatır sın
		Otır sız	Tur sız	Jur sız	Jatır sız
	III	Otır	Tur	Jur	Jatır
Ç O Ğ U L	I	Otır sız	Tur mız	Jur sız	Jatır sız
	II	Otır sındar	Tur sındar	Jur sındar	Jatır sındar
		Otır sızdar	Tur sızdar	Jur sızdar	Jatır sızdar
	III	Otır	Tur	Jur	Jatır

Tablo 3.2: Geçişli Şimdiki Zaman Çekimi

	Tekil	Çoğul
I	Aitamın / Kelemin	Aitamız / Kelemiz
II	Aitasın / Kelesin	Aitasındar / Kelesinder
III	Aitadı / Keledi	Aitadı / Keledi

3.3.Geçmiş Zaman (Otken Şaq)

Geçmiş Zaman (Otken Şaq), Kazak Türkçesi dilbilgisinde geçmişte gerçekleşmiş eylemleri ifade etmek için kullanılan bir zaman şeklidir. Geçmiş Zaman (Otken Şaq) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi ders kitaplarında genellikle aşağıdaki şekilde işlenir:

1. Geçmiş Zaman Yapısı: Kitaplarda Geçmiş Zamanın nasıl oluşturulduğu ve yapısı detaylı bir şekilde açıklanır. Geçmiş Zamanın temel fiil köküne hangi çekim eklerinin getirildiği ve bu eklerin nasıl birleştiği öğrencilere aktarılır.
2. Geçmiş Zaman Örnekleri: Öğrencilere çeşitli Geçmiş Zaman örnekleri sunulur. Bu örnekler üzerinden Geçmiş Zamanın kullanımı, anlamı ve cümle içindeki yerleri öğrencilere gösterilir. Öğrenciler, geçmişte gerçekleşmiş eylemleri ifade etmek için Geçmiş Zamanı kullanmayı öğrenirler.
3. Çekim Ekleri ve Fiil Kökleri: Geçmiş Zamanın çekim ekleri ve fiil kökleri üzerinde durulur. Öğrencilere, fiil köklerinin Geçmiş Zaman çekim ekleriyle nasıl birleştiği ve çekimlenerek nasıl Geçmiş Zamanın oluşturulduğu gösterilir.
4. Anlam ve Kullanım: Geçmiş Zamanın farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığı ve hangi durumları ifade ettiği üzerinde durulur. Öğrencilere, Geçmiş Zamanın kullanıldığı cümlelerde nasıl bir anlam katıp geçmişte gerçekleşen eylemleri nasıl ifade ettiği örneklerle gösterilir.

İşte bazı Geçmiş Zaman (Otken Şaq) örnekleri:

- Keldi (Geldi).
- Otyrды (Bekliyordu).
- Üirendi (Öğrendi).
- Demalystaokuşılarkalagabaratyn. Tatilken öğrenciler şehre giderlerdi.

Baratyn

Giderlerdi

Bu örneklerde, Geçmiş Zaman (Otken Şaq) kullanılarak geçmişte gerçekleşen eylemler ifade Türkçedir. Fiil köklerine uygun çekim ekleri getirilerek Geçmiş Zamanın oluşturulduğu görülür.

Geçmiş Zaman (Otken Şaq) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi öğreniminde geçmişte gerçekleşen eylemleri ifade etmek için kullanılan önemli bir zaman şeklini öğretir.

Geçmiş zaman 3 gruba ayrılır:

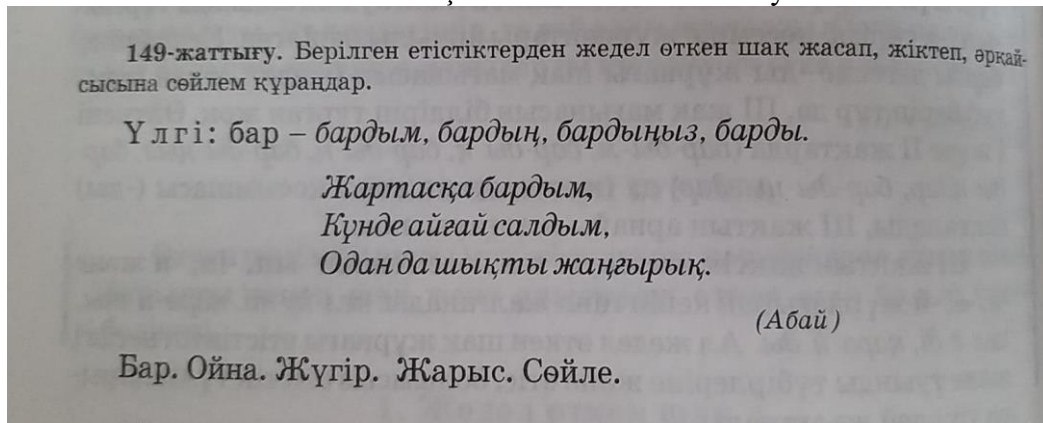
3.3.1. Bilinen Geçmiş Zaman (Jedel Otken Şaq)

1) *Bilinen Geçmiş Zaman* "-dı, -di", "-tı, -ti" eklerinden oluşur ve eylemin kısa sürede gerçekleştiğini veya bittiğini gösterir. Örneğin: "Geldim", "buldun".

Tablo 3.3: Bilinen Geçmiş Zaman Çekimi

	Tekil	Çoğul
I	Bardım, Keldim	Bardıq, Keldik
II	Bardın, Keldin Bardınız, Keldiniz	Bardındar, Keldinder Bardınızdar, Keldinizder
III	Bardı, Keldi.	Bardı, Keldi.

Resim 3.5: Kazakça Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 88

Aşağıdaki fillerden bilinen geçmiş zaman yapın ve cümle kur.

Örnek: bar-bardym, bardyn, bardynyz, bardy.

Git-gittim, gittin, gittiniz, gitti.

Bar. Oyna. Jügür. Jarys. Söyle.

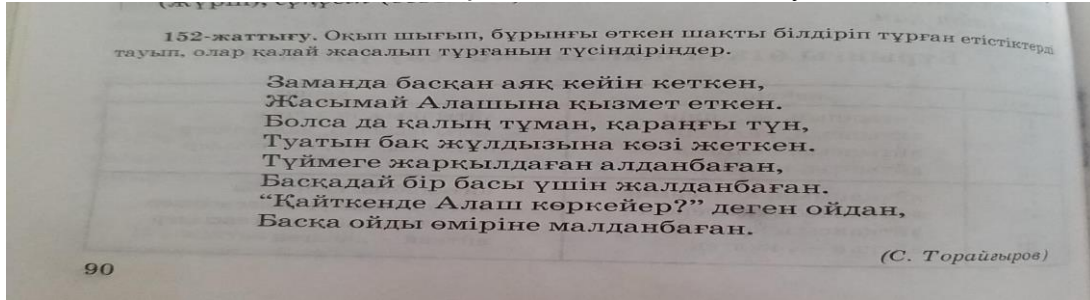
3.3.2.Öğrenilen Geçmiş Zaman (Buryngy Otken Şaq)

2) **Öğrenilen Geçmiş Zaman**, eylemin söz konusu zamandan çok önce tamamlandığını gösterir, fiilin **"-gan, -gen"** isminin işaretli biçiminde ve **"-p"** edatının işaretsiz biçiminde doğrudan sınıflandırılması, **"-ıp", "-ip"** ile yapılır. Örneğin: "gitti", "dedi".

Tablo 3.4: Öğrenilen Geçmiş Zaman Çekimi

	Tekil	Çoğul
I	Barıppın, Kelippin	Barıppız, Kelippiz
II	Barıpsın, Kelipsin	Barıpsındar, Kelipsinder
	Barıpsız, Kelipsiz	Barıpsızdar, Kelipsizder
III	Barıptı, Kelipti.	Barıptı, Kelipti.
I	Barganmın, Kelgenmin	Barganbız, Kelgenbiz
II	Bargansın, Kelgensin	Bargansındar, Kelgensinder
	Bargansız, Kelgensiz	Bargansızdar, Kelgensizder
III	Bargan, Kelgen.	Bargan, Kelgen.

Resim 3.6: Kazakça Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 90

Şiiri okuyun. Öğrenilen geçmiş zamanı bulun ve nasıl yapıldığını açıkla.

3.3.3.Geçişli Geçmiş Zaman (Auyspalı Otken Şaq)

3) **Geçişli Geçmiş Zaman**, eylemin birkaç kez gerçekleştiği anlamına gelir. Zamirler **"-atin, -etin", "-itin"** biçimleri kullanılarak oluşturulur. Örneğin, "dinleyeceğiz", "göreceksiniz". Gelecek zaman, eylemin konuşma anından sonra gerçekleşeceğini gösteren fiilin bir zamanıdır.

Tablo 3.5: Geçişli Geçmiş Zaman Çekimi

	Tekil	Çoğul
I	Köretinmin, Baratinedim	Köretinbiz, Baratinedik
II	Köretinsin, Baratinedin Köretinsiz, Baratinediniz	Köretinsinder, Baratinedinder Köretinsizder, Baratinedinizder
III	Köretin, Baratinedi	Köretin, Baratinedi

3.4. Gelecek Zaman (Keler Şaq)

Gelecek Zaman (Keler Şaq), Kazak Türkçesi dilbilgisinde gelecekte gerçekleşecek eylemleri ifade etmek için kullanılan bir zaman şeklidir. Gelecek Zaman (Keler Şaq) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi ders kitaplarında genellikle aşağıdaki şekilde işlenir:

1. Gelecek Zaman Yapısı: Kitaplarda Gelecek Zamanın nasıl oluşturulduğu ve yapısı detaylı bir şekilde açıklanır. Gelecek Zamanın temel fiil köküne hangi çekim eklerinin getirildiği ve bu eklerin nasıl birleştiği öğrencilere aktarılır.
2. Gelecek Zaman Örnekleri: Öğrencilere çeşitli Gelecek Zaman örnekleri sunulur. Bu örnekler üzerinden Gelecek Zamanın kullanımı, anlamı ve cümle içindeki yerleri öğrencilere gösterilir. Öğrenciler, gelecekte gerçekleşecek eylemleri ifade etmek için Gelecek Zamanı kullanmayı öğrenirler.
3. Çekim Ekleri ve Fiil Kökleri: Gelecek Zamanın çekim ekleri ve fiil kökleri üzerinde durulur. Öğrencilere, fiil köklerinin Gelecek Zaman çekim ekleriyle nasıl birleştiği ve çekimlenerek nasıl Gelecek Zamanın oluşturulduğu gösterilir.
4. Anlam ve Kullanım: Gelecek Zamanın farklı bağlamlarda nasıl kullanıldığı ve hangi durumları ifade ettiği üzerinde durulur. Öğrencilere, Gelecek Zamanın kullanıldığı cümlelerde nasıl bir anlam katıp gelecekte gerçekleşecek eylemleri nasıl ifade ettiği örneklerle gösterilir.

İşte bazı Gelecek Zaman (Keler Şaq) örnekleri:

- Keledi. (Gelecek.)
- Otyrady. (Bekleyecek.)
- Üirenedi. (Öğrenecek.)

Men mygalımbolgyrkeledi.-Ben öğretmen olmak istiyorum.

Bu örneklerde, Gelecek Zaman (Keler Şaq) kullanılarak gelecekte gerçekleşecek eylemler ifade eTürkçesir. Fiil köklerine uygun çekim ekleri getirilerek Gelecek Zamanın oluşturulduğu görülür.

Gelecek Zaman (Keler Şaq) konusu, Kazak Türkçesi dilbilgisi öğreniminde gelecekte gerçekleşecek eylemleri ifade etmek için kullanılan önemli bir zaman şeklini öğretir. Öğrenciler, Gelecek Zamanın yapısını ve kullanımını anlayarak Kazak Türkçesi cümleleri doğru bir şekilde oluşturabilir ve gelecekteki eylemleri ifade edebilirler.

Gelecek Zaman3 gruba ayrılır:

3.4.1.Tahmini Gelecek Zaman (Boljamdy Keler Şaq)

1)**Tahmini Gelecek Zaman** isme "-ar", "-er", "-r", "-s" eklenerek oluşturulur: "vereceğiz", "söylemeyeceksin". Analitikolaraktahminedicigelecek zaman: "-atyn", "-etin" şahıs fiilleri "may", "muhtemelen", "gibi" ve "may", "must" sözcükleriile birleştirilir ve bağımlı veya zarf biçimine eklenir. Pasiffiil "-i" "ihtiyaç", "zorunluluk" gibikelimelerinbirleştirilmesiyleyapılır.

Tablo 3.6: Belirsiz Gelecek Zaman Çekimi

	Tekil	Çoğul
I	Barmaqın, Barmaqşımız	Barmaqıpız, Barmaqşımız
II	Barmaqşın, Barmaqşısın Barmaqsız, Barmaqşımız	Barmaqşındar, Barmaqşısındar Barmaqsızdar, Barmaqşısızdar
III	Barmaq, Barmaqşı.	Barmaq, Barmaqşı.

3.4.2.Kesin Gelecek Zaman (Maqsatty Keler Şaq)

2) **Hedefli Gelecek Zaman**, fiil köküne "-mak, -mek", "-bak, -bek", "-pak, -pek" ekleri getirilerek oluşturulur.

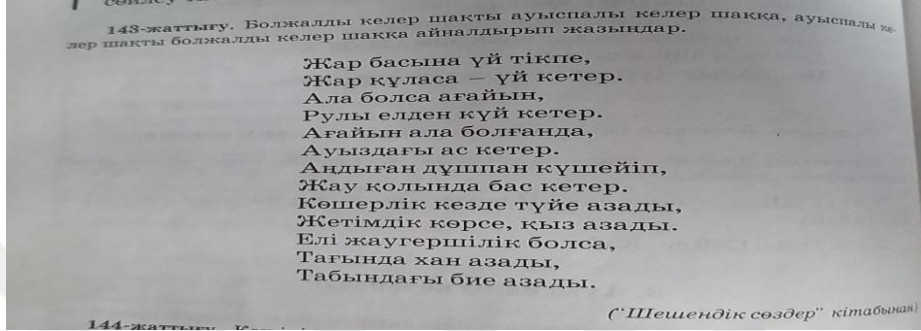
3.4.3.Geçişli Gelecek Zaman (Ayıspalı Keler Şaq)

3)**Geçişli Gelecek Zaman**edatın "-a", "-e", "-y" ekleri fiil köküne eklenir ve sınıflandırılır. Örneğin: "gider, çalışır".

Tablo 3.7: Geçişli Gelecek Zaman Çekimi

	Tekil	Çoğul
I	Bar-ar-mın, Kel-mes-pin	Bar-ar-mız, Kel-mes-piz
II	Bar-ar-sın, Kel-me-s-sin	Bar-ar-sındar, Kel-me-s-sinder
	Bar-ar-sız, Kel-me-s-siz	Bar-ar-sızdar, Kel-me-s-sizder
III	Bar-ar, Kel-me-s.	Bar-ar, Kel-me-s.

Resim 3.7: Kazakça Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 84

Tahmini Gelecek Zamandan Geçişli Gelecek Zaman, Geçişli Gelecek Zamandan Tahmini Gelecek zaman yapın.

Fiilin Cümledeki İşlevi

1. Fiilin kipleri ve kipleri tasnif edildiğinde edilgen fiil kişileştirilerek veya değiştirilmeden cümlelerin anlatıcısı olur. Örneğin: Alatau tepelerine bir geziye çıktık. Amaçları verilen görevi zamanında tamamlamaktır.

2. Edattaki fiil, eylemin çeşitli özelliklerini ifade eder ve cümlede değiştirici görevi görür. Altın şafak doğuyor (nasıl?). Kapalı fiil, yardımcı fiilin çekimini öğrenir, bazı zarflarla birleşir ve cümlede niteleyici olur. Kişi çok çalışarak amacına ulaşabilir (nasıl?). Çok pratik yaparak (nasıl?) başardı.

3. Edilgen fiillerin şahsında bulunan zamirler ve fiiller, -i halde somutlaşır ve cümlede başlangıç noktası görevi görür. Çalışmak (ne?) Bir kişiyi ideale getirir. Okuyan (kim?) fakir, okumayan (kim?) fakirdir. Kibar olmak (ne?) bir insan kalitesidir.

4. Kişi zamirindeki fiil ve edilgen ortacındaki edilgen fiil bir isim ile birleştirilir ve belirteç olarak kullanılır. Ne söyleyeceğinizi düşünün (ne?). Tatmin edici olmayan (ne?) mavi dönen. (Ne hakkında?) Düşünmenin sınırı yoktur.

5. Kapalı bir fiil veya bir zaminin şahsında bir fiil, isim ve öznenen başka bir durumda bulunur ve tümleyici görevi görür. Ders çalışmaktan sıkılma (ne?). Bilmeye

çalışmak (neden?) iyi bir niteliktir. Daha iyi kontrol (ne?). İnci, (kim?) bilenler için pahalıdır, ama (kim?) bilmeyenler için ucuzdur.

Eylemin hakikatle ilişkisini, görüşü, bakış açısını konuşanın sözleriyle ifade eden ve belirli gramer şahısları aracılığıyla oluşan fiil türüne *-Kip kategorisi* denir. Fiilin kipleri, eylemin, eylemin ve icranın olasılığına göre dört türe ayrılır: Gereklilik Kipi, Emir Kipi, Şart Kipi ve İstek Kipi (Kosymova & Dauletbekova, 2001).

3.5. Fiilin Kipleri

Fiilin kipleri, Kazak Türkçesi dilbilgisinde fiillerin çeşitli zamanlarda, kişilere ve olumlu/olumsuz durumlara göre nasıl kullanıldığını ifade eder. Fiilin kipleri konusu genellikle Kazak Türkçesi dilbilgisi Ortaokul ders kitaplarında şu şekilde işlenir:

1. Kip Kavramı: Öğrencilere fiilin kipleri kavramı anlatılır. Kip, fiillerin zaman, kişi ve olumlu/olumsuz duruma göre nasıl değiştiğini ifade eder. Öğrenciler, farklı kipleri anlamak ve kullanmak için kip kavramını öğrenirler.
2. Olumlu ve Olumsuz Kipler: Öğrencilere olumlu ve olumsuz kipler arasındaki farklar aktarılır. Olumlu kiplerle eylemin gerçekleştiği, olumsuz kiplerle ise eylemin gerçekleşmediği veya reddedildiği anlatılır. Bu kipler üzerinden örnek cümlelerle öğrencilerin anlamayı pekiştirmesi sağlanır.
3. Kişi Zamirleri ve Kipler: Kazak Türkçesi Türkçesinde fiillerin çekimlenmesi kişi zamirlerine göre de değişir. Öğrencilere kişi zamirlerinin kiplerle nasıl birleştiği ve çekimlenerek nasıl kullanıldığı gösterilir. Öğrenciler, farklı kişilere yönelik fiillerin çekim eklerini öğrenerek cümleler oluşturabilirler.
4. Zaman Kipleri: Kazak Türkçesi Türkçesinde farklı zaman kipleri bulunur. Geniş zaman (osyşaq), geçmiş zaman (otken şaq), gelecek zaman (keler şaq) gibi zaman kipleri öğrencilere tanıtılır. Her zaman kipi için fiil köküne uygun çekim eklerinin nasıl getirildiği ve bu kiplerin nasıl kullanıldığı öğrencilere örneklerle gösterilir (Kosymova & Dauletbekova, 2001).

3.5.1.Gereklilik Kipi (Ashyq Rai)

1) Gereklilik kipi

Gereklilik kipi- üç farklı zamanda kullanılan fiillere denir. Örneğin: Yazıyorum, yazdım,yazacağım. Gereklilik kipi (Ashyq Rai), bir eylemin zorunlu, gereklilik veya istenilen bir şekilde yapılması gerektiğini ifade eder. Kazak Türkçesi dilbilgisinde gereklilik kipi ayrı bir kip olarak işlenir ve öğrencilere aşağıdaki gibi anlatılabilir:

1. Gereklilik Kavramı: Öğrencilere gereklilik kipi kavramı anlatılır. Bu kipi bir eylemin zorunlu olduğunu veya bir şeyin yapılması gerektiğini ifade ettiği vurgulanır. Öğrenciler, gereklilik kavramını anlamak ve kullanmak için örnek cümlelerle pratik yaparlar.
2. Gereklilik Ekleri: Gereklilik kipi Kazak Türkçesi'da kullanımı için çekim ekleri kullanılır. Öğrencilere bu eklerin fiil köküne nasıl getirildiği ve hangi durumlarda kullanıldığı öğretilir. Eklerin farklı kişilere, olumlu/olumsuz durumlara göre nasıl değiştiği gösterilir.

3.5.2.Emir Kipi (Buyryq Rai)

Emir kipi (Buyryq Rai), Kazak Türkçesi'da bir eylemin emredildiği veya birine buyruk verildiği durumu ifade etmek için kullanılır. Bu kip, fiil köküne belirli çekim ekleri getirilerek oluşturulur. Fiil Kökü: Emir kipini oluşturmak için fiilin kökü kullanılır. Fiil kökü, eylemin asıl anlamını içeren kısımdır.

1. Emir Ekleri: Fiil köküne emir kipini belirten çekim ekleri eklenir. Bu ekler, fiilin zamana, şahsa, cinsiyete ve çoğulluğa göre değişir.

2) Emir kipi

Emir kipi fiile **-ayın, -eyin, -ın, -in, -cın, -sın, -ıyk, -ıyız, -ımız**, ekleri getirilerek oluşturulur. Örneğin: bırak gideyim, gel, anlat, oku.

Emir kipi, eylemin dinleyiciye veya bir başkasına emretmek, talep etmek, dilemek için yöneltilmesi anlamına gelir. Örneğin: Dinle, saha, Zhambyldy!

Tablo 3.8: Emir Kipinin Çekimi

	Tekil	Çoğul
I	Baraın, Keleyin	Baraıq, Keleyik
II	Bar, Kel Barınız, Keliniz	Barındar, Kelinder Barınızdar, Kelinizder
III	Barsın, Körsin	Barsın, Kelsin

3.5.3.Şart Kipi (Şarttı Rai)

Şart kip hali-kök + **sa, se** + ekleriyle oluşur. Örneğin: görürsen, gidersen, dersen, gidersen.

Fiilin Şart kipi, eylemin olasılığının durumu, eylemin gerçekleşmemesi anlamına gelir. Şart kipi ana ve türemiş köklere, fiillere ve olumsuz fiillere -sa, -se eki getirilerek oluşturulur. Meselâ: varsa, gidersen, gelirsən.

Tablo 3.9: Şart Kipinin Çekimi

	Tekil	Çoğul
I	Barsam, Kelsem	Barsaq, Kelsek
II	Barsan, Kelsen Barsanız, Kelseniz	Barsandar, Kelsender Barsanızdar, Kelsenizder
III	Barsa, Kelse	Barsa, Kelse

3.5.4.İstek Kipi (Qalau Rai)

İstek kipi (Qalau Rai), Kazak Türkçesi'da bir dileği veya isteği ifade etmek için kullanılan bir kiptir. Bu kip, fiil köküne çekim ekleri getirilerek oluşturulur. Fiilin ana ve türev köküne veya fiilin olumsuz kişisine **-gı, -gi, -kı, -ki** ekleri getirilerek bağımlı bağlaç eklenir. İsim, kel yardımcı fiiline edat ekleri gelir ve üçüncü şahısta farklı zamanlarda kullanılır. Örneğin: (benim) bar-gi-m kel-di, (-edi, -ipti, -gen, -er), (sizin) bar-gi-m kel-di, (-di, -pti, -gen) , -er), (siz) geldiniz, (-di, -ipti, -gen, -er), (onun) geldi-ipti (-di, -gen, -edi , -er) (biz) geldik ayrılmaya (-di, -edi, -er, -ipti), (siz) ayrılmaya geldiniz.Örneğin: Bir kitap okumak istiyorum. Okuldan sonra eve güvenle gidebilirsən iyi olur.

Tablo 3.10: İstek Kipinin Çekimi

	Tekil	Çoğul
I	Bargım kel-di,	Bargımız kel-di,
II	Bargınkel-di, Bargınız kel-di,	Bargıların kel-di, Bargılarınız kel-di,
III	Bargısı kel-di	Bargıları kel-di

Tablo 3.11: Kazak Türkçesi Ortaokul Ders Kitabındaki Fiil Konuları

Fiil Konuları (6 Sınıf)	Fiil Konuları (7 Sınıf)
1. Yalın Fiil (NegizgiEtistik)	1. Geniş Zaman (Osy Şaq)
2. Türemiş Fiil (TuındıEtistik)	2. Geçmiş Zaman (Otken Şaq)
3. Tek Fiil (Dara Etistik)	3. Gelecek Zaman (Keler Şaq)
4. Karmaşık Fiil (KurdeliEtistik)	4. GeçişliŞimdiki Zaman (Auyspalı Osy Şaq)
5. Olumlu Fiil (BolyndyEtistik)	5. Şimdiki Zaman (Naq Osy Şaq)
6. Olumsuz Fiil (BolymsyzEtistik)	6. BilinenGeçmiş Zaman (Jedel Otken Şaq)
	7. ÖğrenilenGeçmiş Zaman (Buryngy Otken Şaq)
	8. GeçişliGeçmiş Zaman (Auyspalı Otken Şaq)
	9. TahminiGelecek Zaman (Boljamdy Keler Şaq)
	10. HedefliGelecek Zaman (Maqsatty Keler Şaq)
	11. Geçişli Gelecek Zaman (Ayıspalı Keler Şaq)
	12. Gereklilik kipi (Ashyq Rai)
	13. Emir kipi (Buyryq Rai)
	14. Şart kipi (Şarttı Rai)
	15. İstek kipi (Qalau Rai)

Kazak Türkçesinde ts, şç, yu, ya gibi çift sesli harfler dışında 23 ünsüz ve 9 ünlü harf bulunmaktadır. Kazak Türkçesinde, Türkiye Türkçesinden farklı olan sesler şunlardır (Sevim, 2003):

1. Açık e: Türkiye Türkçesinden daha açık ve geniştir. Ses değeri olarak a'ya daha yakındır. İncelediğimiz metinlerde ä-Ä olarak gösterilmiştir.
2. i: Türkiye Türkçesindekinden daha kısa bir telaffuzu vardır. Günümüz Kazak alfabesinde Kazak Türkçesi kelimelerde -ıy, -iy, Rusça kelimelerde -i olarak okunan bir -i harfi daha bulunur.
3. w: İki dudak bükülerek telaffuz eTürkçesir. Bu harf Rusça kelimelerde u, Kazak Türkçesindeki kelimelerde uw, üw, w olarak gösterilir.
4. ğ: Türkiye Türkçesindeki g'den daha belirgindir, gırtlakta yakın bir şekilde telaffuz eTürkçesir.
5. x: Gırtlak h sesidir.
6. ñ: Bu ses burundan gelir.
7. q: Türkiye Türkçesindeki k'ya göre daha yakın bir şekilde telaffuz eTürkçesir.

Fonetik özellikler:

1. Türkiye Türkçesindeki bütün ş'ler, Kazak Türkçesinde s'dir: Baş>bas, taş>tas.
2. Türkiye Türkçesindeki bütün ç'ler Kazak Türkçesinde ş'dir: aç->aş-, göç>köş.

3. Türkiye Türkçesindeki kelime başındaki y'ler Kazak Türkçesinde j'dir: Yıl>jıl, yaz->jaz-.
4. Türkçe kökenli kelimelerin başındaki bütün g'ler Kazak Türkçesinde k'dir: Göz>köz, gül- kül-.
5. Türkçe kökenli kelimelerin başındaki bütün d'ler Kazak Türkçesinde t'dir: Diz>tiz, doy->toy-.
6. Tek heceli ve kalın ünlülü kelimelerin sonundaki g'lar Kazak Türkçesinde w'dir: Dağ>taw.
7. "Var-", "ver-", "var" kelimeleri Kazak Türkçesinde "bar-", "ber-", "bar" şeklindedir.
8. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerdeki f'ler Kazak Türkçesinde genellikle p olarak, bazen b olarak bulunur: Fikir>pikir, fatiha>pata, bata.
9. Arapça kelimelerdeki ayın sesi kelimenin başında ve ortasında ğ'dir: İlim>ğılım, alem>ğalam, saat>sağat.
10. Arapça ve Farsça kökenli kelimelerin başında h düşer veya q'ya döner: Hem>äm, hazır>äzir. Ancak bazı örneklerde h korunmuştur: häm, här, häkim.
11. İki ünlü arasındaki k'ler g olur: Ekin>egin.
12. İki ünlü arasındaki q'lar ğ olur: Çıkuv>şığuv.
13. İki ünlü arasındaki p'ler b olur: Sapı>sabı.
14. Hece sonunda bulunan rk, lk sesleri arasında ünlü türemiştir: Berk>berik, halk>xalıq (Sevim, 2003).

Yapım Ekleri: Kazak Türkçesindeki yapım ekleri, Türkiye Türkçesindekilerle büyük ölçüde benzerlik gösterir. Ancak birçok ek ses bakımından değişiklikler gösterir. Ayrıca, Kazak Türkçesinde bulunan ancak Türkiye Türkçesinde az kullanılan veya bulunmayan bazı ekler şunlardır:

A. İsimden İsim Yapan Ekler:

1. -lık, -lik, -dık, -dik, -tık, -tik: bala-lık, bar-lık, suluw-lık, jaman-dık, azat-tık.
2. -lı, -li, -dı -di, -tı, -ti: bala-lı, köşpe-li, küş-ti, köylek-ti.

3. -şı, -şi: temir-şı, javuz-şı.
4. -gı, -gı, -qı, -ki: keşe-gı, bugün-gı, keş-ki, tıs-qı.
5. -das, -des, -tas, -tes: köñil-des, niyet-tes, qalam-das.

B. İsimden Fiil Yapan Ekler:

1. -la, -le: ilgeri-le, oy-la-, bas-ta-.
2. -ey ay-: az-ay-, köb-ey-
3. -kar -ker, -gar, -ger: bas-kar-, es-ker.
4. -sın, -sin: jürek-sın-, az-sın-.

C. Fiilden İsim Yapan Ekler:

1. uw, üx-, -w: al-uw, ber-üw, iste-w.
2. -ma, -me, -ba, -be, -pa, -pe: tüy-me, bas-pa, köş-pe.
3. -ıs, -is: al-ıs, kel-is.
4. -ğış, -giş, -qış, -kiş: ur-ğış, at-qış.

D. Fiilden Fiil Yapan Ekler:

1. -ğız, -giz, qız, -kiz: ur-ğız-, kirgiz-, ürgiz-, ayt-qız.

Çokluk Eki: a) Ünlülerden r, v, y'den sonra: -lar, -ler b) l, m, n, ñ, z'den sonra: -dar, -der c) k, p, t, s, ş'den sonra: -tar, -ter

İyelik Ekleri: ata -m üy-im ata-ñ üy-iñ ata-sıüy-i ata-mızüy-imiz ata-ñızüy-iñiz ata-ları (-sı) üy-leri (-i)

İsmin Hal Ekleri: İlgi Hal Eki

1. Ünlülerden n, m, ñ'den sonra: -niñ, -nıñ
2. L, r, v, y, z'den sonra: -dıñ, -dıñ
3. K, p, t, s, ş'den sonra: -tıñ, -tıñ

Yükleme Hali Eki

1. Ünlülerden sonra: -nı, -ni
2. M, n, ñ, l, r, v, y, z'den sonra: -tı, -ti

Yaklaşma Hali Eki:

1. Ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra: -ğa, -ge
2. Tonsuzlardan (sert sessizlerden) sonra: -ka, -ke

Bulunma Hali Eki:

1. Ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra: -da, -de
2. Tonsuzlardan sonra: -ta, -te

Uzaklaşma Hali Eki:

1. Ünlülerden ve tonlu ünsüzlerden sonra: men, -menen
2. Z'den sonra: -ben, -benen
3. Tonsuzlardan sonra: -pen, -penen

Soru Eki:

1. Ünlülerden, l, r, v, y'den sonra: -ma, -me
2. M, n, ñ, z'den sonra: -ba, -be
3. K, p, t, s, ş'den sonra: -pa, -pe

İsim Çekimi: Kazak-pın (kazağım), bala-mın (çocuğum) Kazak-sıñ bala-sıñ
Kazak bala Kazak-pız bala-mız Kazak-sıñdar bala-sıñdar (Olar) Kazak (Olar) bala

İsmın Olumsuz Çekimi: “emes” (değil) kelimesi ile yapılır: Bala emespin (çocuk değilim)

Bilinen Geçmiş Zaman: “edi” (idi) ile yapılır: Bala edim

Öğrenilen Geçmiş Zaman: “eken” (imiş) ile yapılır: Bala ekenbin
Zamirleri: ben, sen, o, biz, siz, onlar. İşaret Zamirleri: bu, şu, o, şurası, burası. Belirtili Zamirler: bu, şu, o. Belirtisiz Zamirler: biri, hiçbir, herkes, kimse, bir şey, hiçbir şey.

Fiil: Bilinen Geçmiş Zaman: Birincisi: -dı, -di, -tı, -ti ekleriyle yapılır. Örnek: geldi, gördü, yazdı.

İkincisi: -gan, -gen, -ken ekleriyle yapılır. Örnek: alırgan, gelgen, gidiyken.

Gelecek Zaman: Birincisi: Ünsüzden sonra -a, -e; ünlüden sonra -y ekiyle yapılır. Örnek: geleceğim, gideceksin, alacak.

İkincisi: Ünsüzden sonra -ar, -er; ünlüden sonra -r ekleriyle belirsiz gelecek zaman yapılır. Örnek: alar, gider, yapar.

Şimdiki Zaman: Birincisi: Ünsüzden sonra -a, -e; ünlüden sonra -y ekleriyle yapılır. Örnek: geliyorum, gidiyorsun, alıyor.

İkincisi: "otur-, yatır-, dur-, git-" yardımcı fiilleriyle yapılır. Örnek: oturuyorum, yatıyorsunuz, gidiyorlar.

Dilek Kipi: -gey, kay, ke, ekleriyle yapılır. Örnek: gitgeyim, gelkeyim, alayım.

Emir Kipi: Aynı bir ek kullanılır. Örnek: alın, gel, yapın.

Olumsuzluk Ekleri: Ünlüden sonra -ma, -me; m, n, ñ, z'den sonra -ba, -be; k, p, t, s, ş'den sonra -pa, -pe ekleri kullanılır. Örnek: gelme, almayın, gitmeyin.

Soru Şekli: -ma, -me, -pa, -pe, -ba, -be ekleriyle yapılır. Örnek: gelir misiniz, yapar mısın?

Soru Kipi: -ğa, -ge ekleriyle yapılır. Örnek: gelge, yapge.

Yaklaşma Kipi: -ğa, -ge ekleriyle yapılır. Örnek: gelge, yapge.

Birleşik Çekimler: Hikaye: Fiil hikaye şekli “edi” (idi) kelimesi ile yapılır. Örnek: aldıydı, yazmıştı. Rivayet: Kip ve zaman eklerinden sonra “eken” (imiş) kelimesi çekilerek rivayet çekimi elde eTürkçesir. Örnek: almışmışım, yazmışmışsınız. Sıfat Fiil: -gan, -gen, -kan, -ken ekleriyle yapılır. Örnek: giden, gelişen, alkan. Zarf Fiil: -ıp, -ip ekleriyle yapılır. Örnek: gidip, gelip (Sevim, 2003).

3.6.Türkiye Türkçesinde Fiil Çekimi

Türkiye Türkçesinde fiil çekimi, Türk Türkçesinin gramer kurallarından biri olan fiil çekimine dayanır. Fiiller, çeşitli eklerin eklenmesi yoluyla çekimlenir ve zaman, kip, şahıs, çoğulluluk gibi çekim unsurlarına göre değişiklik gösterir. Bu çekim ekleri fiillerin anlamını tamamlar ve cümlenin yapısını belirler.

Fiil çekimi Türkiye Türkçesinde şu unsurları içerir:

1. Zaman Çekimi: Fiiller, geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek zaman gibi zaman kavramlarını ifade etmek için çekimlenir. Zaman çekimi ekleri, fiillerin sonuna eklenir.

Örneğin:

Gitmek- Gittim, gidiyorum, gideceğim

2. Kip Çekimi: Fiiller, dilek, şart, emir gibi farklı kipleri ifade etmek için çekimlenir. Kip çekimi ekleri, fiillerin sonuna eklenir.

Örneğin:

Okumak- Oku, okusaydın, okumalıyım

3. Şahıs Çekimi: Fiiller, konuşan kişinin veya konuşulan kişinin şahsına göre çekimlenir. Şahıs çekimi ekleri, fiillerin sonuna eklenir.

Örneğin:

Gitmek- Giderim, gidiyorsun, giderler

4. Çoğul Çekimi: Fiiller, bir konuşmadan veya anlatımdan bahsederken birden fazla kişiyi ifade etmek için çekimlenir. Çoğul çekimi ekleri, fiillerin sonuna eklenir.

Örneğin:

Gitmek- Gideriz, gidiyorsunuz, giderler

Fiil çekimi Türkiye Türkçesinde gramer kurallarına uygun bir şekilde gerçekleştirilir. Fiil köküne çekim ekleri eklenerek çekimlenen fiiller, cümlelerin anlamını ve yapılarını tamamlar. Bu çekim ekleri öğrencilere gramer kuralları ve örnek cümleler aracılığıyla öğretilir ve pratik yapmaları teşvik eTürkçesir.

Formun Üstü

Formun Altı

Türkçe üzerine çalışma yapan Türkologların hemen her konuda farklı görüşlerle birbirinden ayrıldıkları gözlemlenirken fiil çekimleri ile ilgili çalışmalarda genellikle bir uzlaşma sağladıkları görülmektedir. Bu uzlaşma doğrultusunda ortaya genel kabul görmüş şöyle bir 'Fiil Çekimi Tablosu' çıkmaktadır (Delice, 2012):

Tablo 3.12: Türkiye Türkçesinde Asıl Zaman Kiplerinin Çekimi

	Geçmiş	Dolaylı Geçmiş	Geniş Zaman	Şimdiki Zaman	Gelecek Zaman
Bildirme Kipi	sev-di-m	sev-miş-i-m	sev-er-i-m	sev-i-yor-u-m	sev-eceğ-i-m
	sev-di-n	sev-miş-sin	sev-er-sin	sev-i-yor-sun	sev-ecek-sin
	sev-di	sev-miş	sev-er	sev-i-yor	sev-ecek
	sev-di-k	sev-miş-i-z	sev-er-i-z	sev-i-yor-uz	sev-eceğ-i-z
	sev-di-niz	sev-miş-siniz	sev-er-siniz	sev-i-yor-sunuz	sev-ecek-siniz
	sev-di-ler	sev-miş-ler	sev-er-ler	sev-i-yor-lar	sev-ecek-ler
Anlatımla Kipi	sev-di-y-di-m	sev-miş-ti-m	sev-er-di-m	sev-i-yor-du-m	sev-ecek-ti-m
	sev-di- y-di-n	sev-miş-ti-n	sev-er-di-n	sev-i-yor-du-n	sev-ecek-ti-n
	sev-di y-di	sev-miş-ti	sev-er-di	sev-i-yor-du	sev-ecek-ti
	sev-di- y-di-k	sev-miş-ti-k	sev-er-di-k	sev-i-yor-du-k	sev-ecek-ti-k
	sev-di- y-di-niz	sev-miş-ti-niz	sev-er-di-niz	sev-i-yor-du-nuz	sev-ecek-ti-niz
	sev-di- y-di-ler	sev-miş-ti-ler	sev-er-di-ler	sev-i-yor-du-lar	sev-ecek-ti-ler
Söylenti Kipi	Yok	sev-miş-miş-i-m	sev-er-miş-i-m	sev-i-yor-muş-u-m	sev-ecek-miş-i-m
		sev-miş-miş-sin	sev-er- miş-sin	sev-i-yor-muş-su-n	sev-ecek-miş-sin
		sev-miş-miş	sev-er miş	sev-i-yor-muş	sev-ecek-miş
		sev-miş-miş-i-z	sev-er- miş-i-z	sev-i-yor-muş-uz	sev-ecek-miş-i-z
		sev-miş-miş-siniz	sev-er- miş-siniz	sev-i-yor-muş-sunuz	sev-ecek-miş-siniz
		sev-miş-miş-ler	sev-er- miş-ler	sev-i-yor-muş-lar	sev-ecek-miş-ler
Şart Kipi	sev-di-y-se-m	sev-miş-se-m	sev-er-se-m	sev-i-yor-sa-m	sev-ecek-se-m
	sev-di- y-se-n	sev-miş-se-n	sev-er- se-sen	sev-i-yor-sa-n	sev-ecek-se-sen
	sev-di y-se	sev-miş-se	sev-er-se	sev-i-yor-sa	sev-ecek-se
	sev-di- y-se-k	sev-miş-se-k	sev-er- se-k	sev-i-yor-sa-k	sev-ecek-se-k
	sev-di- y-se-niz	sev-miş-se-niz	sev-er- se-siniz	sev-i-yor-sa-nız	sev-ecek-se-niz
	sev-di- y-se-ler	sev-miş-se-ler	sev-er- se-ler	sev-i-yor-sa-lar	sev-ecek-se-ler

Kaynak: Delice (2012)

Tablo 3.13: Türkiye Türkçesinde Uyarı Kiplerinin Çekimi

	Dilek-Şart	İstek	Gereklilik	Buyuru
Bildirme Kipi	sev-se-m	sev-eyim	sev-meli-y-i-m	—
	sev-se-n	sev-e-sin	sev-meli-sin	sev
	sev-se	sev-e	sev-meli	sev-sin
	sev-se-k	sev-elim	sev-meli-y-i-z	—
	sev-se-niz	sev-e-siniz	sev-meli-siniz	sev-in / sev-i-niz
	sev-se-ler	sev-e-ler	sev-meli-ler	sev-sin-ler
Anlatımla Kipi	sev-se-y-di-m	sev-e-y-di-m	sev-meli-y-di-m	Yok
	sev-se-y-di-n	sev-e-y-di-n	sev-meli-y-di-n	
	sev-se-y-di	sev-e-y-di	sev-meli-y-di	
	sev-se-y-di-k	sev-e-y-di-niz	sev-meli-y-di-k	
	sev-se-y-di-niz	sev-e-y-di-niz	sev-meli-y-di-niz	
	sev-se-y-di-ler	sev-e-y-di-ler	sev-meli-y-di-ler	
Söylenti Kipi	sev-se-y-miş-i-m	sev-e-y-miş-i-m	sev-meli-y-miş-i-m	Yok
	sev-se-y-miş-sin	sev-e-y-miş-sin	sev-meli-y-miş-sin	
	sev-se-y-miş	sev-e-y-miş	sev-meli-y-miş	
	sev-se-y-miş-i-z	sev-e-y-miş-i-z	sev-meli-y-miş-i-z	
	sev-se-y-miş-siniz	sev-e-y-miş-siniz	sev-meli-y-miş-siniz	
	sev-se-y-miş-ler	sev-e-y-miş-ler	sev-meli-y-miş-ler	
Şart Kipi	Yok	Yok	sev-meli-y-se-m sev-meli-y-sen sev-meli-y-se sev-meli-y-se-k sev-meli-y-se-niz sev-meli-y-se-ler	Yok

Kaynak: Delice (2012)

3.7. Türkçe Ortaokul Ders Kitabında Fiil Çekimi

Türkçe ortaokul ders kitaplarında fiil çekimleri metinler aracılığıyla sezdirilerek öğretilmesi sağlanmaktadır. 7.sınıf Türkçe ders kitaplarında fiil çekimleri, öğrencilere metinler aracılığıyla öğretilirken, öğrencilerin fiil çekimlerini sezgisel bir şekilde anlamaları hedeflenmektedir. Bu yöntem, dilbilgisi kurallarını gerçek hayatta kullanma becerisini geliştirmek için etkili bir yol olarak kullanılır.

Metinler, öğrencilerin ilgisini çekebilecek konuları içerir ve genellikle öyküler, masallar veya günlük yaşamdan kesitler gibi farklı türleri kapsar. Bu metinler, dilbilgisi konularını somut bir bağlam içinde sunarak öğrencilerin öğrenmeyi daha etkili hale getirir.

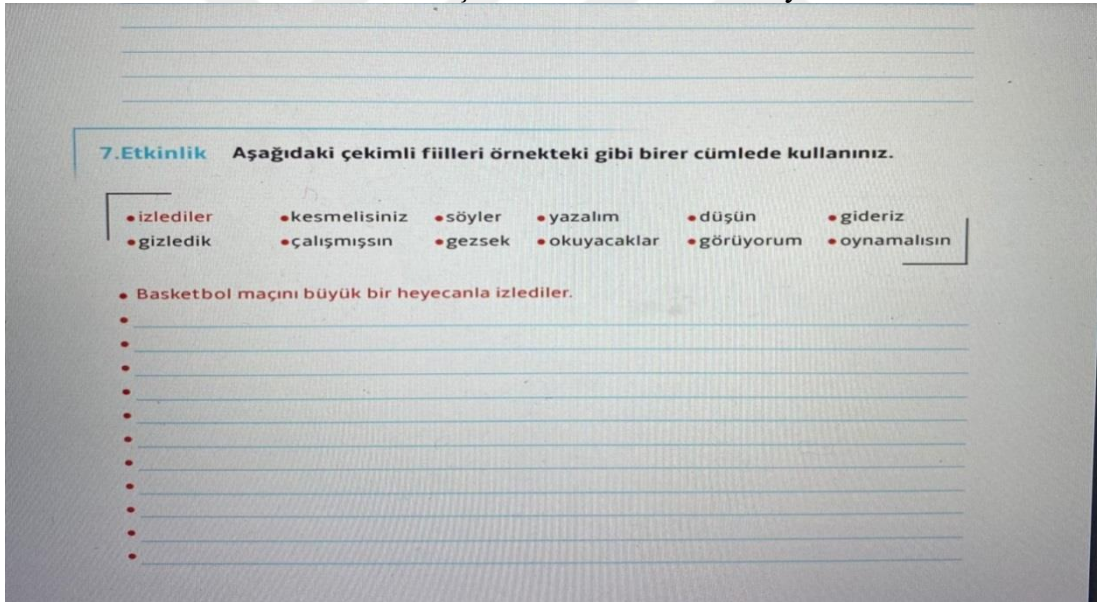
Metinlerin okunmasıyla birlikte, öğrenciler metindeki fiilleri belirlemek için yönlendirilir. Fiillerin vurgulanması, öğrencilerin fiillerin metindeki kullanımlarını fark etmelerini sağlar. Öğretmenler, örnek cümlelerle ve metnin içeriğiyle bağlantılı olarak fiil çekimlerini açıklar ve öğrencilere görsel materyallerle destekleyerek örnekler verir.

Bu süreçte, öğrenciler fiil çekimlerini metin içindeki zaman, şahıs ve çekim ekleriyle ilişkilendirmeyi öğrenirler. Metindeki fiil çekimlerinin rolü ve işlevi açıklanırken, öğrencilere Türkçesin anlatım gücüne nasıl katkıda bulunduğu ve metnin amacını nasıl desteklediği gösterilir.

Uygulama aşamasında, öğrencilere örnek cümleler verilir ve bu cümleleri analiz ederek fiil çekimlerini uygulamaları istenir. Öğretmenler, öğrencilerin yanlışlarını düzeltir ve doğru kullanımı gösterir. Bu uygulamalar, öğrencilerin fiil çekimlerini anlamalarını pekiştirir ve gerçek hayatta dilbilgisi kurallarını kullanmalarına yardımcı olur.

Bu yöntemle, öğrenciler dilbilgisi kurallarını sadece teorik olarak değil, gerçek metinlerde kullanarak öğrenirler. Bu da öğrencilerin dil becerilerini geliştirir ve daha güçlü bir dil anlayışı kazanmalarını sağlar.

Resim 3.8: Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 26

Bu örnekte, fiil çekimleri doğrudan kullanılarak öğrencilere örnek cümleler verilmektedir. Her bir çekimli fiil, örnekteki gibi birer cümlede kullanılarak öğrencilere örnek oluşturma ve uygulama fırsatı sunulmaktadır. Bu tür etkinliklerle öğrenciler, fiillerin çekimlerini doğru bir şekilde kullanmayı öğrenir ve çeşitli dilbilgisi yapılarını anlamlandırır.

Öğrenciler, örnekte verilen fiil çekimlerini kullanarak cümle kurarken zaman kiplerine, şahıs eklerine ve fiilin anlamına dikkat etmelidir. Bu şekilde, fiillerin farklı

zamanlarda nasıl çekimlendiğini, şahıs ekleriyle nasıl uyum sağladığını ve cümlelerdeki anlam farklılıklarını kavrayabilirler.

Bu tür etkinlikler, öğrencilerin dilbilgisi becerilerini güçlendirmeye, fiil çekimlerini pratik yaparak pekiştirmeye ve doğru bir şekilde kullanmaya yardımcı olur.

Resim 3.9: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 31

7.Etkinlik Aşağıdaki cümlelerde koyu harflerle yazılmış çekimli fiilleri inceleyiniz. Eylemin zamanını dikkate alarak cümleleri örnekteki gibi eşleştiriniz.

a) Ayşe yarınki piknik için hazırlık **yapıyor**.
b) Eve gelir gelmez odasına **gitmiş**.
c) Yazın hep beraber güzel bir tatil **yapacağız**.
ç) Günün ilk saatlerinde deniz kenarında **yürürüm**.
d) Makalesini geçen yıl dergide **yayımladı**.

● Eylem başkasından duyulmuştur. ● Eylem her zaman yapılır.

● Eylem söylendiği anda yapılmaktadır. ● Eylem geçmişte yapılmıştır. ● Eylem henüz gerçekleşmemiştir.

Bu örnekte ise, çekimli fiillerin zamanlarına dikkat edilerek cümlelerin örnekteki gibi eşleştirilmesi isteniyor. Cümlelerin çekimlerine göre eşleştirilmesi:

1. Ayşe yarınki piknik için hazırlık yapıyor. (Gelecek zaman)
2. Eve gelir gelmez odasına gitmiş. (Geçmiş zaman)
3. Yazın hep beraber güzel bir tatil yapacağız. (Gelecek zaman)
4. Günün ilk saatlerinde deniz kenarında yürürüm. (Şimdiki zaman)
5. Makalesini geçen yıl dergide yayımladı. (Geçmiş zaman)

Bu örnekte öğrencilere, cümlelerdeki fiillerin zamanlarını belirlemeleri ve doğru zamana göre eşleştirme yapmaları istenmektedir. Bu şekilde, öğrenciler fiillerin zaman kiplerini anlamlandırarak cümleleri doğru şekilde eşleştirebilirler. Bu tür etkinlikler, öğrencilerin fiil çekimlerini ve zaman kiplerini anlama ve uygulama becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur.

Resim 3.10: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 31

8.Etkinlik Aşağıdaki fiilleri şimdiki zaman kip ekiyle çekimleyerek birer cümlede kullanınız. Bu fiillerin çekimlenmiş hallerinde oluşan değişimi açıklayınız.

gizlemek: _____
kaplamak: _____
oynamak: _____
cevaplamak: _____

Oluşan Değişimin Nedeni _____

31

Bu örnekte, öğrencilerden verilen fiilleri şimdiki zaman kip ekiyle çekimleyerek birer cümlede kullanmaları ve çekimlenmiş hallerinde oluşan değişimi açıklamaları istenmektedir.

1. Gizliyorum: Bu bilgiyi başkalarından saklıyorum. (Gizlemek fiili "şimdiki zaman" kip eki olan "-iyor" ekini alarak "gizliyorum" şekline dönüşmüştür. Fiilin çekimlenmiş haliyle eylem şu an gerçekleşmekte veya devam etmektedir.)
2. Kaplıyorum: Yemek masasını örtüyle kaplıyorum. (Kaplamak fiili "şimdiki zaman" kip eki olan "-iyor" ekini alarak "kaplıyorum" şekline dönüşmüştür. Fiilin çekimlenmiş haliyle eylem şu an gerçekleşmekte veya devam etmektedir.)
3. Oynuyorum: Arkadaşlarımla parkta oynuyorum. (Oynamak fiili "şimdiki zaman" kip eki olan "-iyor" ekini alarak "oynuyorum" şekline dönüşmüştür. Fiilin çekimlenmiş haliyle eylem şu an gerçekleşmekte veya devam etmektedir.)
4. Cevaplıyorum: Soruları doğru şekilde cevaplıyorum. (Cevaplamak fiili "şimdiki zaman" kip eki olan "-iyor" ekini alarak "cevaplıyorum" şekline dönüşmüştür. Fiilin çekimlenmiş haliyle eylem şu an gerçekleşmekte veya devam etmektedir.)

Oluşan değişim, fiillerin şimdiki zaman kipiyle çekimlenerek anlam ve zaman açısından güncellenmesidir. "-iyor" ekini alarak fiiller, şu anda gerçekleşmekte olan veya devam eden eylemleri ifade eder. Bu şekilde, fiillerin çekimlenmiş halleriyle cümlelerin anlamı ve zamanı da değişir.

Resim 3.11: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 32

9.Etkinlik Aşağıdaki cümlelerde koyu harflerle yazılmış fiillerin hangi durumu ifade ettiğini örnekteki gibi işaretleyiniz.

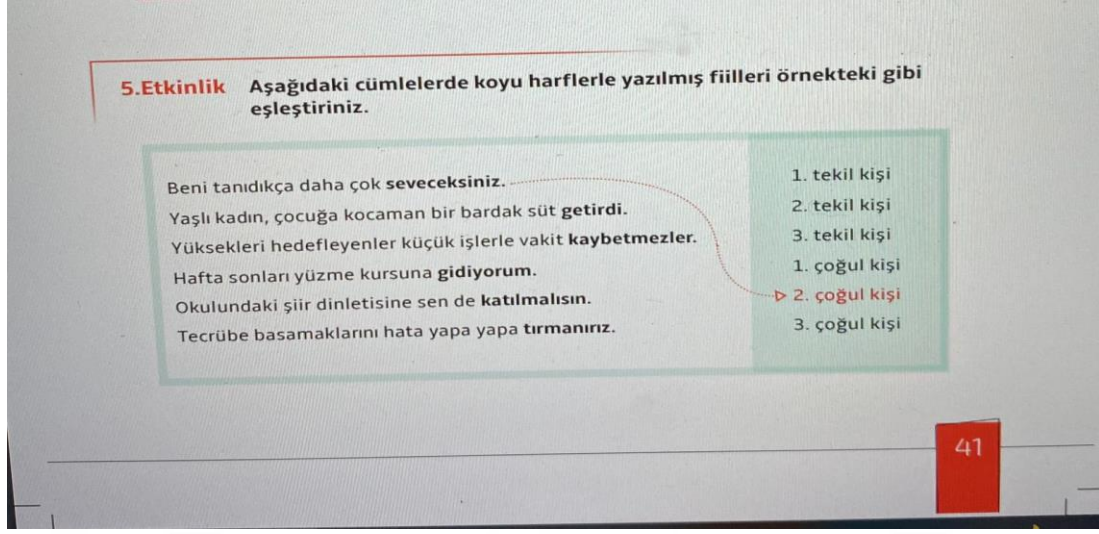
Cümleler	Şart Bildiren	Gereklik Bildiren	İstek Bildiren	Emir Bildiren
Yarına kadar bu parayı vermeliyim .		✓		
Zamanında yola çıkarsak geç kalmayız.				
Ona her şeyi olduğu gibi anlatalım .				
Evden çıkarken anahtarını yanına alsın .				
Gitmeden onu bir daha göreyim .				
Aldığın çiçekleri her gün sulamalısın .				

Bu örnekte, öğrencilere cümlelerdeki koyu harflerle yazılmış fiillerin hangi durumu ifade ettiğini belirlemeleri ve işaretlemeleri istenmektedir. Bu tür etkinliklerle öğrencilerin dilbilgisi becerileri ve anlama yetenekleri geliştirilmektedir.

Öğrenciler, verilen cümlelerdeki fiilleri inceleyerek hangi durumu ifade ettiklerini belirlemekte ve işaretlemektedir. Bu durumlar şart bildiren, gereklilik bildiren, istek bildiren veya emir bildiren durumları içerebilir. Öğrenciler, fiillerin cümledeki anlam ve kullanım bağlamına dikkat ederek doğru durumu belirlemeye çalışır.

Bu tür etkinliklerin amacı, öğrencilerin fiil çekimlerini anlama, fiillerin anlam ve kullanım amaçlarına göre sınıflandırma becerilerini geliştirmektir. Öğrenciler, farklı durumlarda kullanılan fiilleri tanıyarak, cümlelerin anlamını daha iyi anlamlandırır ve dilbilgisi yapılarını doğru bir şekilde kullanma becerilerini geliştirir. Ayrıca, cümlelerdeki anlam vurgusunu fark etmeleri ve Türkçesin iletişim amacını doğru şekilde yerine getirmeleri hedeflenir.

Resim 3.12: Türkçe Ders Kitabı 7 Sınıf

Bu örnekte, fiil çekimleri etkinliğiyle öğrencilere cümlelerdeki koyu harflerle yazılmış fiilleri özneyle uyumlu şekilde eşleştirmeleri istenmektedir. Bu etkinlikle öğrencilerin fiil çekimlerini anlama ve uygulama becerileri geliştirilmektedir.

Öğrenciler, verilen cümleleri dikkatlice okuyarak, fiilleri hangi özneye uygun olduğunu belirlemeye çalışır. Eşleştirme yaparken, fiillerin kişi ve çoğul/tekil durumuna dikkat etmek önemlidir.

Örnekte verilen "1. tekil kişi, 2. tekil kişi, 3. tekil kişi, 1. çoğul kişi, 2. çoğul kişi, 3. çoğul kişi" gibi özne türlerine göre fiilleri çekimlemek gerekmektedir.

- "Beni tanıdıkça daha çok seveceksiniz." cümlesinde "seveceksiniz" fiili 2. çoğul kişiye çekimlenmiştir.
- "Yaşlı kadın, çocuğa kocaman bir bardak süt getirdi." cümlesinde "getirdi" fiili 3. tekil kişiye çekimlenmiştir.
- "Yüksekleri hedefleyenler küçük işlerle vakit kaybetmezler." cümlesinde "kaybetmezler" fiili 3. çoğul kişiye çekimlenmiştir.
- "Hafta sonları yüzme kursuna gidiyorum." cümlesinde "gidiyorum" fiili 1. tekil kişiye çekimlenmiştir.
- "Okulundaki şiir dinletisine sen de katılmalısın." cümlesinde "katılmalısın" fiili 2. tekil kişiye çekimlenmiştir.

- "Tecrübe basamaklarını hata yapa yapa tırmanırız." cümlesinde "tırmanırız" fiili 1. çoğul kişiye çekimlenmiştir.

Bu etkinlikte öğrenciler, fiillerin özneye uyumlu olarak nasıl çekimlendiğini anlamayı ve uygulamayı öğrenirler. Ayrıca, fiil çekimlerini kullanarak cümlelerin anlamını doğru bir şekilde ifade etmeyi öğrenirler. Bu da dilbilgisi becerilerini geliştirir ve Türkçesin iletişim amacına uygun olarak kullanmalarını sağlar.

Resim 3.13: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 51

8.Etkinlik a) Aşağıda mastar hâlinde verilmiş fiilleri istenen kip ve kişi ekleriyle çekimleyerek örnekteki gibi yazınız.

göstermek	duyulan geçmiş zaman	3. çoğul kişi	<u>göster-miş-ler</u>
sormak	gereklilik kipi	2. çoğul kişi	_____
araştırmak	şart kipi	1. çoğul kişi	_____
yazmak	gelecek zaman	1. tekil kişi	_____
temizlemek	emir kipi	2. tekil kişi	_____
çekmek	şimdiki zaman	3. çoğul kişi	_____
beklemek	istek kipi	1. tekil kişi	_____
görüşmek	bilinen geçmiş zaman	3. tekil kişi	_____

b) Çekimlediğiniz fiillerin anlamlarında oluşan değişiklikleri yazınız.

Fiil çekimleri bu örnekte şu şekilde işlenmektedir:

a) Verilen mastar hâlindeki fiiller şimdiki zaman, geçmiş zaman, gelecek zaman, gereklilik kipi, şart kipi, emir kipi, istek kipi ve bilinen geçmiş zaman gibi çeşitli kip ve kişi ekleriyle çekimlenmektedir.

- Göstermek:
 - Geçmiş zaman (3. çoğul kişi): göstermişler
 - Gereklilik kipi (2. çoğul kişi): göstermelisiniz
- Sormak:
 - Şimdiki zaman (1. çoğul kişi): soruyoruz
 - Gelecek zaman (3. tekil kişi): soracak
- Araştırmak:
 - Emir kipi (1. tekil kişi): araştırayım

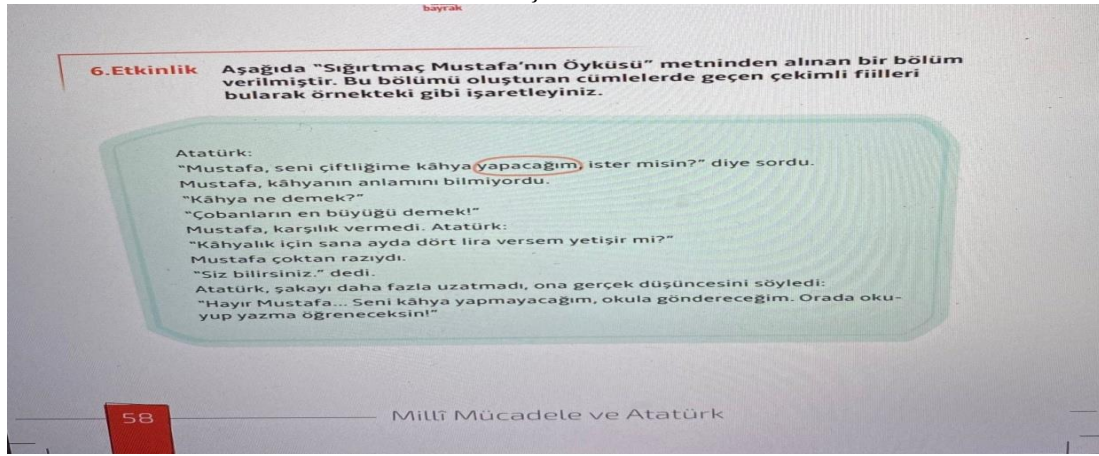
- İstek kipi (3. tekil kişi): araştırsın
- Yazmak:
 - Gelecek zaman (2. tekil kişi): yazacaksın
 - Bilinen geçmiş zaman (3. çoğul kişi): yazmışlar
- Temizlemek:
 - Geçmiş zaman (1. tekil kişi): temizledim
 - Şart kipi (2. çoğul kişi): temizleseniz
- Çekmek:
 - Gelecek zaman (1. çoğul kişi): çekeceğiz
 - Şimdiki zaman (3. tekil kişi): çeker
- Beklemek:
 - Geçmiş zaman (3. çoğul kişi): beklemişler
 - Gereklilik kipi (1. tekil kişi): beklemeliyim
- Görüşmek:
 - Şart kipi (3. tekil kişi): görüşse
- Duyulan:
 - İstek kipi (2. çoğul kişi): duyulasınız
 - Bilinen geçmiş zaman (1. tekil kişi): duyulmuşum

b) Fiillerin çekimlenmesiyle anlamlarında değişiklikler meydana gelir. Örneğin:

- Göstermek:
 - Göster-miş-ler: Gösterme eyleminin geçmiş zamanda gerçekleştirildiğini ve fiilin 3. çoğul kişiye göre çekimlendiğini ifade eder.
- Sormak:
 - Soruyor-uz: Şu anda sorma eyleminin 1. çoğul kişi tarafından gerçekleştirildiğini ifade eder.
- Araştırmak:

- Araştırma-yım: Arama eyleminin 1. tekil kişi tarafından gerçekleştirildiğini ifade eder.
- Yazmak:
 - Yazacak-sın: Yazma eyleminin gelecekte 2. tekil kişi tarafından gerçekleştirileceğini ifade eder.
- Temizlemek:
 - Temizle-di-m: Temizleme eyleminin geçmiş zamanda

Resim 3.14: Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf

Fiil çekimleri bu örnekte şu şekilde işlenmektedir:

Atatürk: “Mustafa, seni çiftliğime kâhya yapacağım, ister misin?” diye sordu.

- Yap-acağ-ım: yapma eyleminin 1. tekil kişiye göre şimdiki zaman çekimindedir.

Mustafa, kâhyanın anlamını bilmiyordu.

- Bil-me-di: bilmeme eyleminin geçmiş zaman çekimindedir.

Atatürk: “Kâhya ne demek?”

- De-mek: deme eyleminin şimdiki zaman çekimindedir.

“Çobanların en büyüğü demek!”

- De-mek: deme eyleminin şimdiki zaman çekimindedir.

Mustafa, karşılık vermedi.

Atatürk: “Kâhyalık için sana ayda dört lira versem yetişir mi?”

- Ver-se-m: verme eyleminin şart kipi çekimindedir.

Mustafa çoktan razıydı.

- ra-zı-y-dı: razı olma eyleminin geçmiş zaman çekimindedir.

Atatürk, şakayı daha fazla uzatmadı, ona gerçek düşüncesini söyledi:

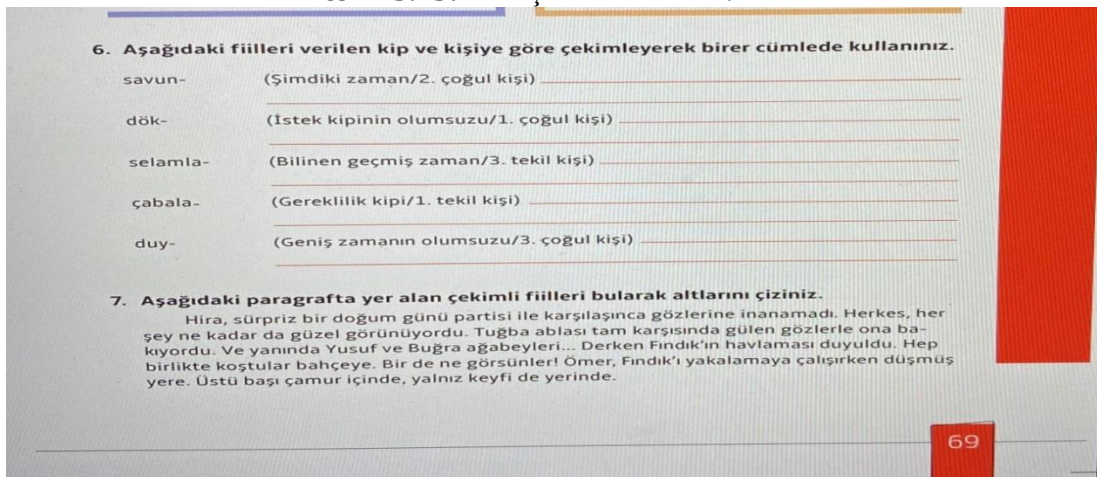
- Uzat-ma-dı: uzatma eyleminin geçmiş zaman çekimindedir.

“Hayır Mustafa... Seni kâhya yapmayacağım, okula göndereceğim. Orada okuyup yazma öğreneceksin!”

- Yap-ma-ya-cağ-ım: yapmama eyleminin 1. tekil kişiye göre şimdiki zaman çekimindedir.
- Gönder-eceğ-im: gönderme eyleminin 1. tekil kişiye göre şimdiki zaman çekimindedir.
- Öğren-eceksin: öğrenme eyleminin 2. tekil kişiye göre şimdiki zaman çekimindedir.

Bu şekilde, metindeki çekimli fiiller belirlenmiş ve örnekteki gibi işaretlenmiştir. Fiil çekimleri, eylemlerin zamana, kişiye ve kip durumuna göre çeşitli eklerle değişiklik gösterir. Bu örnekteki fiiller, şimdiki zaman, geçmiş zaman ve şart kipi gibi farklı çekimlere sahiptir.

Resim 3.15: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf

Fiil çekimleri bu örnekte şu şekilde işlenmektedir:

- Savun- (Şimdiki zaman/2. çoğul kişi): savunma eyleminin şimdiki zaman çekimi, 2. çoğul kişiye göre. Örnek cümle: Siz savunuyorsunuz.

- Dök- (İstek kipinin olumsuzu/1. çoğul kişi): dökme eyleminin istek kipinin olumsuz çekimi, 1. çoğul kişiye göre. Örnek cümle: Biz dökmeyelim.
- Selamla- (Bilinen geçmiş zaman/3. tekil kişi): selamlama eyleminin bilinen geçmiş zaman çekimi, 3. tekil kişiye göre. Örnek cümle: O selamladı.
- Çabala- (Gereklilik kipi/1. tekil kişi): çabalamak eyleminin gereklilik kipi çekimi, 1. tekil kişiye göre. Örnek cümle: Ben çabalamalıyım.
- Duy- (Geniş zamanın olumsuzu/3. çoğul kişi): duyma eyleminin geniş zamanın olumsuz çekimi, 3. çoğul kişiye göre. Örnek cümle: Onlar duymazlar.

Bu şekilde, fiiller verilen kip ve kişiye göre çekimlenmiş ve örnek cümlelerde kullanılmıştır. Fiil çekimleri, eylemin zamanına, kipine ve kişisine bağlı olarak değişiklik gösterir. Her çekim, farklı bir anlam veya dilbilgisi kuralını ifade eder.

Resim 3.16: Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 77

7.Etkinlik

Bulmak (Istanbul) → **Gelecek Zaman** 2. Çoğul Kişi (Bursa)

Gezmek (Ankara) → **Şart Kipi** 2. Tekil Kişi (Samsun)

İstek Kipinin Olumsuzu 1. Çoğul Kişi (Ordu)

Gereklilik Kipinin Olumlu Sorusu 2. Çoğul Kişi (Isparta)

Geçmiş Zamanın Olumsuz Sorusu 2. Çoğul Kişi (Izmir)

Şimdiki Zamanın Olumsuzu 1. Çoğul Kişi (Izmir)

a) "Gezmek" fiili İstanbul'dan Ordu'ya seyahat edecektir. Gezmek fiilinin seyahati sırasında uğradığı illerdeki çekimlenmiş hallerini uygun kutucuklara yazınız.

Ankara	Samsun	Ordu

b) "Bulmak" fiili İstanbul'dan Isparta'ya seyahat edecektir. Bulmak fiilinin seyahati sırasında uğradığı illerdeki çekimlenmiş hallerini uygun kutucuklara yazınız.

Bursa	Izmir	Isparta

Fiil çekimleri bu örnekte şu şekilde işlenmektedir:

- Hira, sürprizbirdoğumgünüpartisiilekarşılaşincagözlerineinanamadı.
- Herkes, her şey ne kadar da güzelgörünüyordu.
- Tuğba ablası tam karşısındagülengözlerleonabakıyordu.
- Ve yanında Yusuf ve Buğra ağabeyleri...

- Derken Fındık'ın havlaması duyuldu.
- Hep birlikte koştular bahçeye.
- Bir de ne görsünler! Ömer, Fındık'ı yakalamaya çalışırken düşmüş yere.
- Üstü başı çamur içinde, yalnız keyfi de yerinde.

Yukarıdaki paragrafta çekimli fiiller aşağıdaki şekilde altı çizilerek gösterilmiştir:

- Hira, sürpriz bir doğum günü partisi ile karşılaşınca gözlerine inanamadı.
- Herkes, her şey ne kadar da güzel görünüyordu.
- Tuğba ablası tam karşısında gülen gözlerle ona bakıyordu.
- Ve yanında Yusuf ve Buğra ağabeyleri...
- Derken Fındık'ın havlaması duyuldu.
- Hep birlikte koştular bahçeye.
- Bir de ne görsünler! Ömer, Fındık'ı yakalamaya çalışırken düşmüş yere.
- Üstü başı çamur içinde, yalnız keyfi de yerinde.

Çekimli fiiller, cümledeki eylemleri zaman, kişi ve çekim ekleriyle ifade eder. Bu örnekte çekimli fiiller, eylemin zamanına ve cümlenin anlamına bağlı olarak değişik çekim ekleriyle kullanılmıştır. Her çekim ekleri, eylemin yapıldığı zamana, kişiye veya duruma göre farklı anlamlar ifade eder.

Resim 3.17: Türkçe Ders Kitabı 7. Sınıf Sayfa 84

5.Etkinlik Tabloda verilen fiilleri belirtilen özelliklere uygun şekilde örnekteki gibi çekimleyiniz.

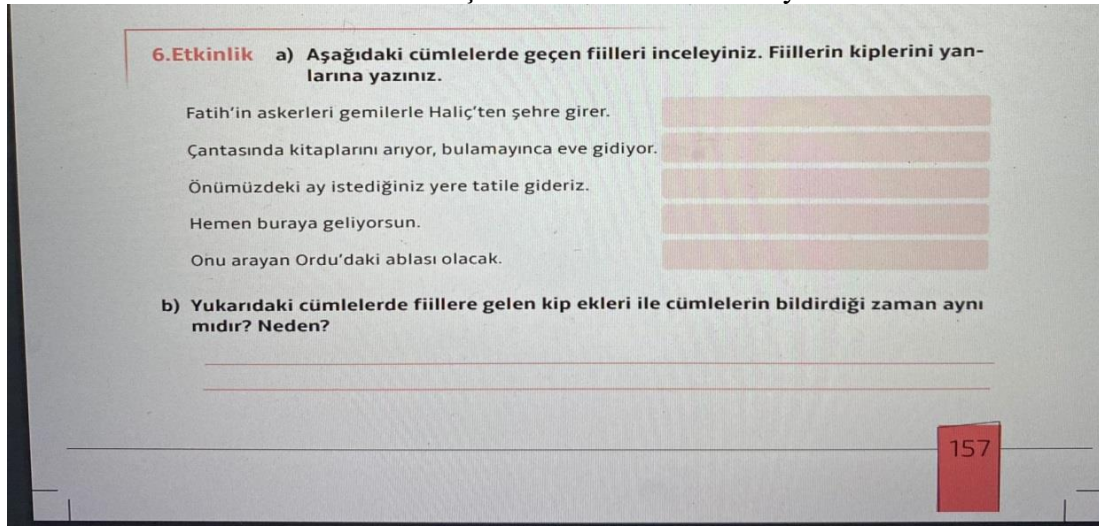
Fiil Kök/Gövde	Kip	Kişi	Çekimlenmiş hâli
yakala-	Gelecek zaman	2. tekil kişi	yakalayacaksın
kullan-	İstek kipi	1. çoğul kişi	
al-	Şart kipi	3. çoğul kişi	
uza-	Duyulan geçmiş zaman	2. tekil kişi	
sergile-	Emir kipi	2. çoğul kişi	
tat-	Şimdiki zaman	1. tekil kişi	
ara-	Gereklilik kipi	1. çoğul kişi	
paslan-	Geniş zaman	3. tekil kişi	

Fiil Kök/Gövde: Çekimlenmiş Hali yakala-: yakalayacaksın (Gelecek zaman, 2. tekilkişi) kullan-: kullanalım (İstekkipi, 1. çoğulkişi) al-: alsınlar (Şartkipi, 3. çoğulkişi)

uza-: uzandın (Duyulan geçmiş zaman, 2. tekilkişi) sergile-: sergileyin (Emir kipi, 2. çoğulkişi) tat-: tadarım (Şimdiki zaman, 1. tekilkişi) ara-: aramalısınız (Gereklilik kipi, 1. çoğulkişi) paslan-: paslanır (Geniş zaman, 3. tekilkişi)

Yukarıdaki fiiller, belirtilen özelliklere göre çekimlenmiş halleriyle verilmiştir. Her bir fiil, belirli bir kip, kişi ve zaman durumuyla kullanılmıştır. Örneğin, "yakala-" fiili gelecek zaman kipiyle 2. tekil kişiye çekimlenmiş olarak "yakalayacaksın" şeklinde kullanılmıştır. Benzer şekilde diğer fiiller de çekimlenmiş hallerine uygun olarak cümlelerde yer almıştır.

Resim 3.18: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 157

Cümlelerdeki fiillerin kiplerini ve cümlelerin bildirdiği zamanı inceleyelim:

1. "girer" fiili: Şimdiki zaman kipi.
2. "arıyor" fiili: Şimdiki zaman kipi.
3. "bulamayınca" fiili: Duyulan geçmiş zaman kipi.
4. "gidiyor" fiili: Şimdiki zaman kipi.
5. "gideriz" fiili: Gelecek zaman kipi.
6. "geliyorsun" fiili: Şimdiki zaman kipi.
7. "olacak" fiili: Gelecek zaman kipi.

Cümlelerdeki fiillerin kipleri genellikle cümlelerin bildirdiği zamana uygundur. Ancak 3. cümlede "bulamayınca" fiili, duyulan geçmiş zaman kipine sahiptir. Bu durum,

cümlede geçen olayın geçmişte gerçekleştiğini ve kitapların bulunamadığını ifade etmektedir.

Diğer cümlelerdeki fiiller ise genellikle şimdiki zaman veya gelecek zaman kiplerindedir ve cümlelerin bildirdiği zamana uyumlu olarak kullanılmıştır.

Bu şekilde, cümlelerdeki fiillerin kipleri, cümlelerin anlatmak istediği zaman Türkçesimini aktarmak için kullanılmıştır.

Resim 3.19: Türkçe Ders Kitabı 7 Sınıf

8.Etkinlik Aşağıdaki cümlelerde kullanılan çekimli fiillerin hangi kiple çekimlendiğini ve hangi kipin anlamını verecek biçimde kullanıldığını örnekteki gibi yazınız.		
Atatürk 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkar.	Kullanılan Kip Geniş Zaman	Kastedilen Kip Geçmiş Zaman
Odandaki bu dağınıklığı hemen toplayacaksın.	Kullanılan Kip	Kastedilen Kip
Haftaya cuma günü Ankara'ya gidiyoruz.	Kullanılan Kip	Kastedilen Kip
Hesabımı kapatmak için gereken belgeleri ancak yarın getiririm.	Kullanılan Kip	Kastedilen Kip
Bu tartışma bir an önce son bulacak.	Kullanılan Kip	Kastedilen Kip
Hülya elindeki sepeti yavaşça kayanın üzerine bırakır.	Kullanılan Kip	Kastedilen Kip
Onunla iddiaya Ecemsi girmiş olacak.	Kullanılan Kip	Kastedilen Kip
Annem her hafta sonu erkenden pazara gidiyor.	Kullanılan Kip	Kastedilen Kip
Kim bilir, yarın neler neler yaşanır?	Kullanılan Kip	Kastedilen Kip

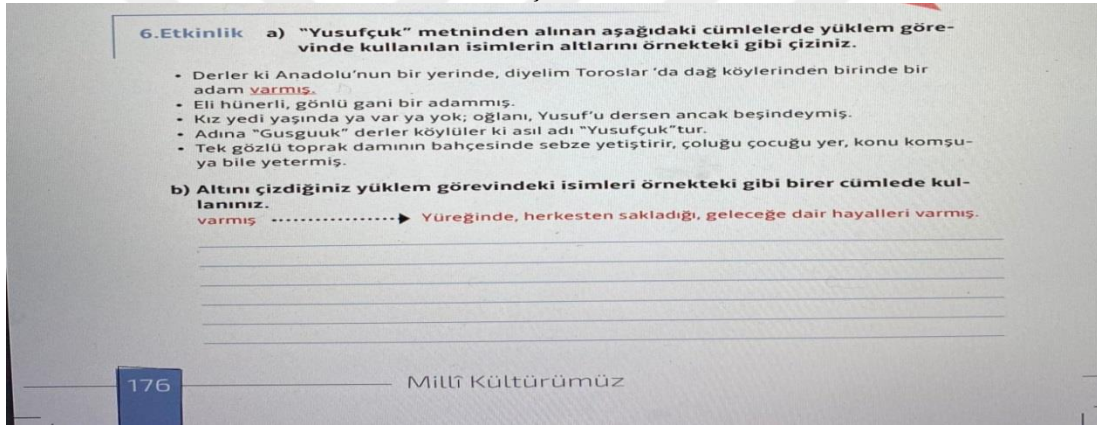
Cümlelerde kullanılan çekimli fiillerin kiplerini ve kipin anlamını aşağıdaki gibi yazalım:

1. "çıkarm" fiili: Geçmiş zaman kipi (19 Mayıs 1919'da gerçekleşen bir olayı anlatır).
2. "toplayacaksın" fiili: Gelecek zaman kipi (belirli bir zamanda gerçekleşecek bir eylemi ifade eder).
3. "gidiyoruz" fiili: Şimdiki zaman kipi (yakın bir gelecekte gerçekleşecek bir eylemi ifade eder).
4. "getiririm" fiili: Şimdiki zaman kipi (gelecekte gerçekleşecek bir eylemi ifade eder).
5. "bulacak" fiili: Gelecek zaman kipi (yakın bir zamanda gerçekleşecek bir eylemi ifade eder).

6. "bırakır" fiili: Şimdiki zaman kipi (anlatılan olayın şu an gerçekleştiğini ifade eder).
7. "olacak" fiili: Gelecek zaman kipi (gelecekte gerçekleşecek bir olayı ifade eder).
8. "gidiyor" fiili: Şimdiki zaman kipi (düzenli olarak her hafta sonu gerçekleşen bir eylemi ifade eder).
9. "yaşanır" fiili: Gelecek zaman kipi (gelecekte gerçekleşebilecek olayları ifade eder).

Bu şekilde, cümlelerde kullanılan çekimli fiillerin hangi kiple çekimlendiği ve hangi kipin anlamını verdiği açıklanmıştır.

Resim 3.20: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf

Fiil çekimleri bu örnekte şu şekilde işlenmektedir:

a) Yüklem görevinde kullanılan isimleri altını çizelim:

- Derler ki Anadolu'nun bir yerinde, diyelim Toroslar'da dağ köylerinden birinde bir adam varmış.
- Eli hünerli, gönlü gani bir adammış.
- Kız yedi yaşında ya var ya yok; oğlanı, Yusuf'u dersin ancak beşindeymiş.
- Adına "Gusguuk" derler köylüler ki asıl adı "Yusufçuk"tur.
- Tek gözlü toprak damının bahçesinde sebze yetiştirir, çoluğu çocuğu yer, konu komşuya bile yetermiş.
- Varmış Yüreğinde, herkesten sakladığı, geleceğe dair hayalleri varmış.

b) Altını çizdiğimiz yüklem görevindeki isimleri örnekteki gibi birer cümlede kullanalım:

- Anadolu'nun bir yerinde, diyelim Toroslar'da dağ köylerinden birinde bir adam varmış.
- Eli hünerli, gönlü gani bir adamdır.
- Kız yedi yaşında ya var ya yok; oğlanı, Yusuf'u dersin ancak beşindedir.
- Adına "Gusguuk" derler köylüler ki asıl adı "Yusufçuk"tur.
- Tek gözlü toprak damının bahçesinde sebze yetiştirir, çoluğu çocuğu yer, konu komşuya bile yeter.
- Yüreğinde, herkesten sakladığı, geleceğe dair hayalleri vardır.

Bu şekilde, yüklem görevinde kullanılan isimleri örnekteki gibi çizdik ve ayrıca her birini birer cümlede kullanarak örnekler oluşturduk. İsimlerin altını çizerek vurguladık ve anlamlarını cümleler içinde belirttik.

Resim 3.21: Türkçe Ders Kitabı 7 Sınıf Sayfa 184

7.Etkinlik Aşağıda verilen isimleri karşılarında belirtilen ek fiillerle çekimleyerek örnekteki gibi birer cümlede kullanınız.		
Sözcükler		Cümleler
çalışkan	(idi)	Ali, ilkokul yıllarında çok çalışkandı.
heyecanlı	(ise)	
zeki	(imiş)	
önemsiz	(-dir)	
sevinçli	(imiş)	
asabi	(idi)	
canlı	(ise)	
solgun	(-dir)	
saglıklı	(ise)	

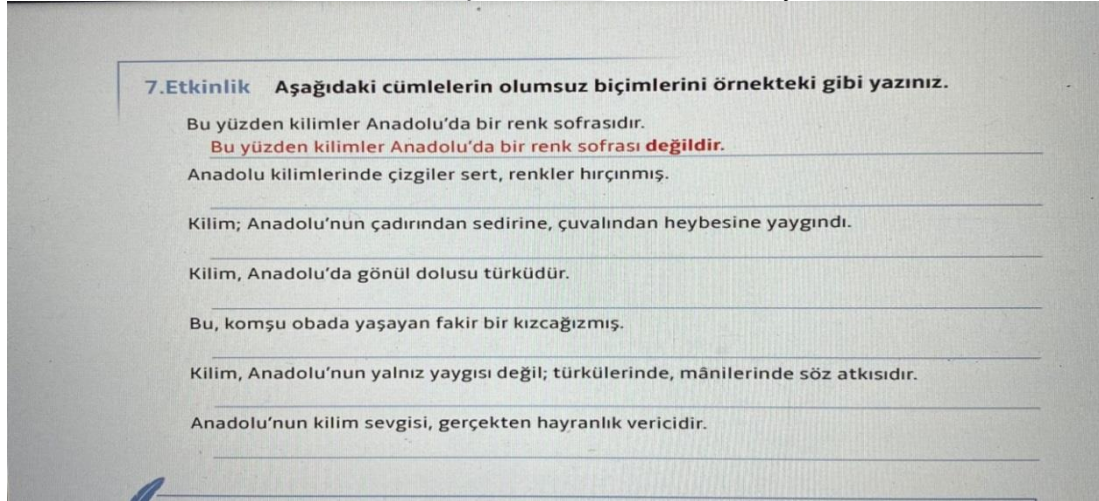
Verilen isimleri belirtilen ek fiillerle çekimleyerek örnekteki gibi birer cümlede kullanalım:

1. çalışkan (idi): Ali, ilkokul yıllarında çok çalışkandı.
2. heyecanlı (ise): Etkinlik öncesinde herkes heyecanlıydı.
3. zeki (imiş): Ayşe, zeki bir öğrenciymiş.

4. önemsiz (-dir): Bu konu gerçekten önemsizdir.
5. sevinçli (imiş): Haberi duyunca sevinçliymiş.
6. asabi (idi): O, genellikle asabiydi.
7. canlı (ise): Bahar geldiğinde doğa canlanır.
8. solgun (-dir): Yorgunluktan dolayı yüzü solgundu.
9. sağlıklı (ise): Düzenli egzersiz yaparak sağlıklı kalabilirsiniz.

Yukarıdaki cümlelerde verilen isimler, belirtilen ek fiillerle çekimlenerek kullanılmıştır. Her bir isim, kendisine uygun çekim ekleriyle cümlede kullanılarak anlamı ifade edilmiştir.

Resim 3.22: Türkçe Ders Kitabı 7 Sınıf Sayfa 191

Aşağıdaki cümlelerin olumsuz biçimlerini örnekteki gibi yazalım:

1. Bu yüzden kilimler Anadolu'da bir renk sofrasıdır.
 - Bu yüzden kilimler Anadolu'da bir renk sofrası değildir.
2. Anadolu kilimlerinde çizgiler sert, renkler hırçınmış.
 - Anadolu kilimlerinde çizgiler sert değil, renkler hırçın değilmiş.
3. Kilim; Anadolu'nun çadırından sedirine, çuvalından heybesine yaygındı.
 - Kilim; Anadolu'nun çadırından sedirine, çuvalından heybesine yaygın değildi.
4. Kilim, Anadolu'da gönül dolusu türküdür.
 - Kilim, Anadolu'da gönül dolusu türküdür.

5. Bu, komşu obada yaşayan fakir bir kızcağızmış.

- Bu, komşu obada yaşayan fakir bir kızcağız değilmiş.

6. Kilim, Anadolu'nun yalnız yaygısı değil; türkülerinde, mânilerinde söz atkısıdır.

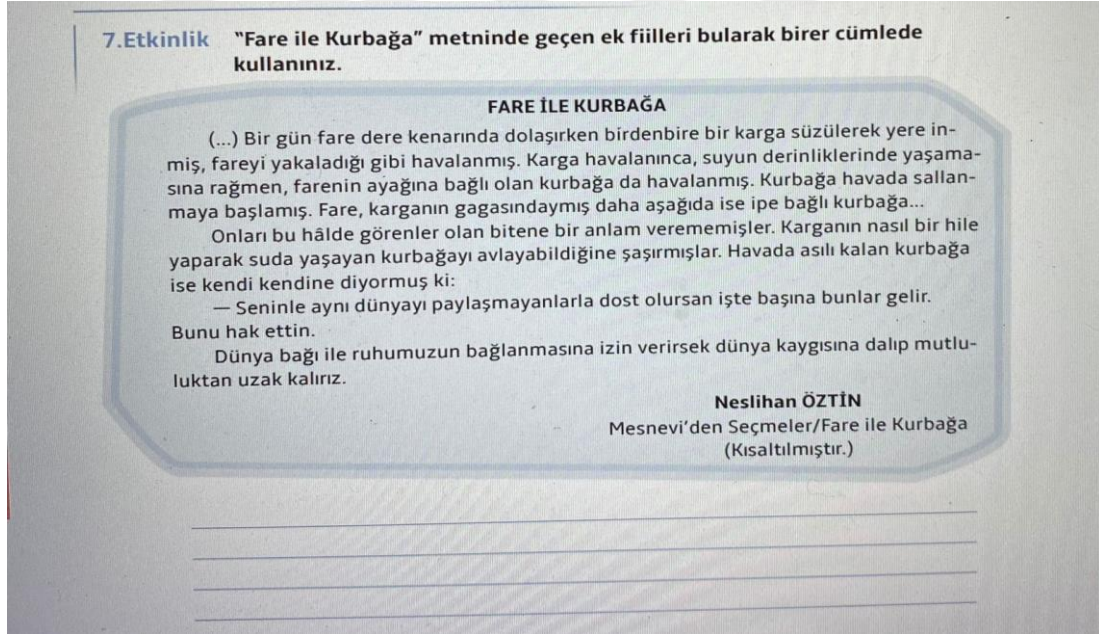
- Kilim, Anadolu'nun yalnız yaygısı değil; türkülerinde, mânilerinde söz atkısı değildir.

7. Anadolu'nun kilim sevgisi, gerçekten hayranlık vericidir.

- Anadolu'nun kilim sevgisi, gerçekten hayranlık verici değildir.

Yukarıdaki cümlelerin olumsuz biçimleri, "değil" ekinin kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Bu şekilde cümlelerin anlamı olumsuz bir ifadeyle değiştirilmiştir.

Resim 3.23: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 195

"Fare ile Kurbağa" metnin de geçen ek fiilleri bulalım ve birer cümlede kullanalım:

1. dolaşırken

- Ben parkta dolaşırken güzel bir çiçek gördüm.

2. süzülerek

- Kuş, ağaçlardan süzülerek aşağıya doğru uçtu.

3. inmiş

- Otobüsduraktadurduveyolcularinmiş.

4. yakaladığı

- Köpek, topuhavadayakaladığıgibihemengerigetirdi.

5. havalanmış

- Uçak, piste inip havalanmış ve gökyüzüne doğru yükselmeye başlamış.

6. bağlı

- Araba anahtarını kaybettim, o yüzden arabayı kullanılamaz halde bıraktım.

7. sallanmaya başlamış

- Rüzgar, ağaç dallarını sallanmaya başlamış ve yapraklar hışırdamaya başlamış.

8. görenler

- İnsanlar, olağanüstü manzarayı görenler şaşkınlıkla birbirlerine bakmaya başladılar.

9. yaparak

- Öğretmen, öğrencilere matematik problemleri yaparak pratik yapmalarını önerdi.

10. diyormuş

- Çocuk, kendi kendine düşünürken "Neden insanlar birbirine zarar verir?" diyedüşünmüş.

Yukarıdaki örnek cümlelerde "Fare ile Kurbağa" metninde geçen ek fiiller kullanılarak yeni cümleler oluşturulmuştur. Bu fiiller, farklı eylemleri ifade eder ve cümlelere çeşitli anlamlar katar.

Resim 3.24: Türkçe Ders Kitabı 7.Sınıf Sayfa 207

6.Etkinlik Aşağıdaki tamamlanmamış cümleleri, karşılarında verilen anlam özelliklerini ifade edecek şekilde ek fiillerle tamamlayınız.

Yeğenimi görmeye gitmiş_____	Küçümseme	idi imiş ise -dir
Ecem ile birlikte ders çalışacak_____	Gerçekleşmemiş niyet	
Akşam eve erken gelmiş_____	Olasılık	
Her sabah yürüyüş yapar_____	Terk edilmiş alışkanlık	

Aşağıdaki tamamlanmamış cümleleri, karşılarında verilen anlam özelliklerini ifade edecek şekilde ek fiillerle tamamlayalım:

1. Yeğenimi görmeye gitmiş. (gitmişti)
2. Ecem ile birlikteders çalışacak. (çalışacaktır)
3. Akşam eve erkengelmiş. (gelmiştir)
4. Her sabah yürüyüş yapar. (yapar)
5. Küçümseme. (küçümser)
6. Gerçekleşmemiş niyet. (niyetlenmişti)
7. Olasılık. (olabilir)
8. Terk edilmiş alışkanlık. (terkedilmişti)
9. İdi. (idi)
10. İse. (ise)
11. -dir. (-dir)

Resim 3.25: Türkçe Ders Kitabı 7 Sınıf

6.Etkinlik Aşağıdaki cümlelerde ek fiillerin kullanıldığı kelimelerin altlarını çiziniz. Kelimelerde ek fiillerin hangi görevde kullanıldığını bularak kelimeleri uygun alana yerleştiriniz.

- Spor yaparken uyulması gereken bazı kurallar vardır.
- Asel, senin geri dönmeni dört gözle bekliyordu.
- İyi kalpli ve duyarlı insanlar, her zaman başarılıdır.
- Hastamız artık iyileşmiştir, eve götürebilirsiniz.
- Onu gördüğünde maça gidiyormuş.
- Yeni aldığım yürüyüş bandı, umduğum gibi değildi.
- İşlerini kısa sürede bitirecekti.
- Düzenli beslenirsen vücut direncin artar.
- Hayat, bizlere sunulmuş en büyük armağandır.
- Okullar arası futbol turnuvaları düzenlenecekmiş.

İsim ve isim soylu sözcükleri yüklem yapma

Basit zamanlı fiilleri birleşik zamanlı yapma

217

Aşağıdaki cümlelerde ek fiillerin kullanıldığı kelimelerin altını çizelim:

- Spor yaparken uyulması gereken bazı kurallar vardır. (uyulması)
- Asel, senin geri dönmeni dört gözle bekliyordu. (dönmeni)
- İyi kalpli ve duyarlı insanlar, her zaman başarılıdır. (başarılıdır)
- Hastamız artık iyileşmiştir, eve götürebilirsiniz. (iyileşmiştir, götürebilirsiniz)
- Onu gördüğünde maça gidiyormuş. (gidiyormuş)
- Yeni aldığım yürüyüş bandı, umduğum gibi değildi. (değildi)
- İşlerini kısa sürede bitirecekti. (bitirecekti)
- Düzenli beslenirsen vücut direncin artar. (artar)
- Hayat, bizlere sunulmuş en büyük armağandır. (sunulmuş)
- Okullar arası futbol turnuvaları düzenlenecekmiş. (düzenlenecekmiş)

Ek fiillerin görevlerini belirleyelim:

- "uyulması" isim soylu bir sözcüğü yüklem yapmaktadır.
- "dönmeni" isim soylu bir sözcüğü yüklem yapmaktadır.
- "başarılıdır" isim soylu bir sözcüğü yüklem yapmaktadır.
- "iyileşmiştir" ve "götürebilirsiniz" basit zamanlı fiilleri birleşik zamanlı yapmaktadır.

- "gidiyormuş" basit zamanlı bir fiili birleşik zamanlı yapmaktadır.
- "değildi" basit zamanlı bir fiili birleşik zamanlı yapmaktadır.
- "bitirecekti" basit zamanlı bir fiili birleşik zamanlı yapmaktadır.
- "artar" basit zamanlı bir fiili birleşik zamanlı yapmaktadır.
- "sunulmuş" basit zamanlı bir fiili birleşik zamanlı yapmaktadır.
- "düzenlenecekmiş" basit zamanlı bir fiili birleşik zamanlı yapmaktadır.

Bu cümlelerdeki ek fiillerin kullanımı, yüklem görevini üstlendikleri isim ve isim soylu sözcüklere anlam özelliklerini ekleyerek cümleyi tamamlamaktadır. İsim soylu sözcüklerin yüklem olarak kullanılabilmesi için bu ek fiillerin eklenmesi gerekmektedir. Ayrıca basit zamanlı fiiller, birleşik zamanlı hale gelmek için "dir" ve "miş" eklerini almaktadır.

3.8. Türkçe ve Kazak Türkçesi Ders Kitabında Fiil Çekimleri İşlenişi

Kazak Türkçesi ve Türkçe ders kitaplarında fiil çekimleri, iki farklı Türkçesin dilbilgisi kurallarına göre öğretilir. Her dil, farklı yapıya ve çekimlere sahiptir. Aşağıda, 7. sınıf düzeyinde Kazak Türkçesi ve Türkçe ders kitaplarında fiil çekimleri arasındaki temel karşılaştırmalar yapılmıştır:

Kazak Türkçesi Fiil Çekimleri:

1. Kazak Türkçesi fiil çekimleri, fiillerin zaman, şahıs, çoğul-tekil, olumlu-olumsuz ve emir gibi çeşitli grammatical unsurlara göre değişir.
2. Kazak Türkçesi fiiller, çekim ekleriyle birleştirilerek farklı kişi ve zamanda kullanılır.
3. Kazak Türkçesi fiillerde, "-y/ю, -ы/и, -і/е, -ү/ө, -а/е" gibi ses uyumuna dayalı çekim ekleri kullanılır.

Türkçe Fiil Çekimleri:

1. Türkçe fiil çekimleri, fiillerin zaman, şahıs, çoğul-tekil ve olumlu-olumsuz gibi unsurlara göre değişir.
2. Türkçe fiiller, fiilden isim yapan "-mak/-mek" ekleriyle birleştirilerek farklı kişi ve zamanda kullanılır.

3. Türkçe fiillerde, "-yor, -dık, -acak, -malı" gibi ekler, fiillerin çekimini belirler.

Fiil çekimleri, her dilde dilbilgisi kurallarına göre farklılık gösterir. Bu nedenle, Kazak Türkçesi ve Türkçe fiil çekimlerini öğrenirken öğrencilerin farklı kavramları anlamaları ve farklı kuralları öğrenmeleri gerekir. Dilbilgisi kurallarının öğrenilmesi ve uygulanması, her iki dilde de etkin bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Öğrencilere, dilbilgisi kurallarının metinler aracılığıyla somut bağlamlarda öğretilmesi, Türkçesin doğal kullanımı ve anlamını anlamalarına yardımcı olur. Türkçe ders kitaplarında fiil çekimleri öğrencilere öğretilmektedir, metinler aracılığıyla sezdirilmekte ve dilbilgisi kurallarının gerçek hayatta kullanılabilmesi için örnekler verilmektedir. Kazak Türkçesi ders kitaplarında ise fiil çekimleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta, fiil kökleri, eklerin kullanımı ve çekimlerin anlamı üzerinde durulmakta ve öğrencilere adım adım açıklamalar yapılarak çekim eklerinin nasıl kullanıldığı öğretilmektedir. Türkçe ders kitaplarında fiil çekimleri metinler aracılığıyla öğretilmekte, öğrencilere fiillerin çekimlerini anlamak için örnek cümleler kullanılmakta ve fiil çekimlerini zaman, şahıs ve çekim ekleriyle ilişkilendirerek Türkçesin anlatım gücünü anlamaları sağlanmaktadır. Kazak Türkçesi ders kitaplarında ise fiil çekimi konuları ayrıntılı bir şekilde ele alınmakta, fiil kökleri, çekim ekleri, zaman çekimi, şahıs çekimi, çoğul çekimi, olumlu ve olumsuz çekimler gibi konular detaylı bir şekilde incelenmekte ve öğrencilere örnek cümleler ve etkinlikler sunularak fiil çekimi konularının anlaşılması ve pratik yapılması sağlanmaktadır. Türkçe ders kitaplarında öğrencilere örnek cümleler verilmekte ve bu cümleler üzerinde fiil çekimleri uygulamaları istenmektedir; öğretmenler tarafından geri bildirimlerle yanlışlar düzeltilmekte ve doğru kullanım gösterilmektedir. Kazak Türkçesi ders kitaplarında da öğrencilere örnek cümleler ve etkinlikler sunulmakta, öğrenciler çekim eklerini kullanarak cümle kurmakta ve fiillerin çekimlerini doğru bir şekilde uygulamaya çalışmaktadır; öğretmenler öğrencilerin yanlışlarını düzeltmekte ve doğru kullanımı göstermektedir. Türkçe ders kitaplarında fiil çekimleri genellikle metinlerin içerisinde öğretilmekte ve öğrencilere fiilleri metinde belirlemek ve kullanım bağlamına göre çekimlerini anlamak için yönlendirilmektedir. Kazak Türkçesi ders kitaplarında ise fiil çekimi konuları ayrı bölümler halinde ele alınmakta, fiil kökleri, eklerin kullanımı, zaman çekimi, şahıs çekimi, çoğul çekimi gibi konular ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır. Türkçe ders kitaplarında fiil çekimleri metinler aracılığıyla öğretilmekte, Kazak Türkçesi ders kitaplarında ise fiil çekimi konuları ayrıntılı bir şekilde

ele alınmaktadır. Her iki dilde de öğrencilere örnek cümleler ve etkinlikler sunularak fiil çekimlerini anlamaları ve uygulamaları sağlanmaktadır.

3.9.Fiil Çekimi Öğretimi ile Öğretmen Görüşleri

Kazakistan, Taraz, 16 lise Kazak Türkçesi öğretmenine göre 6. sınıfta kelime türleri ve kelime yapısı hakkında bilgi verildikten sonra kelime sınıfları işlenirken fiil, çeşitleri ve kategorileri ile ilgili konular işlenir. Burada fiil anlam açısından ele alınır ve 7. sınıfta onun dönüşüm sistemi, cümledeki söz dizimsel işlevi hakkında bilgi verilir.

Bu nedenle 6.-7. sınıflarda morfoloji bölümünün öğretiminin amacı, öğrencilere geniş, karmaşık ve çok sık kullanılan bir morfoloji alanının fiil olduğunu, onun yeri ve rolünü, Kazak Türkçesindeki yerini, fiil oluşturma yolları, sınıflandırılma özellikleri, bir cümledeki işlevinin ayrılması ve öğrencilerin iletişim becerilerinin ve konuşma kültürünün oluşumunun temeli olarak bu bilgiye hakim olmanın çok zaman ve enerji gerektirdiğinden bahsedildi.

Bu amaçtan kaynaklanan sorunlar:

- fiil ve kategorilerinin karşılıklı ilişkisini ve özelliklerini göstermek;
- öğrencilere fiilin genel dil sistemindeki yerini göstererek dilsel dünya görüşlerini genişletmek;
- fiillerden edindiği bilgileri günlük iletişimde kullanmayı öğrenmek;
- fiillerden edinilen bilgileri sözlü ve yazılı dilde uygulamak;

Yukarıda belirtilen sorunlardan biri olarak, modern Kazak Türkçesindeki zaman kategorisi hem içerik hem de biçim açısından sürekli gelişen ve köklü bir sisteme sahip, oldukça zengin bir gramer kategorisidir. Kural olarak, zamanın içeriği, uygun biçimleri ve işlevleri, kişinin konuştuğu zamana bağlı olarak belirlenir.

Ancak zamanları birbirinden ayırt etmede zorluklar vardır. Bu güçlükler, birincisi, zamanların içeriklerinin birbirine benzer olması ve bu nedenle zamanların biçimlerinin birbirinden ayrılmamış olması, ikincisi ise, zaman kategorisi ve ruh halleri kategorileri içerik ve biçim olarak birbirinden ayrılmamıştır.

Mantık kategorisi ile gramer kategorisi birbirinden ayrılmadığı ve karıştırılmadığı için zaman kipi ve kip kategorilerinin çoğu zaman birbirinden ayrılmadığı söylenebilir.

Bu tür temel problemler bilimsel olarak incelenip çözülmediği için zaman kiplerinin ve biçimlerinin sınırlarını açmak, sınıflandırmak zordur.

Kazak Türkçesindeki en karmaşık kelime sınıfı fiil olduğu için pek çok sözcüksel ve anlamsal özellik taşır. Birçok bilim insanının katılımıyla her alan ayrı ayrı incelenmiş olmasına rağmen bazı problemlerin günümüze kadar tutarlı bir şekilde çözüme kavuşturulmamış olması muhtemelen fiil sınıfının karmaşıklığına işaret etmektedir. Kazak Türkçesi uzmanı, gergin ve kip kategorilerinin de öğrenciler için karmaşık bir bölüm olarak değerlendirildiği sonucuna varmıştır.

Resim 3.26: Kazak Türkçesi Öğretmeni

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada Kazakistan'da 6, 7ve 8.sınıf Ortaokul düzeyinde okutulan Kazak Türkçesi ders kitabındaki fiil çekimi incelenmiştir. Çalışma doğrultusunda fiil çekimlerinin 7. sınıf Kazak Türkçesi ders kitabındaki fiilin zaman kategorisinden itibaren işlendiği görülmüştür. Verilerin toplanma esnasında fiil ile ilgili tüm konular Kazak Türkçesi ders kitabından çevrilerek Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Çeviri esnasında konuyla ilgili yapılacak olan diğer çalışmalara veri teşkil etme açısından konu başlıkları Kazak Türkçesi ile verilmiştir. Çalışma sonucundafiilin zaman ve kip kategorisine ilgili fiil çekimleri örneklerle birlikte birer tablo halinde sunulmuştur. Türkiye Türkçesi ile karşılaştırdığımızda farklılıklar geniş zaman ve gelecek zamanın fiil çekimlerinde görülmüştür. Kip kategorisinde de Türkiye Türkçesindeki fiil çekimleriile ortak noktalarla beraber farklılıklar da tespit edilmiştir. Çalışmada şart ve emir kipi çekimlerininKazak ve Türkiye Türkçesinde benzerlikler taşıdığı tespit edildiği gibi, istek kipinde de farklı çekimler içerdiği tespit edilmiştir.

Kazak Türkçesi ve Türk Türkçe ders kitaplarında fiil çekimleri, iki farklı Türkçesin dilbilgisi kurallarına göre öğretilmektedir. Her dilde çekimler farklı şekilde yapılmaktadır. Kazak Türkçesinde fiil çekimleri, zaman, şahıs, çoğul-tekillik, olumlu-olumsuz ve emir gibi unsurlara bağlı olarak değişir ve ses uyumuna dayalı çekim ekleri kullanılmaktadır. Türkçe'de ise fiil çekimleri zaman, şahıs, çoğul-tekillik ve olumlu-olumsuz gibi unsurlara bağlı olarak değişir ve "-mak/-mek" mastar ekleri kullanılmaktadır. Dilbilgisi kurallarını anlamak ve uygulamak, her iki dilde de önemlidir. Bu nedenle, öğrencilere metinler aracılığıyla fiil çekimleri öğretilmekte ve örnek cümleler ve etkinliklerle pratik yapmaları sağlanmaktadır.

Türkçe ders kitaplarında fiil çekimleri, metinlerin içinde yer alır ve öğrencilere fiilleri belirlemek ve kullanım bağlamına göre çekimlerini anlamak için yönlendirme yapılmaktadır. Öğrencilerin yanlışlarını düzeltmek ve doğru kullanımı göstermek için örnek cümleler verilir ve öğretmenlerden geri bildirim alınmaktadır. Kazak Türkçesi ders kitaplarında ise fiil çekimi konuları ayrı bölümler halinde ele alınmaktadır. Fiil kökleri, eklerin kullanımı, zaman çekimi, şahıs çekimi, çoğul çekimi gibi konular detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Öğrencilere örnek cümleler ve etkinlikler sunularak fiil çekimi konularının anlaşılması ve pratik yapılması sağlanmaktadır.

Her iki dilde de öğrencilere örnek cümleler ve etkinlikler sunularak fiil çekimlerini anlamaları ve uygulamaları hedeflenmektedir. Fiil çekimleri, dilbilgisi kurallarına bağlı olarak farklılık gösterir ve öğrencilerin bu farklılıkları anlamaları ve öğrenmeleri gerekmektedir. Metinler aracılığıyla dilbilgisi kurallarının öğretilmesi, Türkçesin kullanımını ve anlamını daha iyi anlamalarına yardımcı olur. Hem Türkçe hem de Kazak Türkçesi ders kitaplarında fiil çekimleri önemli bir konudur ve öğrencilere dilbilgisi kurallarını kavramaları ve uygulamaları için çeşitli örnekler ve etkinlikler sunulmaktadır.

Kazak Türkçesi öğretmenlerinin fiil çekimi işlenişi hakkındaki bilgilerine göre;6. ve 7. sınıflarda öğrencilere kelime türleri ve kelime yapısının ardından fiil konusunun ayrıntılı olarak işlendiğini belirtiyor. Morfoloji bölümünün amacı, öğrencilere geniş ve karmaşık bir alan olan fiil konusunu öğretmek ve onun Kazak Türkçesindeki yerini, oluşturma yollarını, sınıflandırma özelliklerini ve cümledeki işlevini anlatmaktır. Ancak bu öğretimde karşılaşılan sorunlar arasında, fiil ve kategorilerinin ilişkilerinin ve özelliklerinin gösterilmesi, genel dil sistemindeki yerinin öğrencilere anlatılması, fiillerin günlük iletişimde kullanılmasının öğrenilmesi ve bilgilerin sözlü ve yazılı dilde uygulanmasının zor olması yer almaktadır.

Ayrıca, modern Kazak Türkçesinde zaman kategorisinin içerik ve biçim açısından sürekli gelişen ve köklü bir sistem olduğu ifade edilmektedir. Zamanların birbirinden ayırt edilmesinde bazı güçlükler yaşandığına dikkat çekilmektedir. Bu güçlüklerin bir nedeni, zamanların içeriklerinin benzer olması ve biçimlerinin ayrılmamış olmasıdır. Aynı şekilde, zaman kategorisi ile ruh hali kategorileri arasındaki içerik ve biçim ayrımının net yapılamaması da zaman kipleri ve biçimlerinin sınıflandırılmasını zorlaştırmaktadır.

Fiil, Kazak Türkçesinde en karmaşık kelime sınıfı olarak kabul edilmektedir ve pek çok özelliği bünyesinde barındırmaktadır. Ancak, bu karmaşıklık nedeniyle bazı problemlerin hala çözüme kavuşturulamamış olduğu belirtilmektedir. Bu durumun, fiil konusunun öğrenciler için karmaşık bir bölüm olduğu sonucuna varılmasına sebep olduğu ifade edilmektedir.

Son olarak, bu çalışma aynı kökten gelen yakın kültürü içeren Kazak Türkçesini öğrenmede kolaylıklar sunma, yeni çalışmalara veri teşkil etme, gramer bilgilerine yakından hâkim olma açısından son derece önemli olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Amanjolov, S., Amanjolov, A., & Kosymova, G. (2004). *Kazak Türkçesi*. Mektep Baspasy.
- Astrakhansky Vestnik, Fonetika i etimologia 1894, s. 1377
- Auezov M.O. Abai Kunanbayev. Çalışmalar ve araştırmalar. Almatı, 1966, s. 245
- Arat ve Temir, 1992, Kazak Türkleri'nin Ve Kazak Dilinin Tarihi Gelişimi, s. 241-243
- Arat ve Temir, 1992, Kazak Türkleri'nin Ve Kazak Dilinin Tarihi Gelişimi, s. 241-243
- Baytursyn, A. Til Tagylymy. (1992). (Kazak Tili men Oqu Agartuga Katystı Enbekteri). Almaty: Ana Tili, 448 s.
- Buluç, S. (1988). Türk Türkçesinin Tasnifi, İslam Ansiklopedisi, Türkler-Türk Türkçesi maddesi, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, Cilt: 12/2, s.456-468. (Bu yazı Reşit Rahmeti Arat'ın Türkiyat Mecmuası, Sayı: 10, s.59-139.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (2. Basım). Pegem Akademi.
- Ceritoğlu, M. (1994). *Türkiye Türkçesi ile Mukayeseli Kazak Türkçesi'nde Fiil Çekimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Blackwell Publishing.
- Delice, H.İ. (2012). *Türkçede Fiil Çekimlerine Yeni Bir Bakış*. VII. Uluslararası Türk Türkçesi Kurultayı, (24 – 28 Eylül), Türk Dil Kurumu, Ankara.
- Dinç, E. (2005). *Köktürk Abidelerinin Fiil Çekimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eren, 1998, Türk Dil Kurumu, s. 8;
- Ergin, M. (2013). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Gadjiyeva, 1996, Tarihte ve Bugün Kazakistan, s. 19;
- Hengirmen, M. (1997). *Türkçe Dilbilgisi*, Engin Yayınevi.
- Ilminsky N.I. Kazan, Materyalı k izuçeniu Kirgizskogo nareçya, 1860, s. 85
- İsayev, S., Nazargalieva, J., Dauletbekova, J. (2011). *Kazak Türkçesi*, Atamura Baspasy, Almaty.
- Karahan, L. (2014). *Türkçede Söz Dizimi*. Akçağ Yayınları.
- Kaydar, A. ve Orazov, M. (2004). *Türkitanuwa Kirişpe. Oku Kuralı*. 3.Baskı. Almatı: Arıs, s. 194
- Kosymova, G- Dauletbekova, J., Kazah dili, 2001, s. 110
- Kır, T., Kırman, E., & Yağız, S. (2022). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe Ders Kitabı*. MEB Yayınları.
- Kaptan, 1973, Bolşaya sovetkaya ensiklopediya, s. 148-149
- K. Zhubanov. Kazak Türkçesi üzerine çalışmalar. Almatı, 1966)
- Kaşgarlı, M. (1998). *Divanü Lugat-it-Türk*. (Çev. B.Atalay). C. I-IV. Ankara: TDK. s. 28-33
- Lübimov Konstantin, “Çekim Teriminin Anlamı Nedir?”, Türk Türkçesi, sayı: 103.

- Nedeva, A. (2008). *Gagavuzca ve Türkiye Türkçesinde İsim ve Fiil Çekimi Karşılaştırması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nasyrov K. Tatar gramerinin örneklerle kısa açıklaması. Kazan, 1860
- Omuralieva, A. 2022, Kıpçak Grubu Lehçelerinde (Kırgız, Kazak, Tatar Ve Başkurt Türkçesinde) “Değil” Kelimesinin Kullanımı Üzerine, s. 45
- Önal, R. (2019). *Türkiye’de Arapça Fiil Çekimi Öğretiminde Kullanılan Metotların Değerlendirilmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, E. (1967). Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 15, 177-203.
- Özgün, A.Y. (2001). *Türkiye Türkçesi Ağızlarında Fiil Çekimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Öztürk, A. (2000). *Günümüz Oğuz Grubu Türkçesi ile eski Türkçenin Karşılaştırmalı Fiil Çekimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özsoy, S., Arık, E., Goksel, A. ve Kelepir, M. (2012, Haziran). When established methods hit the sign: Methodological issues in documenting sign languages. International Symposium on Language and Communication: Research Trends and Challenges (ISLC-2012). İzmir. Haziran 10-13, 2012.7
- Sevim, S. (2003). *Kazak Türkçesi İle Türkiye Türkçesinin Sentaksının Karşılaştırılması* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Samayloviç 1957, Oğuz İsim Sözcüklerinin Kazak Türkçesindeki Görünümü, s. 98-99 Sochinenia C.h. Valikhanova. S.P.b., 1904).
- Sarıbayev, Ş. ve Qaliyev, G. (1991). Qazaq Dialektologiyası. Almatı, s. 143.
- Şçerbak, A. M. (1994). Vvedenie v sravnitel’noe izučenie tyurkskix yazıkov. Sankt-Peterburg, s.13
- Terzi, M. (1988). *Eski Anadolu Türkçesinde Fiil Çekimi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Topuz, M. (1990). *Anadolu ağızlarında fiil çekimi (Asli zamanlar)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tekin, T., & Ölmez, M. (1999). *Türk Dilleri: Giriş. Simurg*.
- Türk Dil Kurumu. (2022). Fiil. <https://sozluk.gov.tr/>
- Türk Türkçesi ve Edebiyatı Ansiklopedisi, 1982, s. 241
- Tamir, F. (2007). Kazak Türkçesi, Türk Lehçeleri Grameri. (Ed. A. B. Ercilasun). Ankara: Akçağ Yayınları, s. 320-327
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemi*. Seçkin Yayıncılık.
- Yule, G. (2014). *The Study of Language*. Cambridge University Press.

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Arailym YESSENALY	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Kostanay Memlekettik Pedagogikalık Universitesi
Fakülte	Pedagoji ve Psikoloji
Bölümü	İlk Okul Öğretmeni
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	
1.	
2.	